

A.UUSTAL

RAHVUS-
VAHELINE
ÕIGUS

I

TARTU 1975

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Riigi- ja haldusõiguse kateeder

A. Uustal

RAHVUSVAHELINE ÕIGUS

I osa

TARTU 1975

Kinnitatud Õigusteaduskonna nõukogus
30. okt. 1974. a.

Kaane kujundanud I. Kudisiim.

I p e a t ü k k

RAHVUSVAHELISE ÕIGUSE MÕISTE, AINE, ALLIKAD JA SÜSTEEM

§ 1. R a h v u s v a h e l i s e Õ i g u s e m õ i s t e

Rahvusvahelisel areenil moodustavad riigid arvuka riikide pere, kelle üksikute liikmete vahel arenevad väga mitmesugused poliitilised, majanduslikud ja kultuurilised suhted. Kõiki neid suhteid reguleerivad erilised õigusnormid, mille kogumit nimetatakse r a h v u s v a h e l i s e k s õ i g u s e k s. Rahvusvaheline õigus on kujunenud ja arenenud koos riikidevaheliste suhete arenguga ja erineb oma sisult tunduvalt siseriigis kehtivast õigusest.

Rahvusvahelise õigusega reguleeritavate riikidevaheliste suhete ring on väga lai. Sinna kuuluvad kõigepealt küsimused, mis on otseselt seotud nende suhete arendamisega, nagu: riikide poolt esindajate saatmine välisriikidesse, nende õiguslik seisund, rahvusvaheliste organisatsioonide moodustamine, nende tegevuse reguleerimine, majanduslike ja kultuuriliste suhete arendamine riikide vahel jm.

Suur tähtsus riikidevahelistes suhetes on küsimustel, mis tulenevad riigi olemasolu ja tema organite normaalse tegevuse kindlustamisest: riigi territooriumi puutumatuse kindlustamine, tema iseseisvuse ja sõltumatuse kaitsmine ning seaduste austamine.

Oluline koht riikidevahelistes suhetes on ka küsimustel, mis on seotud ühiskasutuses olevate alade, nagu ulgumere, kosmilise ruumi ja taevakehade kasutamise reguleerimisega.

Sellest kaugeltki mitte ammendavast küsimuste loetelust näeme, et rahvusvahelisel õigusel on täita väga tähtis üles-

anne riikidevaheliste heanaaberlike suhete arendamisel. Õigusnormide puudumisel valitseks rahvusvahelistes suhetes anarhia, mida imperialistlikud suurriigid kasutaksid oma tahte pealesundimiseks teistele riikidele ja nende iseseisvuse ning sõltumatuse likvideerimiseks.

Rahvusvahelise õigusega reguleeritavate riikidevaheliste suhete ring on pidevalt laienev, arenev. Koos teaduse ja tehnika edusammudega tõusetuvad pidevalt uued probleemid, mis vajavad rahvusvahelist reguleerimist. Näiteks tuumaenergia rakendamisega inimeste teenistusse ja kosmose vallutamiseks kujunesid uued rahvusvahelise õiguse normid, mis reguleerivad riikide suhteid nendes valdkondades.

Kuigi riikidevaheliste suhete ring on väga lai, võime nende hulgast leida peamise, millest oleneb kogu inimkonna heakäekäik. Selleks on tänapäeval, tuumaenergia ajastul, sõja ja rahu probleem.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis märgitakse: "Kaasaaja põhiküsimuseks on sõja ja rahu küsimus. --- Peaasi on termotuumasõda ära hoida, sellel mitte puhkeda lasta."¹ Selle tänapäeval inimkonna ees seisva peamise ülesande lahendamisel on rahvusvahelisel õigusel täita vastutusrikas ülesanne. Ta peab kaasa aitama agressiivsete sõdade vältimisele ja püsiva rahu kindlustamisele rahvusvahelisel areenil. Seega võime tänapäeva rahvusvahelist õigust täie õigusega nimetada rahuõiguseks. Rahu kindlustamisel on esmase tähtsusega V.I. Lenini poolt esitatud erineva süsteemiga riikide rahuliku koosseksisteerimise printsiibi tunnustamine kapitalistlike riikide poolt.

Moskvas 1969.a. toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamisel vastuvõetud põhidokumendis öeldakse: "Rahu kaitsmine on lahutamatu seotud võitlusega selle eest, et peale sundida imperialistidele erineva ühiskonna-

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tln., 1974, lk. 51.

korraga riikide rahulikku kooseksisteerimist..."¹

Viimastel aastatel on Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide energilise võitluse tulemusena saavutatud nimetamisväärsed edu selle printsiibi tunnustamisel kapitalistlike riikide poolt.

ÜRO Peaassamblee juubeliistungjärgul 1970.a. võeti vastu "Deklaratsioon rahvusvahelise õiguse printsiipidest, mis puudutavad sõbralikke suhteid ja koostööd riikide vahel vastavalt ÜRO põhikirjale". Selles on öeldud: "Rahvusvahelise rahu ja julgeoleku kindlustamine ning heanaaberliku koostöö arendamine riikide vahel on ÜRO üks põhiülesandeid. Selle eesmärgi saavutamisel on peamise tähtsusega riikide poolt vabatahtlik rahvusvahelise õiguse printsiipide ja endale võetud kohustuste täitmine."²

Erineva süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise leninliku printsiibi tunnustamisele imperialistlike riikide poolt avaldas otsustavat mõju maailma kahe võimsaima riigi - NSV Liidu ja USA suhete normaliseerimine. Suur tähtsus oli selle teostamisel NLKP Keskkomitee peasekretäri L. Brežnevi isiklikul initsiatiivil. 1972.a. USA presidendi R. Nixoni viisiidi ajal Moskvas koostatud dokumendis NSV Liidu ja USA suhete alustest märgitakse, et kokkuleppivad riigid "... läh-
tuvad ühisest veendumusest, et tuumaaajastul ei eksisteeri teist alust suhete arendamiseks nende vahel, kui rahulik kooseksisteerimine".³

Tuleb märkida ka seda, et rahvusvaheline õigus on pidevalt edasiarenev õigus. Ühes poliitiliste jõudude vahekorra muutumisega demokraatlike jõudude kasuks, progressiivsete ideede võidukäiguga maailmas tunnistatakse kehtetuks vanad, iganenud rahvusvahelise õiguse normid ja võetakse vastu uued. Äärmiselt suurt mõju rahvusvahelise õiguse progressiivsele

¹ Kommunistlike ja töölisparteiade rahvusvaheline nõupidamine. Tln., 1969, lk. 281.

² "Международная жизнь", 1970, № 12, стр. 137.

³ Советская программа мира в действии. М., 1972, стр. 16.

arengule on avaldanud Nõukogude Liit. Nõukogude Liidu moodustamise 50. aastapäevale pühendatud pidulikul istungjärgul peetud kõnes märkis L. Brežnev: "Lühidalt öeldes on maailm selle poolsajandi jooksul teistsuguseks muutunud. On vaieldamatu tõsiasi, seltsimehed, et kõigis neis ajaloolistes muutustes on suurt osa etendanud Nõukogude Liit, tema olemasolu iseendast, meie sotsialistliku ühiskonna eeskuju jõud, meie riigi aktiivne rahvusvaheline poliitika."¹

Nõukogude riik, astudes rahvusvahelisele areenile uut tüüpi, sotsialistliku riigina, ei saanud tunnustada ekspluaatorlike riikide poolt loodud rahvusvahelise õiguse norme, mille eesmärgiks oli teiste riikide või nende territooriumi osade annekteerimise õigustamine ja teiste rahvaste orjastamine.

V. I. Lenin määras väga selgelt kindlaks Nõukogude riigi suhtumise eelmiste formatsioonide poolt loodud rahvusvahelise õiguse normidesse, öeldes: "Me lükkame tagasi kõik punktid röövimise ja vägivalla kohta, kuid kõik punktid, mis sisaldavad heanaaberluse tingimusi ja majanduslikke kokkuleppeid, võtame rõõmuga vastu."²

Lähtudes nendest seisukohtadest, ei saanud Nõukogude riik tunnustada rahvusvahelise õiguse norme, mis õigustasid agressiivseid sõdu, imperialistide peamist abinõu nõrgemate riikide annekteerimiseks. Ei saanud tunnustada ka ebavõrdseid lepinguid ja saladiplomaatiat - imperialistide armastatuid vahendeid teiste rahvaste orjastamiseks ja ekspluateerimiseks.

Nõukogude riik mõistis juba oma esimeses välispoliitilises aktis - 8. novembril 1917 avaldatud Rahudekreedis - täielikult hukka agressiooni kui "inimkonna õelaima vaenlase". Samas aktis mõistis Nõukogude riik hukka ka anneksiooni, ebavõrdsed lepingud ja saladiplomaatia ning alustas

¹ L. B r e ž n e v. 50 aastat Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu. Tln., 1973, lk. 24.

² V. I. L e n i n. Teosed. 26. kd., lk. 227.

energilist võitlust selle eest, et need reaktsioonilised, imperialistide huve teenivad instituudid kehtetuks tunnistataks. Aastaid kestnud võitluse tulemusena saavutas Nõukogude Liit selle, et tänapäeva rahvusvaheline õigus keelab agressiivsed sõjad, teiste riikide territooriumide annekteerimise, ebavõrdsed lepingud ja saladiplomaatia. Nõukogude diplomaatia eriti hinnatavaks saavutuseks tuleb lugeda sõjaroimarite kriminaalvastutuse tunnustamist, millel on suur tähtsus rahvusvahelise rahu kindlustamisel.

Samal ajal tunnustas Nõukogude riik täielikult neid eelmiste formatsioonide poolt loodud rahvusvahelise õiguse norme, mis aitavad kaasa riikide heanaaberliku koostöö arendamisele, nagu: suveräänsuse ja territoriaalse terviklikkuse austamine, mittevaheseegamine, diplomaatiliste esindajate puutumatus, ulgumere vabadus jt. Nõukogude riigi välispoliitiline tegevus on suunatud sellele, et kindlustada neid institute ja süvendada nende austamist rahvusvahelisel areenil.

Nõukogude riigi välissuhete korraldamine nõudis ka reaalse uute instituutide loomist, mis olid vajalikud just sotsialistliku riigi esindamiseks rahvusvahelisel areenil. Sellisteks Nõukogude riigi tegevuse tulemusena loodud uuteks rahvusvahelise õiguse instituutideks on kaubanduslik esindus ja piirikomissarid.

Nõukogude Liidu võitlus rahvusvahelise õiguse progressiivse edasiarendamise eest sõjajärgsel perioodil on toimunud tihedas koostöös teiste sotsialistlike riikide ja arengumaadega. Ka see võitlus on andnud nimetamisväärsed tulemused. Paljud reaktsioonilised, imperialistlike riikide vallutuspoliitikat õigustavad instituudid on kehtetuks tunnistatud ja loodud uued, mis aitavad kaasa riikidevahelise heanaaberliku koostöö laiendamisele, nagu: koloniaalsüsteemi likvideerimine, rahvaste enesemääramise õiguse tunnustamine, inimeste põhiõiguste kindlaksmääramine rahvusvahelistes aktides, kosmilise ruumi ja taevakehade uurimise ning kasutamise reguleerimine, tuumaplahvatuste osaline keelustamine, ulgumere põhja osaline demilitariseerimine, teatud relvaliidide (bakterioloogilise relva) keelustamine, agressiooni mõiste määratlemine jm.

Ka edaspidi jätkab Nõukogude Liit koos teiste sotsialistlike riikide ja rahvusvahelisel areenil tegutsevate demokraatlike jõududega võitlust rahvusvahelise õiguse progressiivse edasiarengu eest.

Rahvusvahelise õiguse tekkimine. Rääkides rahvusvahelise õiguse arengust, peame vastama ka küsimusele, millal tekkis rahvusvaheline õigus. Teadlaste arvamustes esinevad küllaltki suured lahkuminekud. Osa teadlasi, eitades rahvusvahelise õiguse olemasolu orjavalduse ühiskonnas ja feodalismi perioodil, leiavad, et ta on kujunenud XVIII ja XIX sajandil nn. tsiviliseeritud rahvaste tegevuse tulemusena. Tuntud inglise autor Oppenheim väidab: "... Võib konstateerida, et alles XVII sajandi lõpuks tsiviliseeritud riigid lugesid end seotuks rahvusvahelise õigusega."¹

Rahvusvaheline õigus on tõeliselt kujunenud alles "viimastel sajanditel", leiab hollandi autor De Louter.²

Paljud autorid asuvad seisukohal, et rahvusvaheline õigus kujunes vaid nn. Euroopa "tsiviliseeritud"³ või isegi "ristiusu"⁴ riikide tegevuse tulemusena. Need väited ei ole kooskõlas ajalooliste faktidega. Ajaloolised uurimused näitavad, et juba orjavaldusriikides, tuhandet aastat enne meie ajaarvamist, nimelt Assüürias, Babüloonias, Egiptuses, tunnustati paljusid õigusnorme, mis reguleerisid riikidevahelisi suhteid, nagu: lepingute sõlmimist, nende tagamist, saadikute õiguslikku seisundit, sõja ja rahu küsimusi jm. Paljudel juhtudel on need normid ilmselt aluseks nüüdisaegsetele rahvusvahelise õiguse normidele. 1000.a. e.m.a. Indiast pärinevad Manu seadused sisaldavad norme sõjapidamise, vallutatud territooriumi okupeerimise, lepingute, saadikute, välismaalaste õigusliku seisundi jm. kohta.⁵ Roomas näiteks esines

¹ Л. О п п е н г е й м. Международное право. Том I, полутом I. М., 1948, стр. 97.

² F. D e L o u t e r. Le droit international public positif. Tome I. Oxford, 1920, p. 77.

³ Ф. Ф. М а р т е н с. Современное международное право цивилизованных народов. Том I, СПб., 1904, стр. 281.

⁴ А. В. Г е й т е р. Европейское международное право. СПб., 1880, стр. 2.

⁵ Законы Ману. М., 1960, стр. 132, 134-144.

arvukalt õigusnorme ja lepinguid, mis reguleerisid merede kasutamist.¹ Mida lähemale kaasajale, seda enam diferentseeruvad riikidevahelisi suhteid reguleerivad normid ja suureneb nende arv. On muidugi selge, et varastel perioodidel eksisteerinud rahvusvahelise õiguse normid olid oma sõnastuselt algelised, nende arv suhteliselt väike; nad ei moodustanud veel terviklikku süsteemi, kuid eitada nende olemasolu pole võimalik.

Järelikult võime täie õigusega väita, et rahvusvaheline õigus on tekkinud ühes riikide ja nende vahelise suhtlemise tekkimisega.

Termin. Termin rahvusvaheline õigus on tuletatud rooma õiguses tuntud terminist ius gentium. Nagu tõendas omaaegne Tartu ülikooli professor V.E. Grabar, reguleeris ius gentium paljusid rahvusvahelise õiguse valdkonda kuuluvaid küsimusi, nagu: sõjapidamist, territooriumi okupeerimist, riikide õigusi okupeeritud territooriumil, rahulepingute sõlmimist jt.²

Rooma õiguse eeskujul nimetas inglise teadlane Zouch XVII sajandil riikidevahelisi suhteid reguleerivaid norme ius inter gentes, millest ongi tuletatud tänapäeval kasutatav termin "rahvusvaheline õigus" (ingl.k. - international law; sks.k. - Völkerrecht; pr.k. - droit international).

Kui vaatleme suhete ringi, mida reguleerib nimetatud õiguse haru, siis ilmneb vastuolu termini rahvusvaheline õigus ja tema poolt reguleeritavate suhete vahel. Terminist järeldub, et ta reguleerib suhteid rahvusaste vahel. Nimetatud seisukoht on õige vaid siis, kui rahvus moodustab riigi. Tänapäeval esineb rahvusriike rahvusvahelisel areenil väga vähe. Tavaliselt on erine-

¹ А. Т. У у с т а л ь. Международно-правовой режим территориальных вод. Тарту, 1958, стр. 13-17.

² В. Э. Г р а б а р ь. Римское право в истории международно-правовых учений. Юрьев, 1901.

vad rahvused liidetud kas ühte riiki või ära jaotatud erinevate riikide vahel, kuid rahvusvaheline õigus reguleerib suhteid erinevate riikide vahel. Järeldub, et õigem oleks nimetada vastavat õigusharu riikide vaheliseks õiguseks, nagu seda teevad vene teadlased Nezabitovski, Korkunov ja saksa autorid Liszt, Jellinek. Kuid kuna termin "rahvusvaheline õigus" on juba väga tugevasti praktikas juurdunud, siis on õigem jätkata selle kasutamist ka tulevikus.

Osa autoreid, nagu Holzendorff ja Bezobrazov, kasutasid veel terminit "väline riigiõigus". Kuna sellest võib teha ebaõige järelduse, nagu võiksid riigid tavalises korras vastuvõetud seadustega luua rahvusvahelise õiguse norme, mis õigustavad ja kohustavad riike rahvusvahelisel areenil, tuleb nimetatud termin lugeda mittevastuvõetavaks.

Rahvusvaheline õigus kui õigus. Riikidevahelisi suhteid reguleerivaid norme (rahvusvahelist õigust) saame ainult siis nimetada õigusnormideks, kui nad vastavad kõigile õigusele omastele tunnustele. Teatavasti on õigusele iseloomulik see, et ta on teatud klassi (või klasside) huvide väljendajaks, moodustab materiaalse baasi pealisehituse osa, mille ülesandeks on kaitsta ja kindlustada antud baasi. Õigusele on iseloomulik veel see, et tema eeskirjade täitmist kindlustatakse riikliku sunniga.

Vaadeldes rahvusvahelise õiguse materiaalset baasi, ilmneb selle oluline erinevus siseriikliku õiguse baasist. Rahvusvahelise õiguse juures me ei saa rääkida teatud ühtaolisest materiaalsest baasist, nagu see on tavaline siseriiklikus õiguses. Rahvusvaheline õigus reguleerib suhteid erineva majandusliku süsteemiga riikide vahel. Tänapäeval esinevad rahvusvahelisel areenil sotsialistlikud riigid (Nõukogude Liit ja teised sotsialismimaad), kapitalistlikud riigid (Inglismaa, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriigid jt.) ja koguni feodaalsed riigid (Saudi Araabia). Seepärast on rahvusvahelise õiguse kui teatud baasi pealisehituse iseloom palju raskemini märgatav kui siseriikliku õiguse iseloom, mis on põhjustanud isegi teatud tendentsi lugeda rahvusvahe-

line õigus nähete hulka, mis ei kuulu ei baasi ega pealis-ehituse koosseisu. Materiaalse baasi seisukohast on erinev rahvusvahelisest suhtlemisest osavõtivate riikide klassikoos-seis ja erinevad nende riikide valitsevad klassid.

Erineva klassikoosseisu ja materiaalse baasiga riikidel on siiski teatud ühised rahvusvahelised huvid: nad on huvi-tatud rahvusvaheliste lepingute täpsest täitmisest teiste lepingupoolte või lepinguosaliste poolt, suveräänsuse ja ter-ritoriaalse terviklikkuse austamisest, piiride puutumatuses, ühiskasutuses olevate maakera pinna osade kasutamise vabadu-se tagamisest, nende esindajate puutumatuses jm. Riigid ei saa tänapäeval eksisteerida isoleeritult; nad on seotud teiste riikidega arvukate majanduslike ja poliitiliste side-metega, mis arenevad nende vahel, vaatamata majanduslikule süsteemile. Nagu märkis juba K. Marx, on riikidevahelised m a j a n d u s l i k u d s i d e m e d m a t e r i - a a l s e k s b a a s i k s rahvusvahelisele õigusele. Rahvusvaheline õigus kujuneb riikidevaheliste majanduslike sidemete toimel ja peab kindlustama neid sidemeid. Nagu mär-gitud, on õigusele omane veel see, et seda tagatakse riikliku sunniga. Ka rahvusvaheline õigus tunnustab nii i n d i v i - d u a a l s e t - üksikute riikide poolt teostatavat - kui ka k o l l e k t i i v s e t - riikide poolt ühiselt teos-tatavat - sundi, mida kasutatakse tema normide täpse täitmi-se kindlustamiseks.

Eeltoodust järeldub, et rahvusvaheline õigus vastab kõi-gile õiguse iseloomulikele tunnustele, ja me võime anda talle järgmise määratelu: rahvusvaheline õigus on õigusnor-mide kogum, mis reguleerib riikide ja teiste rahvusvahelise õiguse subjektide vahelisi suhteid, väljendab rahvusvaheli-sest suhtlemisest osavõtivate riikide valitsevate klasside tahet, mille täitmist kindlustatakse riikide poolt indivi-duaalse või kollektiivse sunni rakendamisega.

Vaadeldes kodanlike autorite poolt antud rahvusvahelise õiguse määratlusi, näeme, et siin minnakse tavaliselt vaiki-des mööda rahvusvahelise õiguse klassiiseloost ja ka tema

tagamisest riikide poolt individuaalse või kollektiivse sunniga. Inglise autori Oppenheimi poolt antud määratluse kohaselt on rahvusvaheline õigus, tavaõiguslike ja lepinguliste normide kogum, "mida tsiviliseeritud riigid tunnustavad juriidiliselt kohustuslikuks oma suhetes üksteisega"¹.

Siin tõstetakse esile "tsiviliseeritud riike", mis võimaldab teha järelduse, nagu ei oleks kapitalistlikel riikidel rahvusvahelise õiguse alusel mingeid kohustusi koloniaalikest vabanenud, sajanditepikkuse koloniaalorjuse tulemusena majanduslikult mahajäänud Aasia ja Aafrika arengumaade vastu.

Ameerika Ühendriikide autor Fenwick loeb rahvusvaheliseks õiguseks üldiste printsiipide ja konkreetsete reeglite kogumit, mida riigid, kes on rahvasteühisuse liikmeks, loevad endale kohustuslikeks vastastikustes suhetes.²

Määratlusest nähtub, et Fenwick loeb rahvusvaheliseks õiguseks konkreetsete normide kõrval ka "üldisi printsiipe", mis liialt laiendab riikidevahelisi suhteid reguleerivaid norme ja muudab nad raskesti tuvastatavaks. Seejuures piirab Fenwick rahvusvahelise õiguse kehtesfääri "rahvaste ühtsuse" liikmeks olevate riikidega, mis võimaldab imperialistlikel riikidel vabaneda igasugustest kohustustest sotsialistlike revolutsioonide ja rahvusliku vabadusvõitluse tulemusena kujunenud riikide vastu ja kasutada nende likvideerimiseks piiramatut vägivalda.

Tänapäeval taolisi kodanlike autorite poolt antud rahvusvahelise õiguse määratlusi sellistel agressiivsetel eesmärkidel kasutada ei saa: Nõukogude Liidu algatusel ja teiste

¹ Л. О п п е н г е й м. Международное право. Том I, полутом I, стр. 26, 27.

² C h a r l e s G. F e n w i c k. International Law. New York, 1934, p. 32. Austria autor Verdross ei anna konkreetset rahvusvahelise õiguse määratlust, vaid üldised tunnused - viis, mis on liiga kohmakas ja ei võimalda saada konkreetset ettekujutust rahvusvahelise õiguse olemusest. В т. Ф е р д - р о с с. Международное право. М., 1960, стр. 20-24.

sotsialistlike riikide ning arengumaade toetusel on ÜRO Pea-assamblee poolt vastu võetud mitmed aktid, mis tunnustavad rahvusliku vabadusvõitluse õigust ja annavad rahvastele õiguse ise oma saatuse määramiseks.

§ 2. R a h v u s v a h e l i s e õ i g u s e r u u m i l i n e k e h t i v u s

Nagu juba nimetatud, reguleerib rahvusvaheline õigus riikide ja teiste rahvusvahelise õiguse subjektide vahelisi suhteid. Need suhted võivad kujuneda väga erinevas ruumis: mandril, meredel, õhus ja koguni kosmoses ning taevakehadel. Ruumilise kehtivuse alusel võime rahvusvahelise õiguse normid jaotada kahte suurde gruppi: ühelt poolt normid, mis kehtivad teatud kindlas ruumis, näiteks normid, mis reguleerivad merede, õhuruumi, polaarpiirkondade, teatud jõgede jt. õiguslikku režiimi, teiselt poolt aga normid, mille kehtivus ei ole ruumiliselt piiratud ja mis reguleerivad riikidevahelisi suhteid, ükskõik kus need kujunevad. Sellised on näiteks normid, mis tunnustavad riikide võrdõiguslikkust, reguleerivad lepingute täitmist, keelavad agressiivsed sõjad jm.

Võrreldes siseriikliku õigusega on rahvusvahelise õiguse ruumilisel kehtivusel rida erinevusi. Erinevused tulenevad sellest, et rahvusvahelise õiguse loomiseks ei ole mingit riikidest kõrgemalseisvat õigustloovat organit, vaid need normid luuakse riikide endi poolt: riigid, luues rahvusvahelise õiguse norme, otsustavad ise, millised normid on neile kohustuslikud ja millised mitte. Sageli luuakse rahvusvahelise õiguse norm vaid kahe või väikese grupi riikide poolt ja see ei ole kohustuslik riikidele, kes tema loomisest osa ei võta või seda ei tunnusta. Viimati nimetatud riikide suhtes ei teki selliste rahvusvahelise õiguse normide alusel ühelgi riigil mingeid õigusi ja kohustusi. Seega määrab rahvusvahelise õiguse normi ruumilise kehteulatuse antud normi tunnustavate riikide arv ja nende territooriumi ulatus.

Lähtudes ruumilisest kehtivusest jagunevad rahvusvahelise õiguse normid universaalseteks ja partikulaarseteks õigusnormideks. Universaalseid norme tunnustatakse kõigi või rõhuva enamiku rahvusvahelisest suhtlemisest osavõtivate riikide poolt. Kaasaja tüüpiliseks universaalseks rahvusvahelise õiguse normiks on ÜRO põhikiri. Universaalsete normidena võime nimetada veel norme, mis nõuavad suveräänsuse ja territoriaalse terviklikkuse austamist, mittevaheseisemist, rahvaste enesemääramise õiguse tunnustamist, kolonialismi likvideerimist iga sugustes vormides, diplomaatiliste ja konsulaaresindajate eesõiguste austamist, ulgumere vabaduse põhimõtte tunnustamist jt.

Partikulaarsed rahvusvahelise õiguse normid on need, mida tunnustavad kas üksikud või väike arv riike. Viimased kujunevad tavaliselt kahepoolsete lepingutega.

Rahvusvahelises õiguses võime eristada veel norme, mis reguleerivad suhteid teatud maakera regiooni kuuluvate riikide vahel. Selliseid norme nimetatakse rahvusvahelise õiguse regionaalseteks normideks. Praktikas tuntakse näiteks anglo-ameerika, Euroopa kontinendi, Lähis-Ida, Aafrika regionaalset rahvusvahelist õigust.

Põhilise osa nüüdisaja rahvusvahelisest õigusest moodustavad rahvusvahelise õiguse partikulaarsed normid, kuna norme, mida tunnustatakse kõigi või enamiku rahvusvahelisel areenil eksisteerivate riikide poolt, on suhteliselt vähem. Viimane asjaolu teeb küllaltki raskeks rahvusvahelise õiguse rakendamise, sest iga konkreetse vaidlusjuhu korral kerkib üles küsimus, milliseid norme tunnustavad riigid antud juhu lahendamiseks. Seega on põhiliseks raskuseks õigusnormide tuvastamine, kuna õigusnormid on laiali pillatud arvukatesse riikide vahel sõlmitud lepingutesse.

§ 3. R a h v u s v a h e l i n e a v a l i k j a e r a õ i g u s

Nagu nimetatud, reguleerib rahvusvaheline õigus mitmesuguseid suhteid riikide ja teiste rahvusvahelise õiguse subjektide vahel. Kõrvuti riikidevaheliste suhetega kujunevad väga mitmesugused suhted erinevate riikide kodanike ja erinevates riikides tegutsevate juriidiliste isikute vahel. Nende vahel võidakse sõlmida ostu-müügi tehinguid, erinevate riikide kodanikud võivad abielluda, välismaalase surma korral võib järele jääda pärand, sagedasti tekib vajadus ühe riigi kohtuotsuste täitmiseks teise riigi territooriumil, kostja alatises elukohas jt. Kõigil eelnimetatud juhtudel võidakse antud juriidilise fakti või tehingute sõlmimiseks ja neist tulenevate vaidluste lahendamiseks rakendada mitme riigi seadusi. Näiteks võidakse välismaalase surma korral rakendada pärimisõiguslike küsimuste lahendamiseks pärandaja koduriigis, pärandi asukohas aga samuti ka välismaalase viimases elukohas kehtivaid seadusi. Erinevate riikide kodanike abiellumisel tuleb lahendada küsimus, millise riigi seadused (kas mehe või naise elukohajärgsed seadused) reguleerivad abielu materiaalseid tingimusi, abielu sõlmimise korda, abikaasade isiklikke ja varalisi vahekordi, vahekordi lastega jm. Kõiki neid küsimusi reguleerib õigusharu, mida nimetatakse rahvusvaheliseks eraõiguseks.

R a h v u s v a h e l i s e e r a õ i g u s e¹ ülesandeks on, nagu nimetatud, reguleerida erinevate riikide kodanike ja erinevates riikides tegutsevate juriidiliste isikute vahelisi mitmesuguseid tsiviilõiguslikke tehinguid ja neist tulenevate vaidluste lahendamist.

Rahvusvahelise eraõigusega reguleeritavate õigussuhete subjektiks kõrvuti füüsiliste ja juriidiliste isikutega võivad olla ka riigid, kui nad võtavad osa tsiviilõiguslikest tehingutest (näiteks sõlmivad ostu-müügi lepingu välismaa firmaga jm.).

¹ Vt. Л. Л у н ц. Международное частное право. М., 1959.

Rahvusvaheline eraõigus on põhilises osas k o l l i -
s i o o n i õ i g u s, s.t. ta ise otseselt küsimusi sisu-
liselt ei reguleeri, vaid ainult näitab, millise riigi sea-
dust tuleb rakendada antud juriidilise fakti või õigussuhte
kohta, kui on võimalik rakendada mitme riigi seadust. Tüüpi-
lise kollisiooninormina võime näiteks nimetada normi, mille
kohaselt tehinguid kinnisvaraga, samuti ka kinnisvara päri-
mist reguleerib kinnisvara asukohas kehtiv seadus (lex rei
sitae). Riikide vahel on sõlmitud ka rida lepinguid rahvus-
vahelise eraõiguse valdkonda kuuluvate küsimuste sisuliseks
lahendamiseks.

§ 4. R a h v u s v a h e l i n e õ i g u s j a r a h v u s v a h e l i s e õ i g u s e t e a d u s

Riikidevaheliste suhete reguleerimise küsimused leiavad
ulatuslikku käsitlemist teaduslikes töodes. Nendes tehakse
sagedasti ettepanekuid uute lepingute sõlmimiseks, konkreti-
seeritakse lepingupoolte õigusi ja kohustusi, määratakse
kindlaks, millised rahvusvahelise õiguse normid reguleerivad
teatud suhteid jm.

Praktikas on teadlased osutanud ja kahtlematult osuta-
vad ka tulevikus suurt abi rahvusvahelise õiguse arengule.
Paljude lepingutega kehtestatud uute rahvusvahelise õiguse
normide vastuvõtmiseks tehti ettepanekud teadlaste töodes.

Näiteks kriminaalvastutuse nõue põhiliste rahvusvahelise
õiguse normide rikkumise eest väljendati juba varem tead-
laste töodes¹, kuid alles 8. augustil 1945.a. Nõukogude Liidu,
Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia ja Prantsusmaa vahel
Londonis sõlmitud lepingus leiab see tunnustust rahvusvahe-
lise õiguse normina. Teadlaste poolt on asutatud mitmed tea-
duslikud ühingud, mille ülesandeks on kaasa aidata rahvus-
vahelise õiguse arengule. Nendest võiksime nimetada Rahvus-
vahelise õiguse Assotsiatsiooni Londonis, Rahvusvahelise
õiguse Instituuti Haagis, Rahvusvahelise õiguse Akadeemiat

¹ А.Н. Т р а й н и н. Защита мира и уголовный закон. М.,
1937.

Genfis, Ameerika Rahvusvahelise Õiguse Ühingut jt.

Nimetatud teaduslikud ühingud organiseerivad perioodiliselt toimuvaid teaduslikke konverentse, kus arutatakse olulisi rahvusvahelise õiguse probleeme ja vastuvõetud resolutsioonidega tehakse ettepanekuid uute rahvusvaheliste lepingute sõlmimiseks või olemasolevate muutmiseks.

Viimasel ajal tuleb eriti esile tõsta ÜRO poolt loodud rahvusvahelise õiguse komisjoni tegevust, mille tulemusena on välja töötatud paljude rahvusvaheliste lepingute projektid (konventsioonid mere õigusliku režiimi kohta, diplomaatiliste ja konsulaarsuhete, inimese põhiõiguste, lepinguõiguse jt. kohta), mis hiljem vastu võeti rahvusvahelistel konverentsidel.

Teadlaste töödes esitatud seisukohad ei ole siiski rahvusvahelise õiguse normideks ja nende alusel ei teki riikidel mingeid õigusi ja kohustusi. Nad muutuvad riikidele kohustuslikuks ainult siis, kui need seisukohad leiavad väljenduse riikide vahel sõlmitud lepingutes või riigid neid oma praktikas tunnustavad. Teadlaste seisukohad on abivahendiks, mis aitavad kindlaks määrata, millised rahvusvahelise õiguse normid reguleerivad ühte või teist küsimust või kuidas tuleb ühte või teist rahvusvahelise õiguse normi tõlgendada.

Sellise tähenduse omistab teadlaste töödele ka ÜRO Rahvusvahelise Kohtu põhikiri (art. 38).

§ 5. R a h v u s v a h e l i n e Õ i g u s j a d i p l o m a a t i a

D i p l o m a a t i a all mõeldakse riikidevaheliste suhete korraldamist läbirääkimiste ja kirjavahetuse teel.¹

Diplomaatia ja rahvusvaheline õigus on väga tihedas seoses. Rahvusvahelise õiguse normide alusel toimub riikide diplomaatiliste esindajate saatmine välisriikidesse ja nende

¹ Д.Б. Л е в и н. Дипломатия. М., 1962.

tegevus. Viini konverentsil 1971.a. võeti vastu konventsioon diplomaatilisest suhtlemisest, mis reguleerib neid küsimusi. Rahvusvahelise õiguse normide alusel toimub diplomaatiliste nõupidamiste, kongresside, konverentside organiseerimine, nende töö, otsuste vastuvõtmine ja jõustumine.

Kuid teiselt poolt on ka diplomaatial tähtis osa rahvusvahelise õiguse normide loomises, muutmises ja kogu rahvusvahelise õiguse progressiivses edasiarengus. Rahvusvaheliste lepingute tekstid või nende põhiseisukohad kooskõlastatakse enne nende lõplikuks vastuvõtmiseks kokkukutsutavaid konverentsi riikide poolt diplomaatiliste kanalite kaudu. Rahvusvaheliste konverentside kokkukutsumise ja nende päevakorra küsimused lahendatakse samuti diplomaatilisel teel. Tänapäeval, kus sotsialistlike ja imperialistlike riikide poliitika diametraalselt erineb põhilistes rahvusvahelise poliitika ja õiguse küsimustes, on progressiivsete normide vastuvõtmine väga raske ja nõuab sotsialistlike riikide poolt pikka ja keerukat diplomaatilist ettevalmistust. Võime öelda, et sõjajärgse perioodi tähtsamad rahvusvahelised lepingud (tuumaplahvatuste osaline keelustamine, kosmoselepingud, inimõiguste deklaratsioon, koloniaalsüsteemi likvideerimine) on vastu võetud Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade aastaid kestnud järjekindla ja väga pingsa diplomaatilise võitluse tulemusena. Praegu arendab Nõukogude Liit väga ulatuslikku diplomaatilist võitlust selle eest, et keelataks kõik tuumaplahvatused ja ka tuuma- ning teised massilise hävitamise relvad.

§ 6. R a h v u s v a h e l i n e j a s i s e - r i i k l i k õ i g u s

Teoreetilistes töodes pööratakse ulatuslikku tähelepanu rahvusvahelise ja siseriikliku õiguse vahekorra küsimusele.¹ Nimelt küsimusele sellest, millise õigusharu normid nende-

¹ vt. И.П. Бл и щ е н к о. Международное и внутригосударственное право. М., 1960; Н. Г р и е р е л. Völkerrecht und Landesrecht. Leipzig, 1899.

vahelise vastuolu korral omavad eeliskehtejõudu. Probleemi lahendamisel ei ole teadlased, aga samuti ka riikide praktika jõudnud üksmeelsetele seisukohtadele.

Teoreetilistes töodes lähtutakse nimetatud probleemi lahendamisel põhiliselt kolmest seisukohast:

- 1) tunnustatakse rahvusvahelise õiguse prioriteeti;
- 2) tunnustatakse siseriikliku õiguse prioriteeti;
- 3) tunnustatakse mõlema õigusharu normide täielikku võrdõiguslikkust.

Rahvusvahelise õiguse prioriteeti tunnustavad teadlastest kõige järjekindlamalt nn. normativistliku koolkonna autorid eesotsas selle looja Hans Kelseniga. Nimetatud koolkonna seisukohalt kujutab õigus endast kooskõlastatud normide süsteemi, milles alama astme õigustloovate organite poolt loodud normid peavad olema kooskõlas kõrgema astme organite normidega. Kuna alama astme organite poolt loodud norme on arvuliselt rohkem, võib kogu õigusnormide süsteemi vaadelda püramiidina. Püramiidi tipus asub ürgnorm, millega peavad kooskõlas olema kõik õigusnormid. Selleks ürgnormiks ongi normativistliku koolkonna autorite arvates rahvusvahelise õiguse norm.

Rahvusvahelise õiguse prioriteeti tunnustavad selgesõnaliselt Prantsusmaa, Itaalia ja SFV konstitutsioonid.¹

Kuna nimetatud seisukoht loob soodsad eeldused imperiaalistlikele suurriikidele vahelesegamiseks teiste riikide siseasjadesse oma reaktsioonilise poliitika huvides rahvusvahelise õiguse kaasabil, ei saa teda igal juhul üldprintsipi bina õigeks pidada.

Kuid teatud juhul riigid, kui see ei kahjusta nende suveräänseid õigusi ja ei võimalda teostada ohtlikku vahelesegamist nende siseasjadesse, võivad rahvusvahelise suhtlemise huvides tunnustada teatud valdkondades rahvusvahelise õiguse prioriteeti. Küsimuste otsustamine, millisel juhul

¹ Vt. Prantsusmaa konstitutsioon, art. 55; Itaalia konstitutsioon, art. 10; SFV konstitutsioon, art. 25.

riik tunnustab rahvusvahelise õiguse prioriteeti, kuulub täielikult riigi suveräänsete õiguste hulka.

Ka Nõukogude Liidu seadused tunnustavad teatud juhtudel rahvusvahelise õiguse prioriteeti. "NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste" § 129 kohaselt tunnustatakse rahvusvahelise lepingu prioriteeti juhul, kui "... rahvusvahelise lepinguga või kokkuleppega, millest võtab osa NSV Liit, on kehtestatud teistsugused eeskirjad kui need, mis sisalduvad Nõukogude tsiviilseadusandluses..."

Sama seisukohta tunnustatakse "NSV Liidu ja liiduvabariikide kohtumenetluse alustes" (§ 64), "Eesti NSV tsiviilkoodeksis" (§ 573), "Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeksis" (§ 444) ja "Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeksis" (§ 212 p.2).

Teine grupp autoreid leiab, et vastuolude korral rahvusvahelise ja siseriikliku õiguse vahel jääb kehtima s i s e - r i i k l i k õ i g u s. Nimetatud seisukoha pooldajaks olid kolmekümnendatel aastatel peamiselt Saksamaa reaktioonilist, rahu ohustavat imperialistlikku ja fašistlikku poliitikat õigustavad autorid (Schmidt, Rider jt.).

Pärast Esimest maailmasõda Saksa valitsus, soovides sõjaroimareid liitlastele mitte välja anda - vastutusele võtmiseks *Versailles'* rahulepingu eeskirjade alusel erilises rahvusvahelises kohtus - väitis, et siseriiklikud seadused keelavad Saksa kodanike väljaandmise välisriikidele.

Praktikas viib nimetatud seisukoha tunnustamine rahvusvahelise õiguse eitamisele. Iga riik, kes oma reaktioonilise poliitika huvides soovib vabaneda rahvusvahelise õiguse üldnormide ja lepinguliste kohustuste täitmisest, leiaks selleks väga kerge mooduse siseriikliku seaduse vastuvõtmisega, mis oleks vastuolus talle ebasoovitavate rahvusvahelise õiguse normidega. Riikide poolt vastuvõetud seadused võivad muutuda rahvusvahelise õiguse normiks ainult siis, kui teised riigid seda tunnustavad.

Kolmas grupp autoreid, tunnustades m õ l e m a õ i - g u s h a r u n o r m i d e t ä i e l i k k u v ö r d - õ i g u s l i k k u s t, annavad prioriteedi ajaliselt hil-

jem vastuvõetud normile, põhimõttel - hilisem seadus muudab ära varasema seaduse (lex posterior derogat legi priori).

Seda seisukohta pooldavad peamiselt anglo-ameerika autorid (Oppenheim, Lawrence, Fenwick jt.) ja Ameerika Ühendriikide konstitutsioon, kus rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normid loetakse Ühendriikide õiguse lahutamatuks osaks¹.

Praktikas ellurakendatuna võimaldaks nimetatud seisukoht samuti siseriiklikul seadusel ära muuta rahvusvahelise õiguse norme ja sellega riikidel vabaneda rahvusvahelisest õigusest tulenevate kohustuste täitmisest. Seega on normide võrdõiguslikkuse printsiibil samad puudused, mis esinesid teise grupi autorite seisukohtades.

Vaadeldes lähemalt nimetatud probleemi, tuleb öelda, et praktikas esineb siiski väga vähe rahvusvahelise ja siseriikliku õiguse vastuolu juhtumeid. Mõlemal õigusharul, nagu märkisime, on erinev kehtesfäär. Rahvusvaheline õigus reguleerib suhteid riikide vahel rahvusvahelisel areenil, kuna siseriiklik õigus reguleerib õiguslikke suhteid antud riigi territooriumil. Juba kokkuleppe sõlmimisel peavad mõlemad riigid hoolitsema selle eest, et selliseid vastuolusid vältida. Kuid kui siiski vastuolud tekivad, nagu näiteks juhul, kus teatud välisriigi kodanike õigusi reguleeritakse erinevalt siseriikliku seaduse ja rahvusvahelise lepinguga, tuleb asuda seisukohale, et siseriiklik seadus ei või olla õigustuseks riigi poolt rahvusvahelise lepingu eeskirjade mittetäitmisel. Viimasel juhul võib teine riik kasutada lepingu eeskirjade mittetäitja vastu kõiki rahvusvahelises õiguses ettenähtud sanktsioone selleks, et sundida teist lepingu poolt lepingut täitma.

Kui riigid soovivad teha rahvusvahelise õiguse norme kohustuslikuks oma kodanikele, teevad nad seda eri seadusega. Näiteks pärast 1958.a. Genfi konventsiooni sõlmimist territoriaalvete õigusliku režiimi kohta tegi Nõukogude Liit selles toodud normid kohustuslikuks oma kodanikele: 5. augustil

¹ Vt. Ameerika Ühendriikide konstitutsioon, art. VI lg. 2.

1960.a. kehtestati uus riigipiiride kaitse põhimäärus.

Viimasel juhul võivad tekkida vastuolud erinevate siseriiklike seaduste vahel, mis aga lahendatakse üldtunnustatud põhimõttel - hilisem seadus muudab ära varajasema.

Rahvusvaheliste suhete stabiilsuse seisukohalt on vaja, et rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normides väljendatud põhimõtted leiaksid ka siseriiklikes seadustes väljenduse. Mõlema õigusharu normides väljenduvad ühtsed põhimõtted looksid soodsad eeldused rahvusvahelisest õigusest tulenevate kohustuste kõrvalekalduvatuks täitmiseks ja kindlustaksid heanaaberlikku koostööd riikide vahel.

Selline kooskõla esineb täielikult sotsialismimaades. Sotsialismileeri maade siseriiklik õigus on rajatud rahvusvahelise rahu kindlustamise ja heanaaberliku koostöö arendamise põhimõttele, aidates seeläbi kaasa ka rahvusvahelisele rahuüritusele, mille eest võitleb tänapäeval kogu progressiivne inimkond.

Teistsugust pilti näeme tihti imperialistlikes riikides. Nendes maades kehtestatakse väga sageli seadusi, mis on täielikus vastuolus rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetega (näit. rassilise diskrimineerimise õigustamine, ja naiste alavääristamine). Selliste seadustega kasvatatakse kodanike hulgas lugupidamatust tähtsate rahvusvahelise õiguse normide vastu ja püütakse luua soodsat õhkkonda nende mittetunnustamiseks oma imperialistliku, rahu ohustava poliitika huvides. On ilmne, et selline tegevus on otseses vastuolus rahvusvahelise heanaaberliku koostöö arendamise poliitikaga.

§ 7. R a h v u s v a h e l i s e õ i g u s e e r i s u s e d

Rahvusvahelisel õigusel on, võrreldes siseriikliku õigusega, mitmeid erinevusi. Esimene ja peamine erisus seisneb õ i g u s e s u b j e k t i d e s. Kui siseriiklikus õiguses õigussuhte subjektiks on füüsilised ja juriidilised isikud, siis rahvusvahelises õiguses on nendeks suveräänsed

riigid ja osaliselt ka rahvusvahelised organisatsioonid. Riigid muudavad rahvusvahelise õiguse normid kohustuslikuks oma kodanikele vastavaasuliste eriseaduste vastuvõtmisega.

Teinekord nähakse selliste eriseaduste vastuvõtmine kogu riigi ette rahvusvahelises lepingus. Barcelona konventsioon abistamise ja päästmise kohta merel (1910) kohustab riike kriminaalseaduses ette nägema karistuse laevajuhile, kes ei osuta abi merehädalistele, kui see on võimalik ilma tõsise ohuta laevale, laadungile ja meeskonnale. ENSV kriminaalkoodeksi nähakse nimetatud kuritegu ette (§-s 127).

Genfis 1948.a. sõlmitud konventsioonid sõjaõiguse normide ja tavade kohta kohustavad riike kehtestama kriminaalkaristuse sõjaõiguse normide ja tavade rikkumise eest.¹

Üksikutel juhtudel võimaldavad riigid kasutada oma kodanikel rahvusvahelise õiguse alusel teatud soodustusi. Kapitalistlikes maades on see tavaliselt seotud kaubanduslike tehingutega ja merevedudega, kus erakaupmehed ja eralaevaomanikud saavad kasutada riigi poolt sõlmitud kaubalepingutes ettenähtud soodustusi (kas enamsoodustatud rahvuse või rahvuslikku režiimi).

Juhul kui teised riigid rikuvad kaubalepingute eeskirju, ei ole erakaupmeestel ja laevaomanikel õigust vahetute abinõude tarvitusele võtmiseks oma õiguste kaitseks selle riigi vastu. Nad võivad pöörduda vaid oma koduriigi poole, kes võtab tarvitusele vastavad abinõud kaubalepingu eeskirjade täitmise kindlustamiseks teise lepingupoole poolt.

Rahvusvahelise õiguse teoorias on eriti viimastel aastakümnetel laienenud tendentsid, mis püüavad muuta ka üksikuid rahvusvahelise õiguse subjektiks. Juba pärast Esimest maailmasõda, vaadeldes rahvusvahelises õiguses toimunud muudatusi, leidis kreeka autor Politis², et endised seisukohad,

¹ Vt. Genfi konventsioon 12. augustist 1949.a. haigete ja haavatute olukorra parandamise kohta tegevarmeedes, art. 49.

² N. P o l i t i s. The New Aspects of International Law. Washington, 1928.

mis tunnustasid vaid riiki rahvusvahelise õiguse subjektina, on asendumas uutega, mis tunnustavad isikuid rahvusvahelise õiguse subjektina. Politis väidab: "Kaasajal kestab rahvusvahelises õiguses üleminekuperiood: ta ei ole enam ainult riikide õiguseks, aga ta ei ole täielikult ka indiviidide õiguseks."¹

Tänapäeval on selle seisukoha energiliseks pooldajaks prantsuse autor Scelle ja teised nn. solidaristliku koolkonna esindajad. Scelle näiteks väidab, et maailm on "... lõputa inimestevahelise suhtlemise ahel, mis ühendab indiviide solidaarsuse alusel". Riik on tema arvates ainult ühendavaks lüliks siseriikliku ja rahvusvahelise õiguse vahel ja riigi peamiseks ülesandeks olevat vaid indiviidide suhtlemise kergendamine. Samal seisukohal asuvad veel loodusõigusliku koolkonna esindajad Del Vecchio jt. Nimetatud tendentsid ilmnesid ka ÜRO-s, nimelt Inimõiguste komisjoni töös Inimõiguste Ülddeklaratsiooni ja paktide projekti väljatöötamisel.

Seisukohad, mis püüavad muuta üksikisikut rahvusvahelise õiguse subjektiks, teenivad ilmselt reaktsioonilisi eesmärke. Imperialistlikud suurriigid püüavad saada "inimõiguste kaitse" sildi all võimalusi vahelesegamiseks teiste riikide siseasjadesse, kontrrevolutsiooniliste mässude ettevalmistamiseks ja rahvavaenulike elementide toetamiseks, nagu see väga selgelt ilmnes paljudes sotsialistlikes riikides (Ungari, Tšehhoslovakkia, Bulgaaria).

Nõukogude Liit oma praktikas ja nõukogude teadus, olles valvel riikide sõltumatuse ja suveräänsuse eest, ei saa tunnustada neid seisukohti.

Üksikud autorid väidavad, nagu oleksid sõjaõiguse normide ja tavade rikkumise eest kriminaalvastutuse kehtestamisega üksikisikud muutunud rahvusvahelise õiguse subjektiks. Ka selle seisukohaga ei saa nõustuda. Sõjaõiguse normide ja tavade rikkumise eest kriminaalvastutuse kehtestamisega ku-

¹ N. P o l i t i s. The New Aspects of International Law, p. 5; vt. ka E. A. К о р о в и н. Борьба СССР за суверенитет. - "Ученые записки Академии наук". М., 1947, стр. 6 и сл.

junes uus rahvusvahelise õiguse haru - rahvusvaheline kriminaalõigus -, mille subjektideks, erinevalt rahvusvahelisest õigusest, on ainult üksikisikud, sest riigi suhtes on ju mõeldamatu kriminaalkaristuse rakendamine. Uue õigusharu kujunemine ei toonud mingit muudatust rahvusvahelise õiguse subjekti määratluses.

2) Teine rahvusvahelise õiguse erisus seisneb rahvusvahelise õiguse loomise viisig, Teatavasti siseriiklikud seadused võetakse vastu alaliselt tegutsevate seadusandlike organite - rahvuskogude, parlamentide poolt selleks eriti ettenähtud korras. Rahvusvahelisel areenil alaliselt tegutsev õigustloov organ puudub. Rahvusvahelise õiguse normid luuakse vajaduse korral kokkukutsutavatel riikide esindajate nõupidamistel - kongressidel, konverentsidel. Seejuures määravad riikide esindajate nõupidamised iga kord kindlaks ka nende poolt väljatöötatavate normide vastuvõtmise korra.

Siseriigis asub õigustloov organ nagu kõrgemal õigusnormi adreassaatidest. Peale jõustumist kuuluvad õigusnormid adreassaatide poolt kohustuslikule täitmisele. Rahvusvahelise õiguse normid ei muutu pärast väljatöötamist konverentsidel ja kongressidel üldreeglina riikidele otseselt kohustuslikuks. Nad vajavad jõustumiseks veel heakskiitmist riigipea poolt - ratifitseerimist.

Tänapäeval töötatakse sagedasti rahvusvahelise õiguse normid välja rahvusvaheliste organisatsioonide poolt. Paljud lepingute projektid on vastu võetud ÜRO Peaassamblees, nagu: Inimõiguste Ülddeklaratsioon 1948.a.; deklaratsioon kolooniaatele ja sõltuvatele maadele sõltumatuse andmisest 1960.a., inimõiguste paktid 1966.a., kosmoseleping 1967.a., merepõhja rahuotstarbelise kasutamise leping 1971.a., konventsioon bakterioloogiliste (bioloogiliste) relvade ja toksiliste ainete kasutamise keelamise kohta 1971.a. jt. Kuid ka neil juhtudel töötatakse tegelikult rahvusvahelise õiguse normid välja riikide poolt, kes on vastava organisatsiooni liikmed, ja need normid muutuvad riikidele kohustuslikuks alles pärast ratifitseerimist.

Beltoodust järeldub, et erinevalt siseriiklikust õigusest võtavad rahvusvahelises õiguses õigusnormide loomisest vahetult osa õigusnormide adreassaadid ise ja normide jõustumine oleneb adreassaatide suvast.

3) Kolmas rahvusvahelise õiguse erisus seisneb tema täitmise kindlustamiseks kasutatavas sunnis. Siseriiklike õigusnormide täitmist kindlustatakse erilliste riigiorganite poolt rakendatavate sunnivahenditega: administratiiv-, kriminaalkaristustega ja kohtuotsuste sundtäitmisega. Igas riigis eksisteerivad spetsiaalsed sunniorganid (kohtud, karistusasutused jne.), mille ülesandeks on kindlustada õigusnormide kõrvalekaldumatu täitmine. Kuigi Nõukogude riigis kasutatakse õigusnormide täitmise kindlustamiseks peamiselt mitmesuguseid veenmismetodeid, eksisteerivad ka meil sunniorganid, kes kasutavad sundi nende kodanike vastu, kes, hoolimata veenmismetodeist, jätkavad õigusnormide rikkumist.

Rahvusvaheline õigus ei tunne riikidest kõrgemalaseisvaid sunniorganeid, mistõttu ka sunni kasutamine rahvusvahelise õiguse täitmise kindlustamiseks toimub tunduvalt varjatumal kujul kui siseriiklikus õiguses. Lähtudes sunnivahendite kasutamise iseloomust, on paljud kodanlikud autorid asunud seisukohale, et rahvusvaheline õigus ei olegi õigus, (vaid paremal juhul rahvusvaheline moraal. Nimetatud seisukohal asusid saksa nn. juriidilise nihilismi esindajad Zorn ja Lasson, kes õigustades Preisi agressiivset "raua ja vere" poliitikat, väitsid, et "meie huvid on meie õigus". Ameerika Ühendriikide teadlane Bernham arvab, et kuna puudub riikidest kõrgemalasuv sunniorgan, siis riigid ei saa arvestada rahvusvahelise õigusega "tõsistel juhtudel". Tema arvates tegutseb iga riik vastavalt oma jõule. Riikidest kõrgemalasuva sunniorgani puudumise tõttu ei loe ka paljud teised autorid rahvusvahelist õigust õiguseks, nagu USA õigusteadlased Morgenthau, Adler jt.

Need seisukohad on täielikus vastolus tegelikkusega ja teenivad vaid ühte eesmärki - püüavad õigustada imperialist-

like suurriikide agressiivset poliitikat. Ka rahvusvahelises õiguses tunnustatakse sundi. Erinevalt siseriiklikust õigusest teostatakse seda kas individaalselt või kollektiivselt riikide endi poolt.

Rahvusvahelise õiguse täitmise kindlustamiseks kasutavad sunnivahendid on ette nähtud ÜRO põhikirja VI ja VII peatükis. Sund võib seisneda

1) majanduslikus sunnis: majanduslike suhete, posti-, telegraafi-, radio-, raudtee-, laevaühenduse katkestamises;

2) diplomaatilises sunnis: diplomaatiliste suhete katkestamises;

3) sõjalises sunnis: maa-, mere- ja õhujõudude tegevuses, mis on vajalik agressiooni likvideerimiseks või selle ohu kõrvaldamiseks.

Majanduslikke ja diplomaatilisi sunnivahendeid võivad riigid kasutada omal algatusel selleks, et sundida teisi riike täitma rahvusvahelise õiguse norme. Sõjalisi sunnivahendeid võib riik omal algatusel (nii individaalselt kui kollektiivselt) kasutada aga vaid tema vastu suunatud agressiooni likvideerimiseks ja ainult niikaua, kuni Julgeolekunõukogu võtab tarvitusele vajalikud abinõud rahvusvahelise rahu ja julgeoleku kindlustamiseks.

Tuleb tunnustada ka sõltumatuse eest võitlevate rahvaste õigust sõjalise sunni kasutamiseks juhul, kui emamaa, rikkudes rahvusvahelise õiguse norme, püüab hoida neid koloniaalikes. Aastaid kestnud Alžeeria rahva võitlus oma vabaduse ja sõltumatuse eest Prantsusmaa koloniaalike vastu kujutas endast sellist sõjalist sundi ja leidis täieliku õigustuse rahvusvahelises õiguses. Koloniaalrahvaste seda õigust tunnustab ÜRO Peaassamblee poolt 1966.a. vastuvõetud resolutsioon.

ÜRO tegevuses võib põhikirja alusel sanktsioone kasutada vaid julgeolekunõukogu. Julgeolekunõukogu volituste kitsendamiseks tähtsate rahu ja julgeolekut puudutavate küsimuste lahendamisel ja tema tegevuses kehtivast suurriikide ühehäälsuse põhimõttest möödahiilimiseks võeti Peaassamblees imperialistlike suurriikide survele 1951.a. vastu resolutsi-

oon ühendatud tegevusest rahu kaitsel. Resolutsiooni kohaselt, kui rahu ja julgeolekut puudutavais küsimusis Julgeolekunõukogu ei saa ühe suurriigi poolt vetoõiguse kasutamise tulemusena vastu võtta otsust, võidakse Julgeolekunõukogu 9 liikme häälega kokku kutsuda Peaassamblee erakorraline istungjärk, mis võib kasutada sanktsioone rahu ja julgeoleku kindlustamiseks.

Nimetatud resolutsioon on ilmselt ebaõiglane, kuna ta muudab ÜRO põhikirja selleks mitte ettenähtud korras.

Sõjaliste sanktsioonide rakendamiseks annavad liikmesriigid ÜRO käsutusse vajalikud maa-, mere- ja õhujõud ühes vastavate sõjapidamise vahenditega.

Eeltoodust nähtub, et ka rahvusvaheline õigus näeb ette sunni, mida võib kasutada tema normide täitmise kindlustamiseks.

4) Erinev on ka rahvusvahelise õiguse objekt, s.t. kõik see, mille suhtes riikidel ja teistel rahvusvahelise õiguse subjektidel tekivad õigused ja kohustused. Objektideks võivad olla mitmesugused materiaalsed ja mittemateriaalsed väärtused, tegevused ja tegevustest hoidumised. Materiaalsete väärtustena esinevad rahvusvahelise õiguse objektidena väga sageli territooriumi osad, mis antakse üle ühelt riigilt teisele kas jäädavalt (ost-müük, vahetamine, loovutamine) või ajutiseks kasutamiseks (rendile andmine).

Tegevused esinevad rahvusvahelise õiguse objektina vastastikuse abistamise ja koostöö lepingutes. Nende alusel lepingupoolel kohustuvad vastastikku arendama majanduslikku koostööd ja andma teisele lepingupoolele sõjalist ja muud vajalikku abi väliskallaletungi korral.

Tegevustest hoidumised on rahvusvahelise õiguse objektiks mittekallaletungi lepingutes, mille alusel lepingupoolel võtavad endale kohustuse hoiduda relvastatud kallaletungist teisele lepingupoolele.

Ühes teaduse ja tehnika arenemisega laieneb riikidevaheline majanduslik, teaduslik ja tehniline koostöö ning suureneb ka rahvusvahelise õiguse objektide ring. Näiteks on

tänapäeval paljudes lepingutes rahvusvahelise õiguse objektiks aatomenergia rahumeelne kasutamine, õiguslik objekt, mis veel sõjaajal perioodil oli tundmatu rahvusvahelises suhtlemises.

§ 8. Rahvusvahelise õiguse allikad

Rahvusvahelise õiguse allikateks juriidilises mõttes¹ on aktid, milles väljenduvad õigusnormid. Sõna "allikas" kasutatakse siin sümbolises tähenduses. Nagu looduses allikast saab alguse jõgi, nii saab ka õigusallikatest alguse vastav õigusharu.

Õigusallikate täpsel kindlaksmääramisel on suur praktiline tähtsus. Nende alusel määratakse kindlaks vastavas õigusharus kehtivad normid. Ainult praktikas tunnustatud õigusallikates väljenduvad rahvusvahelise õiguse normid õigustavad ja kohustavad riike. Käitumisreeglite alusel, mis esinevad õigusallikateks mittetunnustatud aktides, ei saa tekkida riikidele ka rahvusvahelis-õiguslikke õigussuhteid ja nende suhete kaitseks ei saa kasutada rahvusvahelises õiguses tunnustatud sunnivahendeid.

Asjaolu, et rahvusvahelises õiguses puudub koodeks, mis koondaks riikidevahelisi suhteid reguleerivad normid ühte kogumikku, ja et õigusnormid on laiali pillatud mitmesugustesse erinevatesse aktidesse, teeb veelgi vajalikumaks õigusallikate üksikasjaliku tundmaõppimise.

Rahvusvahelise õiguse allikaid võime jaotada põhilisteks õigusallikateks, milles otseselt väljenduvad õigusnormid, ja teisese järgulisteks ehk abiallikateks, kus õigusnormid otseselt ei väljendu, kuid mis on abivahendiks riiki-

¹ Küsimust õigusallikatest materiaalses mõttes käesolevas töös ei käsitleta.

devahelisi suhteid reguleerivate õigusnormide tuvastamisel.¹

Põhilisteks õigusallikateks rahvusvahelises õiguses on rahvusvaheline leping ja rahvusvaheline tava.

★ Rahvusvaheline leping on kahe või enama riigi või muu rahvusvahelise õiguse subjekti vaheline kokkulepe rahvusvahelis-õigusaliku õigussuhte loomiseks, muutmiseks või lõpetamiseks.² Rahvusvaheline leping on tänapäeval kujunenud peamiseks õigusallikaks seepärast, et rõhuv enamus õigusnorme väljenduvad just lepingutes. Küsimuses, kas kõik lepingud on rahvusvahelise õiguse allikateks, valitsevad teadlaste keskel lahkarvamused õigusallikate mõttes loetavad anglo-ameerika autorid lepinguid õigustloovateks lepinguteks ja tavalisteks lepinguteks.³ Õigusloovateks lepinguteks loetakse lepinguid, millega luuakse uusi rahvusvahelise õiguse norme, tavalisteks lepinguteks aga neid, mis ei loo uusi norme, vaid reguleerivad riikidevahelisi suhteid kehtivate õigusnormide alusel. Õigusallikateks loevad anglo-ameerika autorid Lawrence, Oppenheim jt. vaid õigustloovaid lepinguid.

Sellise lepingute lootusega ei saa siiski nõustuda. Vaadeldes riikide vahel sõlmitud lepinguid, näeme, et nad sagedasti mõnes osas loovad uusi rahvusvahelise õiguse norme, teistes osades aga reguleerivad riikidevahelisi suhteid juba varem kehtestatud normide alusel. Kerkib küsimus, millisesse eeltoodud kategooriasse lugeda sellised lepingud, sest ka need lepingud, mis reguleerivad riikidevahelisi suhteid juba varem tunnustatud õigusnormide alusel, panevad lepingupooltele peale teatud uusi kohustusi ja annavad uusi õigusi. Lepingute sõlmimine, mis ei tooks kaasa teatud muudatusi riikidevahelistes suhetes, mille alusel ei muutuks riikide õigused ja kohustused, oleks ju mõttetu.

¹ Г.И. Т у н к и н. Сорок лет сосуществования и международное право. - "Советский Ежегодник международного права", 1958. М., 1959, стр. 19; Г.И. Т у н к и н. Теория международного права. М., 1970, стр. 102 и сл.

² Vt. rahvusvahelise lepingu kohta täpsemalt vastavas peatükis.

³ Т. J. L a w r e n c e. The principles of international law. London, 1923, p.39-41. - 30 -

Saksa autorid vaatlevad küsimuse otsustamisel, kas antud leping on rahvusvahelise õiguse allikaks või mitte, kuidas kulges riikide tahe lepingu sõlmimisel. Nende arvates võib lugeda õiguse allikateks ainult neid lepinguid, mille sõlmimisel lepingupoolte tahe kulges nagu paralleelselt, kooskõlas-
tatult. Selliseid lepinguid nimetatakse nende autorite poolt Vereinbarung. Lepinguid aga, mis sõlmiti lepingupoolte tera-
vate vastuolude olukorras, kus lepingupoolte tahe oli vas-
tandlik, nende arvates õigusallikateks lugeda ei saa. Nende lepingute tähistamiseks kasutatakse terminit Vertrag.¹

Ka selle seisukohaga ei saa nõustuda. Ükskõik millise rahvusvahelise lepingu teksti väljatöötamine toimub alati vastandlike seisukohtade võitluse tulemusena. Seisukohtade vastandlikkus ilmneb eriti lepingute sõlmimisel, millest võtavad osa erineva ühiskondliku korraldusega riigid (sotsialistlikud, kapitalistlikud).

Seisukohtade vastandlikkust ei näe me vaid lepingute sõlmimisel sotsialistlikku süsteemi kuuluvate riikide vahel, kuigi ka siin esinevad erinevad ettepanekud ja võitlus nende tunnustamise eest. Eeltoodud autorite seisukohalt lähtudes võiksime ainult neid lepinguid lugeda rahvusvahelise õiguse allikateks - seisukoht, mis ilmselt ei vasta tegelikkusele.

A) Õigusallika seisukohalt on tähtis vaid see, kas rahvus-
vaheline leping on sõlmitud mõlema lepingupoolte võrdõigus-
likkuse alusel ja mõlema poole kasu silmas pidades. Riikide
suveräänsus ja võrdõiguslikkus on nüüdisaja rahvusvahelise
õiguse aluseks. Seepärast saame lugeda ainult võrdõiguslikke
lepinguid rahvusvahelise õiguse allikateks. Mittevõrdõigus-
likke lepinguid, mis on peale sunnitud teistele lepingu-
pooltele ähvardustega, sõjalise või majandusliku sunniga, mis
annavad hüvesid vaid ühele lepingupooltele ja teisele panevad
peale vaid kohustusi, nagu neid sagadasti esineb imperialist-
like riikide praktikas, ei saa lugeda rahvusvahelise õiguse
allikateks.

¹ F. von L i s z t. Das Völkerrecht. Berlin, 1920, S. 10.

Nimetatud seisukoht tuleneb otseselt ÜRO põhikirjast. Põhikirja kohaselt ÜRO tegevus on rajatud tänapäeva ühele põhilisele rahvusvahelise õiguse printsiibile - riikide suveräänsusele ja võrdõiguslikkusele. Seejuures loetakse kehtetuks riikide kohustused, mis on vastuolus ÜRO põhikirjaga.¹ Sellest tulenebki, et kõik riikidele pealesunnitud kohustused, mis on vastuolus riikide suveräänsusega ja võrdõiguslikkusega, on kehtetud.

2) Õigusallikate seisukohalt on oluline tähtsus veel lepingust osavõtivate riikide arvul. Kuigi kõik võrdõiguslikud lepingud on rahvusvahelise õiguse allikateks, ja nende alusel tekivad riikidel teatud õigused ja kohustused, omavad õigusallikatena peamist tähtsust just mitmepoolsed rahvusvahelised lepingud. Mitmepoolsete lepingutega, mis reguleerivad suhteid paljude riikide vahel, luuakse rahvusvahelise õiguse üldnorme, mis on peamisteks aktideks riikidevaheliste suhete reguleerimisel just seepärast, et neid tunnustavad paljud riigid.

Kahepoolsete lepingute alusel takivad õigused ja kohustused vaid kahel riigil ja neid võib võrrelda üksiknormidega, mis reguleerivad vaid teatud küsimusi.

Rahvusvahelisteks tavadeks on õigusnormid, mis väljenduvad korduvates ja õiguslikult tähtsates tegevustes.²

Tavale on iseloomulik see, et siin riikide õiguste ja kohustuste aluseks ei ole mingisugust konkreetset lepingut. Õigused ja kohustused tulenevad sellest, et aastakümneid või isegi sajandeid on riigid praktikas mingit küsimust lahendanud teataval viisil, millega ühes ka selle küsimuse vastav lahendus on vaikivalt muutunud riikidele kohustuslikuks.

¹ Vt. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri, art. 103.

² Г.И. Т у н к и н. О юридической природе обычных норм международного права. - "Вопросы международного права". Вып. 2. М., 1960, стр. 114; П.Л. Л у к и н. Источники международного права. М., 1960, стр. 80.

Näiteks hoidusid riigid aastakümnete vältel meresõjas vastas-
poole rannalähedase kalapüügi tegelevate kalalaevade kon-
fiskeerimisest (priisi võtmisest), millest kujuneski riikide
praktikas tunnustatud tavaõiguslik norm.

Tavaõiguslik norm on riikidele samasuguse kohustusliku
jõuga ja tema alusel tekkivad riikidele ka samasugused õigu-
sed ja kohustused nagu lepingute alusel. Tavade puuduseks on
asjaolu, et riikide praktikas väljakujunenud õigused ja
kohustused ei ole leidnud sageli üksikasjalikku fikseerimist,
mis raskendab nende alusel konkreetsete riikidevaheliste
vaidluste lahendamist. Tavadega reguleeritavate küsimuste
ring on aasta-aastalt pidevalt vähenenud. Kuna tavade alusel
tekkivad riikide õigused ja kohustused on sagedasti väga
ebatäpsed, leiavad varem tavaga reguleeritud suhted viimasel
ajal üha ulatuslikumalt lepingulist reguleerimist.

Tavadega reguleeritavaks küsimusteks tänapäeval on rah-
vusvahelises õiguses peamiselt rida mereõiguse probleeme.

Teisejärgulisteks abiõigusallikateks rahvusvahelises
õiguses on õiguse üldised põhimõtted, rahvusvaheliste organi-
atsioonide otsused ja kohtu pretsedendid.

1) Õiguse üldised põhimõtted. Igas
õigusharus kujunevad välja testud üldised põhimõtted, mis
määravad vastava õigusharu normide rakendamise üldised
printsüübid ja iseloomustavad vastava õigusharu normidest
õigussuhte subjektidele tulenevaid õigusi ja kohustusi. Õi-
guse üldisi põhimõtteid kasutatakse praktikas just konkreet-
sete küsimuste lahendamisel ilmnenud lünkade täitmiseks õi-
guse- ja seaduseanaloogia rakendamise teel. Ka rahvusvaheli-
ses õiguses võime leida üldpõhimõtteid, mis on omased sellele
õigusharule.¹

Tüüpilise üldpõhimõttena on rahvusvaheliste lepingute
suhtes rakendatav printsüüp, mille kohaselt ükski
riik ei saa anda teisele lepin-
gute alusel edasi rohkem õigusi
kui ta ise omab.

¹ vt. В.М. Корецкий. Основные принципы права в
международном праве. Киев, 1958.

Nimetatud printsiipi kasutas rahvusvaheline vahekohus näiteks Hollandi - Ameerika Ühendriikide vahelise tülüküsimuse - Palmisaarte kuuluvuse lahendamisel. Nimelt loovutas Hispaania Filipiini saared, sealhulgas Palmisaared - pärast seda, kui Ameerika Ühendriigid olid need saared vallutanud - 1898.a. Ameerika Ühendriikide ja Hispaania vahel sõlmitud rahulepingus Ühendriikidele. Rahulepingu ellurakendamisel aga ilmnes, et Hispaania polnud enam aastakümneid kasutanud oma suveräänseid õigusi Palmisaartele, ja saared olid läinud üle Hollandile. Rahvusvaheline vahekohus leidiski küsimuse arutamisel, et Hispaania ei saanud loovutada nimetatud saari Ameerika Ühendriikidele, kuna need ei kuulunud tema territooriumi koosseisu.

Nagu juba nimetatud, määravad õiguse üldised põhimõtted kindlaks vaid õigusnormide rakendamise üldised printsiibid ja nendest ei teki riikidele konkreetseid õigusi ja kohustusi. Seega ei saa lugeda neid õiguse allikateks. Õiguse allikateks võib lugeda üldisi põhimõtteid vaid siis, kui nad väljenduvad kas lepingulistes või tavaõiguslikes normides. Üksikud autorid siiski loevad õiguse üldisi põhimõtteid rahvusvahelise õiguse allikateks.¹

Kodanlikud autorid sagedasti ei eralda rahvusvahelise õiguse üldisi põhimõtteid siseriikliku õiguse üldistest põhimõtetest ja loevad ka viimaseid rahvusvahelise õiguse allikaiks.

Selle seisukoha praktilise rakendamise tulemusena muutuksid ka siseriiklikud seadused rahvusvahelise õiguse allikateks, mis on ilmselt ebaõige ja isegi ohtlik riikidevahelise heanaaberliku koostöö arendamise ja riikide suveräänsete õiguste kaitsmise seisukohalt. Tunnustades siseriiklikud seadused rahvusvahelise õiguse allikateks, võimaldaksime imperialistlike suurriikide reaktsioonilistel valitsevatel ringkondadel mitmesuguste fašistlike seaduste vastuvõtmisega ära muuta rahvusvahelise õiguse demokraatlikud normid ja

¹ Л. О п п е н г е й м. Международное право. Том I, полутом I, стр. 48, 49.

avaksime sellega imperialistlikele suurriikidele tee vahelesegamiseks teiste maade siseasjadesse nende iseseisvuse ja sõltumatuse likvideerimiseks.

Rahvusvaheliste organisatsioonide otsused. Rahvusvahelisel areenil tegutseb palju organisatsioone, kes lahendavad mitmesuguseid riikidevahelisi suhteid puudutavaid küsimusi. Rahvusvaheliste organisatsioonide keskorganid võtavad oma põhikirjade alusel vastu otsuseid ja taavad soovitusi riikidele. Tähtsaimaks rahvusvaheliseks organisatsiooniks on tänapäeval kaheldamatult ÜRO, kelle ülesandeks on tõhusate kollektiivsete abinõude tarvituselevõtmine rahvusvahelise rahu kindlustamiseks ja heanaaberliku koostöö arendamiseks riikide vahel.

Paljud autorid¹ loevad rahvusvaheliste organisatsioonide otsuseid rahvusvahelise õiguse allikaiks. Ka selle seisukohaga ei saa nõustuda: rahvusvaheliste organisatsioonide otsused on riikidele soovituseks ja muutuvad kohustuslikuks alles nende ratifitseerimisega kõrgema riigivõimuorgani poolt. Praktikas muutuvad rahvusvaheliste organisatsioonide soovitused riikidele kohustuslikuks vastavasisuliste lepingute sõlmimisega. Seega on rahvusvahelise õiguse tegelikuks allikaks ka siin rahvusvaheline leping. Samale seisukohale tuleb asuda ÜRO Peaassamblee poolt ühel häälel vastuvõetud resolutsioonide suhtes. Kuigi ühel häälel vastuvõetud resolutsioonid (nagu näiteks Inimõiguste Ülddeklaratsioon) omavad suurt moraalset tähtsust riikidevahelistes suhetes, ei saa neid siiski enne ratifitseerimist riikidele juriidiliselt kohustuslikuks lugeda.

Erinevalt rahvusvaheliste organisatsioonide soovitustest on vaid ÜRO Julgeolekunõukogu otsused rahu ja julgeolekut puudutavais küsimustes riikidele kohustuslikud ja nende

¹ Nõukogude autoritest Bobrov, Malinin, Lisovski. Vt. В.И. Л и с о в с к и й. Международное право. М., 1961, стр.9.

² Vt. ÜRO põhikiri, art. 10, 11, 13.

elluviimiseks võidakse koguni kasutada sundi.¹ Kuid Julgeolekunõukogu otsused tahakse riikidevahelistes vaidlusküsimustes kehtiva rahvusvahelise õiguse alusel. Seega ei ole nad iseseisvateks õigusallikateks, vaid abivahenditeks, mis näitavad, millised normid reguleerivad riikidevahelisi suhteid. Pealegi ei looda nendega üldisi käitumisreegleid, vaid nendega lahendatakse üksnes konkreetseid rahu ja julgeolekut ohustavaid situatsioone, mistõttu neid otsuseid ei saa ka sellest seisukohast lähtudes lugeda õigusallikaiks.

3) Rahvusvahelise Kohtu ja vahekohtute otsused. Õigusallikateks ei ole samuti Rahvusvahelise Kohtu ja vahekohtute otsused. Nimetatud seisukoht on väljendatud otseselt Rahvusvahelise Kohtu statuudis (art. 59), kus on öeldud, et kohtuotsus on kohustuslik vaid pooltele ja ainult antud kohtuasjas. Sellest on ilmselge, et kohtuotsuse alusel ei teki kolmandatel riikidel mingisuguseid üldisi õigusi või kohustusi.

Abivahenditena riikidevahelisi suhteid reguleerivate õigusnormide ülesleidmisel on kohtuotsused kaheldamatult suure tähtsusega, sest kohtu koosseisu kuuluvad kõige kvalifitseeritumad rahvusvahelise õiguse eriteadlased.

Rahvusvaheliste vahekohtute praktikast võiksime nimetada kohtuotsust Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide vahelises tüliküsimuses - "Alabama" kohtuasjas. "Alabama" oli abiristleja, mis varustati Inglise sadamas võitluseks Ameerika Ühendriikide eraldumissõjas (1861-1865) Lõunariikide poolel. Risteldes Atlandi ookeanil, tekitas "Alabama" Põhjariikidele kaubalaevade uputamise ja priiside võtmisega suurt kahju. Kuna Suurbritannia tegevus oli otseses vastuolus tavaõiguses tunnustatud neutraalsete riikide kohustustega meresõjas, nõudsid Ameerika Ühendriigid Suurbritannialt "Alabama" poolt tekitatud kahjude tasumist. Vaidlus anti vahekohtu lahendada, kes tunnistas Suurbritannia süüdi meresõjas neutraalsete riikide õigusi ja kohustusi reguleerivate rahvusvahelise õiguse normide rikkumises ja mõistis talt välja küllaltki

¹ ÜRO põhikiri, art. 25.

suure summa Ameerika Ühendriikidele tekitatud kahjude hüvitamiseks.

Rahvusvahelise Kohtu praktikast võiksime tuua näiteks veel 18. detsembril 1951.a. tehtud kohtuotsust Inglise - Norra tüliküsimuses kalapüügipiirkondade piiride suhtes. 1935. a. dekreediga võttis Norra tarvitusele uue viisi kalapüügipiirkondade lähtejoonte kindlaksmääramiseks, nimelt kõige kaugemale merre ulatuvaid maaninasid ja ranniku ees asuvaid skääre ühendavate sirgjoonte (baasijoonte) kaasabil. Suurbritannia ei tunnustanud Norra poolt kasutatavat uut moodust, väites, et baasjoonte kasutamine kalapüügipiirkondade lähtejoonena on vastuolus rahvusvahelise õigusega. Rahvusvaheline Kohus oma otsuses siiski leidis, et Norra poolt kasutatud viis ei ole vastuolus rahvusvahelise õigusega.

S i s e r i i k l i k u d s e a d u s e d. Rahvusvahelise õiguse allikateks ei ole ka siseriiklikud seadused. Siseriiklikud seadused kehtivad ainult antud riigi territooriumil ja võivad muutuda teistele riikidele rahvusvahelistes suhetes kohustuslikuks ainult nende tunnustamisega teiste riikide poolt. Praktikast võime tuua vaid üksikud juhud, kus siseriiklikud seadused muutusid kohustuslikuks teistele riikidele nende tunnustamisega viimaste poolt: 1862.a. kehtestati Inglismaal laevade kokkupõrgete vältimiseks merel reeglid, mis võeti tarvitusele ka teiste riikide poolt ja muutusid nii rahvusvahelise õiguse normideks; 1933.a. Nõukogude Liidus kehtestatud kaubandusliku esinduse põhimäärus muutus tunnustamisega teiste riikide poolt rahvusvahelise õiguse allikaks kaubandusliku esinduse õiguste kindlaksmääramisel välismaal.

Rahvusvahelise õiguse õpikutes tõstatatakse tavaliselt ka küsimus rahvusvahelisest viisakusest kui õiguse allikast ja lahendatakse üksikute autorite poolt jaatavalt.

Ka nimetatud seisukohaga ei saa nõustuda. Rahvusvaheline viisakus on moraalinormid, mis reguleerivad diplomaatilises kirjavahetuses, välisriigi riigipea ja ametlike esindajate külaskäikudel, vastuvõttudel, riikide esindajate läbirääkimistel jne. kasutatavaid viisakusreegleid. Nende täitmine

kaheldamatult aitab kaasa heanaaberliku koostöö arendamisele riikide vahel ja sellega ühes ka rahu kindlustamisele, kuid nagu moraalinormidel siseriigis, nii ei ole ka moraalinormidel riikidevahelistes suhetes õigusele omast kohustuslikku kehtejõudu ja neid ei saa lugeda rahvusvahelise õiguse allikateks.

§ 9. R a h v u s v a h e l i s e õ i g u s e k o d i f i t s e e r i m i n e

Rahvusvahelise õiguse kodifitseerimise all mõeldakse kogu kehtiva õiguse kogumist ühte kogumikku, tema süsteemiseerimist instituutide järgi ja vastuolude kõrvaldamist üksikute normide vahel. Kodifitseerimine ei ole seega vaid mehaaniline õigusnormide koondamine ühte tervikusse: see eeldab ulatuslikku loomingulist tööd, mis seisneb vananenud, pidevalt arenevatele riikidevahelistele suhetele mittevastavate õigusnormide asendamises uutega ja vastuolude kõrvaldamises üksikute normide vahel. Loomingulisust aluseks võttes eristame kodifitseerimist inkorporeerimisest, mis seisneb vaid riikidevahelisi suhteid reguleerivate õigusnormide kogumises ühte kogumikku - kas kronoloogilises järjestuses või liigitatuna õiguse instituutide järgi - ilma nendevaheliste vastuolude kõrvaldamiseta.

Asjaolu, et rahvusvahelise õiguse normid on laiali pilatud erinevatesse õigusnormide kogumikesse, kusjuures õigusnormid langevad väljaandmise aja poolest väga erinevatesse perioodidesse, teeb selle õigusharu normide kodifitseerimise eriti vajalikuks. Kodifitseerimine hõlbustaks tunduvalt õigusnormide rakendamist ja aitaks kaasa riikide praktikas normide tõlgendamisel tekkivate lahkkelide kõrvaldamisele.

Rahvusvahelise õiguse kodifitseerimise küsimus tõstateti üles juba 1789.-94.a. Prantsuse kodanliku revolutsiooni päevil. 1792.a. tegi konvent abt Grégoire'ile ülesandeks "Inimese ja kodaniku õi-

¹ Vt. Е.А. Коровин. Революция и международное право. - Французская буржуазная революция 1789-1794. М., 1941, стр. 537.

guste deklaratsiooni" eeskujul koostada ka "Rahvaste õiguste deklaratsioon", mis pidi sisaldama riikide sõudeid reguleerivaid õigusnorme. Grégoire esitaski 1795.a. konvendile vastava projekti, mis koosnes 21 artiklist, kuid see jäi vastu võtmata.

"Rahvaste õiguste deklaratsioon" sisaldas, võrreldes tol perioodil kehtiva rahvusvahelise õigusega, mitmeid uudeid norme, mis toodi rahvusvahelise õigusse just revolutsiooniga võimule tulnud uue klassi - kodanluse - poolt. Uutes normides loeti rahvus (natsioon) rahvusvahelise õiguse subjektiks, tunnustati lepingud riigi suhetes kehtivaks ka pärast valitseja vahetumist, keelati ebaõiglased sõjad jne. Kõik need uued normid leidsid hiljem vormilise tunnustuse kodanlike riikide praktikas tavaõiguslike normidena.

Rahvusvahelise õiguse kodifitseerimist pidas vajalikuks ka 1826.a. toimunud Ameerika riikide esindajate nõupidamine.

E s i m e n e a m e t l i k k o n v e r e n t s rahvusvahelise õiguse kodifitseerimiseks kutsuti kokku tuntud vene rahvusvahelise õiguse eriteadlase prof. F.F. Martensi initsiatiivil Brüsselis 1874.a. Konverentsil võeti vastu deklaratsioon "Sõdijate õigustest ja kohustustest", mis tundub osas kodifitseeris tol perioodil kehtiva maasõjaõiguse. Kuigi deklaratsiooni hiljem riikide poolt ei ratifitseeritud, oli ta siiski aluseks Haagi I rahukonverentsil 1899.a. ja Haagi II rahukonverentsil 1907.a. vastuvõetud konventsioonidele maasõja õigustest ja tavadest.

1909.a. Londonis toimunud merekonverentsil võeti vastu deklaratsioon meresõja õiguse kohta. Ehkki Esimese maailmasõja eelsel perioodil üha teravnenud riikidevahelised suhted takistasid deklaratsiooni ratifitseerimist, võime seda veel tänapäevalgi vaadelda üleskirjutatud tavaõigusena, sest peamisi deklaratsioonis esitatud norme tunnustatakse riikide praktikas tavaõigusena.

Pärast R a h v a s t e l i i d u loomist võeti rahvusvahelise õiguse kodifitseerimise küsimus selle organisatsiooni päevakorda. 1924.a. moodustati eriline rahvusvahelise õiguse eriteadlaste komisjon, mis pidi välja selgitama kodi-

fitseerimiseks kõige sobivamad küsimused. Komisjon valiski välja 7 küsimust, mis riikide praktikas ja teorias esitatud seisukohtade alusel olid komisjoni arvates "küpsed" kodifitseerimiseks: 1) riikkondsus, 2) territoriaalvete õiguslik režiim, 3) riikide vastutus välismaalastele tekitatud kahjude eest, 4) diplomaatiliste esindajate immuunitedid ja privilegid, 5) rahvusvaheliste konverentside protseduur, 6) piiratlus, 7) mereriikkuste ekspluateerimine.

Nimetatud küsimustest esitas Rahvasteliit 1930.a. Haagis toimunud esimesele rahvusvahelise õiguse kodifitseerimise konverentsile arutamiseks vaid 3: 1) riikkondsuse, 2) territoriaalvete õigusliku režiimi ja 3) välismaalastele tekitatud kahjude heastamise küsimuse. Konverentsil ilmnisid nendeski küsimustes sügavad lahkkelid, mis ei võimaldanud nimetamisväärsed edu saavutamist rahvusvahelise õiguse kodifitseerimisel.

Esimeses küsimuses õnnestus välja töötada konventsioon, kuid see jäi hiljem riikide poolt ratifitseerimata.

Teises küsimuses ei saavutatud kokkulepet territoriaalvete laiuse osas, mistõttu nurjus ka konventsiooni väljatöötamine territoriaalvete õigusliku režiimi kohta tervikuna. Konverentsil kooskõlastati territoriaalvete õigusliku režiimi kohta vaid 13 numeerimata artiklit, mis ei olnud riikidele kohustuslikud.

Kolmandas küsimuses ei õnnestunud üldse mingisugust kokkulepet saavutada.

Ameerika regionaalse rahvusvahelise õiguse kodifitseerimisega on tegelnud Ameerika Riikide Organisatsioon. 1928.a. Esõlmiti Havannas seitse konventsiooni Ameerika riikide vahelisi suhteid reguleerivate rahvusvahelise õiguse normide kodifitseerimiseks. Konventsioonidega reguleeritakse 1) välismaalaste õiguslikku seisundit, 2) neutraliteeti maasõjas, 3) rahvusvahelisi lepinguid, 4) diplomaatiliste esindajate õigusi, 5) konsulite õigusi, 6) neutraliteeti meresõjas ja 7) varjupaigaõigust.

¹ Vt. I. S. R e e v e s. Codification of the Law of territorial waters.- "American Journal of International Law", 1930, No. 24.

Kõrvuti rahvusvahelise avaliku õiguse kodifitseerimisega saavutas Ameerika Riikide Organisatsioon märkimisväärset edu rahvusvahelise eraõiguse kodifitseerimisel. 1928.a. sõlmiti Havannas veel spetsiaalne konventsioon, millega kehtestati Ameerika riikide vaheliste rahvusvahelise eraõiguse suhete reguleerimiseks eriline koodeks, mida nimetatakse tema koostaja, Havanna ülikooli professori nime järgi Bustamante koodeksiks.

Põhikirjaga pannakse Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile kohustus kaasa aidata rahvusvahelise õiguse kodifitseerimisele ja progressiivsele edasiarendamisele. Selle ülesande täitmiseks loodi organisatsiooni koosseisus rahvusvahelise õiguse komisjon. Komisjon koosneb 25 Peaassamblee poolt valitud rahvusvahelise õiguse eriteadlasest, kes peavad esindama kõiki peamisi õigussüsteeme. Komisjon koostab kõik konventsioonide projektid, mis esitatakse riikidele vastuvõtmiseks rahvusvahelistel konverentsidel.

Komisjon on osutanud hinnatavat abi rahvusvahelise õiguse kodifitseerimisele. Komisjoni töö tulemusena sõlmiti 1958.a. Genfis toimunud rahvusvahelisel merekonverentsil 4 konventsiooni mere õigusliku režiimi reguleerimise kohta. Komisjon koostas konventsiooniprojektid diplomaatiliste ja konsulaarsuhete kohta, mis võeti vastu 1961.a. ja 1962.a. Viini konverentsil. Komisjon koostas veel konventsiooniprojektid lepinguõiguse, spetsiaalsete missioonide, kosmoseõiguse jm. kohta. Praegu on komisjonis arutusel taevakehade loodusrikkuste eksploateerimise küsimused.

ÜRO on moodustanud üksikute oluliste küsimuste reguleerimise eesmärgil konventsiooniprojektide koostamiseks ka mitmeid erikomisjone. 1968.a. moodustati erikomisjon konventsiooniprojekti koostamiseks agressiooni mõiste määratlemise eesmärgil. 1974.a. aprillis suutis nimetatud komisjon talle antud ülesande täita. Erikomisjonid moodustati ka rahuliku koosseksisteerimise printsiipide kodifitseerimiseks ja konventsiooniprojekti koostamiseks ulgumere põhja loodusrikkuste eksploateerimise reguleerimiseks.

Kõrvuti riikide poolt teostatava ametliku kodifitseerimisega on mitmed eriteadlased koostanud rahvusvahelise õiguse koodeksi projekte. Esimese sellise eraviisilise koodeksi pealkirja all "Lühike rahvusvahelise õiguse koodeks" (Précis d'un code du droit international) koostas 1861.a. Domin Petruševits. 1863.a. koostas ameeriklane Francis Lieber sõjaõiguse koodeksi, mille Ameerika Ühendriikide president Abraham Lincoln sõjaväes tarvitusele võttis. 1868.a. koostas saksa teadlane Bluntschli rahvusvahelise õiguse koodeksi pealkirja all "Das moderne Völkerrecht der civilisierten Staaten als Rechtsbuch dargestellt". Uuematest erakoodeksitest võiksime nimetada Pereira (1912.a.) ja itaallase Cose-tini (1937.a.) poolt koostatud koodekseid. Kuid kõik eelnime-tatud erakoodeksid, välja arvatud vaid Lieber'i ja Busta-mante omad, ei ole leidnud riikide poolt heakskiitmist, sest koodeksite koostamisel (ei) lähtunud praktikas tunnustatud normidest. Autorid hülgasid paljudes küsimustes riikide prak-tika ja lõid teoreetiliselt uued rahvusvahelise õiguse nor-mid, mis nende arvates oleksid pidanud reguleerima riikide-vahelisi suhteid. Selline koodeksi koostamise viis tegi või-matuks võtta need riikide poolt kasutusele.

Rahvusvahelise õiguse kodifitseerimise küsimustega tege-levad ka mitmed teaduslikud ühingud, millest peamistena võik-sime nimetada Rahvusvahelise Õiguse Assotsiatsiooni (Londo-nis), Rahvusvahelise Õiguse Instituuti (Genfis), Ameerika Rahvusvahelise Õiguse Ühingu jt.

§ 10. R a h v u s v a h e l i s e Õ i g u s e s ü s t e e m

Seni ei ole teadlastel õnnestunud luua üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse süsteemi. Iga autor püüab esitada oma originaalset süsteemi, arvestades sageli mitte süstematisee-rimise eesmärkidega, vaid ainult sellega, et tema poolt antud süsteem erineks teiste poolt antud süsteemidest. Sellised kunstlikult loodud süsteemid tihti mitte ei soodusta, vaid koguni raskendavad õigusnormide ülesleidmist.

H. Grotius oma tuntud töös "Sõja ja rahu õigusest"¹ (1625) jagab rahvusvahelise õiguse normid kõigepealt kaheks osaks: rahuõiguseks ja sõjaõiguseks. Rahuõigus jaotatakse omakorda kolmeks vastavalt rooma õiguse tuntud jaotusele: 1) asjad (res), 2) isikud (personae) ja 3) toimingud (actiones). Järgnevatel sajanditel avaldas Grotiuse poolt kasutatud süsteem teadlastele suurt mõju. Grotiuse mõju on tunda veel tänapäevalgi anglo-ameerika autorite juures, kes jaotavad samuti kogu rahvusvahelise õiguse ühelt poolt rahuõiguseks ja teiselt poolt sõjaõiguseks.²

XIX sajandil püüdis originaalse rahvusvahelise õiguse süsteemi anda Tartu ülikooli professor Bulmerincq, kes jagas kogu õiguse kolmeks osaks: 1) materiaalõiguseks, 2) protsessuaalõiguseks ja 3) poliitikaks.³ Ilmselt olid selle süsteemi loomisel mõjutajaiks kriminaal- ja tsiviilõiguse süsteemid. Üksikute normide jaotamisel instituutide vahel ei olnud Bulmerincq küllalt järjekindel. Samuti ei leidnud tunnustamist praktikas seisukoht vaadelda sõda kohtuprotsessina riikide vahel.

Peterburi ülikooli professor F.F. Martens jagas rahvusvahelise õiguse kaheks osaks: 1) üldosaks ja 2) eriosaks.⁴ Kuid ka Martens ei olnud üksikute normide jaotamisel üld- ja eriosa vahel küllalt järjekindel: ta käsitles üksikuid sarnasoid instituute osalt üldosas, osalt eriosas. Näiteks riigipeade eesõigusi rahvusvahelises suhtlemises vaatles Martens üldosas, diplomaatiliste esindajate omi eriosas.

Kuigi nimetatud vene teadlaste poolt loodud uudsed süsteemid ei leidnud üldist tunnustust, omasid nad siiski olu-

¹ Г у г о Г р о ц и и. О праве войны и мира. Три книги. М., 1957.

² Vt. näiteks T. I. L a w r e n c e. The principles of international Law. London, 1923.

³ A. B l u m e r i n c q. Die Systematik des Völkerrechts. Dorpat, 1858.

⁴ Ф. Ф. М а р т е н с. Современное международное право цивилизованных народов. Том I. Спб., 1904; Том II. Спб., 1905.

lise tähtsuse, kuna nad purustasid sajandeid kestnud Grotiuse poolt loodud õiguse kaksikjaotuse hegemoonia ja andsid tõuke uute süsteemide otsinguiks.

Praeusaja autorite töodes kasutatakse väga erinevaid rahvusvahelise õiguse süsteeme. L. Oppenheim näiteks jaotab rahvusvahelise õiguse H.Grotiuse eeskujul kaheks põhiosaks - rahuõiguseks ning sõja- ja neutraliteediõiguseks. Rahuõiguse jaotab ta omakorda neljaks osaks (1) rahvusvahelise õiguse subjektid, (2) rahvusvahelise õiguse objektid, (3) riiklikud välissuhtlemise organid ja (4) rahvusvahelised aktid. Sõja- ja neutraliteediõiguse jaotab Oppenheim kolmeks osaks (1) rahvusvaheliste tülide lahendamine, (2) sõda ja (3) neutraliteet.¹

F. Liszt jaotab rahvusvahelise õiguse neljaks osaks: 1) rahvusvahelis-õigusliku riikideliidu subjektid, 2) rahvusvahelis-õiguslik suhtlemine riikide liidus, 3) rahvusvahelis-õigusliku riikideliidu huvide ühtsus ja 4) riikidevaheliste tülide lahendamine.²

Süsteem, mis jaotab rahvusvahelise õiguse sõja- ja rahuõiguseks on vastuvõetamatu seepärast, et ta legaliseerib sõja, vaatleb seda kui alatist õiguslikku nähet riikidevahelistes suhetes. Ühes agressiivsete sõdade keelamisega ja nende tunnustamisega raskeimaks rahvusvaheliseks kuriteoks tuleb k o r v a l e h e i t a ka süsteem, mis õigustab seda.

Nõukogude rahvusvahelis-õiguslikus kirjanduses ei ole omaks võetud ühtegi eeltoodud süsteemidest. Meie õpikutes käsitletakse põhilisi rahvusvahelise õiguse instituute järjekorras, mis võimaldab nende kõige parema omandamise. Nimeetatud põhimõtet jälgitakse ka käesolevas töös üksikute rahvusvahelise õiguse instituutide käsitlemisel. Vaadeldakse järgmisi küsimusi: rahvusvahelise õiguse subjekte, territooriumi, rahvast, rahvusvahelisi lepinguid, välissuhtlemise organeid ja agressiivsete sõdade keelamist.

¹ Л. О п п е н г е й м. Международное право. Том II, по-
лугом 2. М., 1950.

² F. von L i s z t. Das Völkerrecht.

II p e a t ü k k

ERINEVA SÜSTEEMIGA RIIKIDE RAHULIK KOOSEKSISTEERIMINE JA RAHVUSVAHELINE ÕIGUS

§ 1. R a h u l i k u k o o s e k s i s t e e r i - m i s e p ö h i m ö t t e r a j a m i n e V.I. L e n i n i p o o l t

Sotsialistliku riigi astumisega rahvusvahelisele areenile tõusetus küsimus tema suhetest varem rahvusvahelisel areenil eksisteerinud ekspluataatorlike riikidega. Teadusliku kommunismi rajajad K.Marx ja F.Engels, asudes seisukohal, et sotsialistlik revolutsioon toimub üheaegselt või enam-vähem üheaegselt kõigis riikides, ei pööranud erilist tähelepanu sotsialistlike riikide suhetele kapitalistlike riikidega.

V.I.Lenin oma töös "Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium", uurides kapitalistlike riikide arengut imperialismi perioodil, avastas riikide ebaühtlase, hüppelise arengu seaduse. Selle alusel tuli V.I.Lenin järeldusele, et sotsialistlik revolutsioon ei saa üheaegselt toimuda kõigis kapitalistlikes riikides, vaid ta murrab kõigepealt läbi kapitalismi "kõige nõrgemas lülis", toimub maades, kus kapitalism on suhteliselt nõrgem, töölisklassi organiseeritus ja klassiteadlikkus aga kõrge. Alles hiljem, seoses töölisklassi üldise klassiteadlikkuse tõusu ja organisatsioonilise kindlustumisega, toimuvad sotsialistlikud revolutsioonid ka teistes maades.

Praktika kinnitas täielikult V.I.Lenini teooriat. Revolutsioon murdis kõigepealt läbi kapitalismi kõige nõrgemas lülis, Tsaari-Venemaal, ja alles seejärel, vastavalt revolutsioonilise situatsiooni kujunemisele, toimusid revolutsioonid ka teistes kapitalistlikes riikides. Seega on ajaloos välti-

matu periood, mil rahvusvahelisel areenil eksisteerivad koos kapitalistlikud ja sotsialistlikud riigid.

V.I.Lenin nägi ette sellise perioodi saabumist ja pööras suurt tähelepanu küsimusele, millised peavad olema kapitalistlike ja sotsialistlike riikide vahelised suhted sellel ajalooperioodil. Seejuures läksid V.I.Lenini seisukohad lahku pahempoolsete äärmuslaste vaadetest. Pahempoolsed äärmuslased eesotsas Trotskiga püüdsid sotsialistlikke riike rahvusvahelisel areenil täielikult isoleerida. Lähtudes sellest, et suhtlemine kapitalistlike riikidega võib tugevdada kapitalistlikku süsteemi ja raskendada nii sotsialistliku revolutsiooni läbiviimist, asusid trotskistid seisukohale, et sotsialistlik riik peab hoiduma suhtlemisest kapitalistlike riikidega. V.I. Lenin naeruvääristas seda seisukohta, märkides: "Sotsialistlik vabariik keset imperialistlikke suurriike ei saaks säärase vaadete seisukohalt ... eksisteerida ilma kuu peale lendamata."¹

V.I. Lenin asus seisukohal, et sotsialistlik riik peab arendama igakülgsed suhteid kapitalistlike riikidega. Kuid seejuures määras ta kindlaks ka need põhiprintsiibid, millest lähtudes sotsialistlik riik võib arendada suhteid kapitalistlike riikidega. Nendeks printsiipideks olid mõlema süsteemi täielik võrdõiguslikkus ja vastastikune kasusaamine arendatavatest suhetest: "Me lükkame tagasi kõik punktid röövimise ja vägivalla kohta, kuid kõik punktid, mis sisaldavad heanaaberluse tingimusi ja majanduslikke kokkuleppeid, võtame rõõmuga vastu..."²

Nõukogude riik oli valmis arendama rahumeelset koostööd kõigi riikidega. Samal ajal mõistis ta väga teravalt hukka agressiivsed sõjad, mis olid ekspluataatorlike riikide armatatumaiks abinõudeks teiste maade vallutamisel ja eelduste loomisel teiste rahvaste orjastamiseks ja ekspluateerimiseks.

¹ V. I. L e n i n. Teosed. 27.kd., lk. 51.

² V. I. L e n i n. Teosed. 26.kd., lk. 227.

Esimeses Nõukogude riigi välispoliitilises aktis - Rahu-dekreedis -, mille teksti koostas V.I.Lenin, mõisteti resoluutselt hukka agressiivsed sõjad kui "inimkonna õelaimad vaenlased", samuti ka anneksioonid ja saladiplomaatia. Nõukogude riigis, kus olid võimult kõrvaldatud endised valitsevad klassid - feodaalkond ja kapitalistid - ja võimu enda kätte võtnud töötavad hulgad, oli pandud reaalne alus ka uut tüüpi välissuhete arendamiseks. Töötavad hulgad vajasisid rahu selleks, et üles ehitada uus, ekspluateerimisvaba sotsialistlik ühiskond. Selle suure ülesande täitmisele aitas kaasa V.I. Lenini poolt rajatud erineva süsteemiga riikide rahuliku koosseksisteerimise printsiip, mis kujunes Nõukogude riigi välispoliitika aluseks. VII ülevenemaalisel nõukogude kongressil 1919.a. vastuvõetud resolutsioonis, mille projekti koostas V.I.Lenin, toonitatakse: "VSFNV soovib elada rahus kõigi rahvastega ja suunata kõik oma jõud siseriiklikule ülesehitustööle."¹

Nõukogude riik avaldas valmisolekut heanaaberliku koostöö arendamiseks kõigi riikide ja rahvastega, kes seda soovisid. 1920.a. Ameerika korrespondendile antud intervjuus märkis V.I.Lenin: "Ärgu ameerika kapitalistid puutugu meid, meie neid ei puutu ... Meie oleme liidu poolt kõigi maadega, mitte kedagi välja jätta."²

V.I. Lenin näitas seejuures, et kapitalistlikele riikidele on koostöö arendamine sotsialistlike maadega objektiivseks vajaduseks, mida nad ei saa ignoreerida. "Nõuavad ju kõigi kapitalistlike riikide kõige pakilisemad, elulisemad, praktilisemad ja viimaseil aastail teravalt ilmsiks tulnud huvid, et kaubavahetust Venemaaga tuleb arendada, korras- tada ja laiendada. Kui aga seda laadi huvid on olemas, siis võib vaielda, võib tülitseada, võib mitmesugustes kombinatsio- onides lahku minna... aga lõppude lõpuks rajab see põhiline majanduslik vajadus ikka ise enesele tee," kirjutas V.I. Le- nin.³ Kuigi nende seisukohtade avaldamisest on möödunud pool

¹ V.I. L e n i n. Teosed. 30.kd., lk. 209.

² V.I. L e n i n. Teosed. 40.kd., lk. 145.

³ V.I. L e n i n. Teosed. 26.kd., lk. 227.

sajandit ja nad puudutavad tolleaegseid suhteid Nõukogude Venemaaga, kehtivad nad täielikult ka tänapäeva sotsialistlike ja kapitalistlike maade suhete kohta. Kapitalistlikud riigid ei saa piirata majanduslikke suhteid sotsialistlike maadega, ilma et nad tekitaksid tõsiselt kahju omaenda majandusele.

Nõukogude riik lähtus oma välispoliitikas leninlikust erineva süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise printsiibist. Nõukogude valitsus teatas Suurbritannia diplomaatilisele esindajale 27. juunil 1918 saadetud noodis: "Venemaa töötav rahvas ja tema tahet väljendav töölis-talupoegade valitsus on mures ainult selle pärast, et elada rahu ja sõpruses kõigi teiste rahvastega. Ühtegi rahvast ei ähvarda sõjaga Venemaa töötav rahvas..."¹

Pärast Nõukogude Liidu moodustamist leidis rahuliku kooseksisteerimise idee järjekindel jälgimine väljenduse Nõukogude Liidu moodustamise deklaratsioonis, kus on öeldud, et "...uus liitriik on väärikas juba oktoobris 1917 rajatud rahuliku kooseksisteerimise aluste lõpuleviimine".²

Kogu oma järgneva olemasolu vältel on Nõukogude Liit suhetes kapitalistlike riikidega lähtunud leninlikust erineva süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise printsiibist, võideldes samal ajal selle eest, et kapitalistlikud riigid tunnustaksid nimetatud printsiipi.

Nõukogude Liidu välispoliitika lähtumine leninlikust rahuliku kooseksisteerimise printsiibist on väljendatud NLKP kongresside resolutsioonides ja Partei programmis. NLKP programmis öeldakse: "Nõukogude Liit on järjekindlalt kaitsnud ja kaitseb ka edaspidi erineva ühiskonnakorraga riikide rahuliku kooseksisteerimise poliitikat."³

L.I. Brežnev märkis NLKP XXIV kongressil peetud aruande-

¹ Документы внешней политики СССР. Том. I. М., 1957, стр. 376-377.

² Т а м ж е. Том VI, стр. II8.

³ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 54.

kõnes: "Nii nagu varemgi, kaitsesime järjekindlalt riikide rahuliku kooseksisteerimise lepinlikku printsiipi, olenemata nende ühiskonnakorrast. Nüüd on see printsiip muutunud rahvusvahelise arengu reaalseks jõuks."¹

Tänapäeval, tuumaenergia ajastul, on nimetatud printsiibi jälgimine kõigi riikide poolt eriti tähtis. Olukorras, kus riikide arsenalis säilivad veel tuumarelvad, kus jätkub imperialistide poolt tõkete asetamine desarmeerimisprobleemi lahendamise teele, võib iga imperialistide poolt vallapäästetud relvastatud konflikt tõugata inimkonna tuumasõja katastroofi. "Kas kooseksisteerimine või katastroofiline sõda - üksnes nii on küsimuse üles seadnud ajalugu," märgitakse NLKP programmis.² Seepärast on tänapäeval võitlus püsiva rahu eest seotud lahutamatult võitlusega rahuliku kooseksisteerimise printsiibi tunnustamise eest kõigi riikide poolt.

Moskvas 1969.a. toimunud kommunistlike ja töölispartei esindajate nõupidamisel vastuvõetud põhidokumendis deklareeritakse, et "rahu kaitsmine on lahutamatult seotud võitlusega selle eest, et peale sundida imperialistidele erineva ühiskonnakorraga riikide rahuliku kooseksisteerimist".³

§ 2. R a h u l i k u k o o s e k s i s t e e r i m i s e p õ h i m õ t t e k u j u n e m i n e r a h v u s v a h e l i s - õ i g u s l i k u k s p õ h i m õ t t e k s

Nõukogude riik, nagu nimetatud, alustas esimestest olemasolu päevadest peale energilist võitlust suhete jaluleseadmiseks kapitalistlike riikidega leninliku erineva süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte alusel. See püüdlus leiab selge väljenduse 8.novembril 1917 avalda-

¹ L. B r e ž n e v. NLKP Keskkomitee aruanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressile. Tln., 1971, lk. 28.

² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 53.

³ Kommunistlike ja töölispartei rahvusvaheline nõupidamine, lk. 281.

tud Rahudekreedis, millega Nõukogude riik tegi kõigile sõdivatele rahvastele ja nende valitsustele ettepaneku alustada viivitamatult läbirääkimisi õiglase, demokraatliku rahu sõlmimiseks. Dekreedis nimetatakse demokraatlikuks rahuks ilma anneksioonideta ja kontributsioonideta. 1920. aastal sõlmis Nõukogude riik rahulepingud kodanliku Eesti, Läti ja Leeduga, Soomega ning Afganistaniga. Lepingutega püüdis Nõukogude riik igati kaasa aidata neile endistele orjastatud rahvaile oma elu iseseisval korraldamisel. Ta andis neile riikidele tasuta üle nende territooriumil leiduva Tsaari-Venemaa omandi ja andis isegi rahalist toetust. Näiteks kodanlikule Eestile maksis ta kompensatsiooni 15 miljonit kuld-rubla.

Hoolimata Nõukogude riigi püüdlustest suhteid normaliseerida, alustasid imperialistlikud riigid sõjalist interventsiooni, püüdes likvideerida esimest sotsialistlikku riiki. Kuigi rahulepingute sõlmimisega vormiliselt normaliseeriti suhted eespool nimetatud piiriäärsete riikidega, ühinesid ka nende riikide valitsused imperialistlike riikide poolt meie maa vastu suunatud sõjalise interventsiooni ja majandusliku blokaadiga. Järelikult oli leninlik erineva süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte tol ajal veel ühepoolne, millest lähtudes Nõukogude riik püüdis korraldada oma suhteid kapitalistlike riikidega.

Imperialistlikud riigid rahuliku kooseksisteerimise põhimõtet ei tunnustanud. Alles pärast seda, kui olid nurjunud püüdlused likvideerida esimest sotsialistlikku riiki sõjalise interventsiooni ja majandusliku blokaadi teel ning intervendid olid maalt välja kihutatud, oli loodud eeldused nimetatud põhimõtte tunnustamiseks imperialistlike riikide poolt. Üritusteks, mis viisid teatavale nimetatud põhimõtte tunnustamisele imperialistlike riikide poolt, olid 1922. a. toimunud Cannes'i¹ ja Genua konverentsid. Mõlemal konverent-

¹ 6.-13. jaanuarini 1922 toimunud Cannes'i konverentsist võtsid osa Suurbritannia, Prantsusmaa, Itaalia, Belgia ja Jaapani esindajad.

sil arutati muude küsimuste hulgas ka Nõukogude riigi rahvusvahelise tunnustamise ja temaga diplomaatiliste suhete jaluleseadmise küsimust.

Cannes'i konverentsi otsus (art. 1) tunnustas kahe omandivormi, s.t.kapitalistliku ja sotsialistliku võrdõiguslikkust ja pani sellega õigusliku aluse majanduslike suhete arendamiseks Nõukogude riigi ja kapitalistlike riikide vahel. Tunnustati veel maade õigust "valida endale süsteem, mida nad eelistavad". Rahvastele pandi kohustus "hoiduda igasugusest propagandast, mis on suunatud teistes maades kehtestatud korra ja poliitilise süsteemi kukutamisele". Samuti leiti, et riigid peavad ühiselt endale võtma kohustuse "hoiduda ükskõik millistest vaenulikest tegevustest oma naabrite vastu".

Lähtudes eeltoodust, võime öelda, et Cannes'i konverentsi otsusega tunnistasid imperialistlikud riigid, tõsi küll - peamiselt vormiliselt, leninlikku erineva süsteemiga riikide rahuliku koosseksisteerimise põhimõtet.

Veelgi enam süvendas selle põhimõtte tunnustamist imperialistlike riikide poolt Genua konverents, mis toimus 10. aprillist kuni 19. maini 1922. Konverentsi ametlikuks eesmärgiks oli sõjas kannatada saanud riikidele majandusliku abi osutamine. Tegelikult püüti aga konverentsil Nõukogude Venemaale peale sundida tsaari- ja ajutise valitsuse tohutute võlgade tasumist, välismaalaste natsionaliseeritud varanduse tagastamist ja väliskaubanduse monopoli likvideerimist. Nõukogude delegatsioon välisminister Tšitšerin juhtimisel lõhestas aga osava diplomaatilise sammuga imperialistide ühisrinde. 16.aprillil 1922 sõlmis Nõukogude Venemaa Saksamaaga Rapallos lepingu, millega mõlemad riigid tunnustasid teineteist de jure ja taastasid normaalsed diplomaatilised suhted. Saksamaa loobus tsaari- ja ajutise valitsuse võlgade, aga samuti ka kompensatsiooni nõudmisest Saksamaa kodanike natsionaliseeritud varanduse eest tingimusel, et Nõukogude valitsus ei rahulda ka teiste riikide selliseid nõudeid.

Rapallo leping oli noore sotsialistliku riigi väga

tähtsaks diplomaatiliseks võiduks. Lepinguga pandi õiguslik alus võimalusele loobuda ka teiste imperialistlike riikide rahalistest nõuetest, mille eesmärgiks oli Nõukogude riigi majanduslik orjastamine ja sotsialismi likvideerimine. V.I. Lenin hindas kõrgelt Rapallo lepingut. Ta kirjutas: "Meie võitsime täiesti kindla diplomaatilise olukorra ja see ei ole midagi muud, kui diplomaatiline olukord, mida tunnustab kogu maailm ... Me saavutasime oma õiguste tunnustamise vaenlaste poolt nii majandus- kui ka kaubanduspoliitikas".¹

Rapallo lepingu mõjul olid kapitalistlikud riigid sunnitud loobuma meie maa vastu organiseeritud blokaadist ja taastama temaga normaalsed diplomaatilised ja majanduslikud suhted. Aastad 1923-1924 kujunesid Nõukogude Liidu rahvusvahelise tunnustamise aastateks. Neil aastail seadsid väga paljud kapitalistlikud riigid Nõukogude Liiduga jalule normaalsed diplomaatilised ja majanduslikud suhted. Imperialistlikest suurriikidest kõige kauem viivitas USA. Ameerika Ühendriikidega taastati normaalsed suhted alles 1933.a. - pärast demokraat Franklin Roosevelti presidendiks valimist.

Nõukogude riigi tunnustamine tähendas uue ühiskonnakorra ja omandivormi - sotsialistliku omandi - ning nende võrdõiguslikkuse tunnustamist rahvusvahelisel areenil. Nõukogude Liit, arendades suhteid kapitalistlike riikidega leninliku erineva süsteemiga riikide rahuliku koosseksisteerimise põhimõtte alusel, saavutas vastastikkuse alusel selle põhimõtte tunnustamise ka kapitalistlike riikide poolt. Kuigi nimetatud põhimõtte leidis väljenduse väga paljudes tol perioodil Nõukogude Liidu poolt kapitalistlike riikidega sõlmitud lepingutes, ei saa aga öelda, et see põhimõtte oleks sellal veel rahvusvahelises õiguses täielikult kindlustunud.

Rahvusvaheline õigus tunnustas sel perioodil veel s õ j a õ i g u s t, s.o. õigust alustada sõda teiste maade vastu - seega õigust teiste riikide või nende territooriumi osade annekteerimiseks.

Pärast Esimest maailmasõda moodustatud Rahvasteliit seab

¹ V.I. L e n i n. Teosed. 33.kd., lk. 399-400.

küll üheks oma põhiülesandeks riikidevaheliste tülide lahendamise rahulike vahenditega, kuid otseselt tema põhikiri agressiivseid sõdu ei keelanud. Teatud juhtudel Rahvasteliidu põhikiri isegi õigustas sõja vallapäästmist, nimelt olukorras, kus tüli polnud võimalik lahendada rahulikul teel. Viimasel juhul lubas põhikiri riikidel tarvitusele võtta abinõud, "mida nad peavad vajalikuks õiguse ja õigluse säilitamiseks" (art. 15, p.7).

Rahuliku kooseksisteerimise põhimõttega oli vastuolus ka häbiväärne koloniaalsüsteem kui Aafrika ja Aasia värvilise elanikkonna ebainimliku ekspluateerimise ja alavääristamise põhjustaja.

Järgmiseks aktiks, mis aitas kaasa rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte muutumisele rahvusvahelis-õiguslikuks põhimõtteks, oli Pariisis 1928.a. sõlmitud Briand-Kelloggi pakt.¹ Pakt sõlmiti Nõukogude Liidu järjekindla agressiivsete sõdade keelamise eest peetava võitluse ja pärast Esimest maailmasõda väga laia ulatuse võtnud sõjavastase liikumise mõjul. Paktiga loobusid riigid sõjast kui rahvusliku poliitika vahendist. Ehkki väljend "rahvusliku poliitika vahend" on ebamäärane ja võimaldab mitmeti tõlgendamist, on pakt siiski esimeseks rahvusvahelis-õiguslikuks aktiks, mis keelas agressiivse sõja. Nõukogude Liit, püüdes igati kaasa aidata pakti kiiremale jõustumisele, sõlmis Moskvast 9. veebruaril 1929 piiririikide Poola, Leedu, Läti ja Eestiga erikokkuleppe, mille alusel pakt jõustus eelnimetatud riikide vahel ennetähtaegselt - kokkuleppe allakirjutamisega. Teiste riikide suhtes jõustus pakt alles 24. juulil 1929.

Imperialistlikud riigid kahjuks ei täitnud pakti eeskirju, rikkudes neid mitmete agressiivsete sõdade vallapäästmisega. 1931.a. alustas Jaapan agressiivset sõda Hiina vastu, annekteerides Mandžuuria; 1936.a. päästis Itaalia valla

¹ Briand - Prantsusmaa tolleaegne välisminister, Kellogg - USA tolleaegne riigisekretär.

agressiivse sõja Etioopia vastu, 1936.a. alustasid Saksamaa ja Itaalia interventsiooni Hispaanias; 1938.a. annekteeris Saksamaa Austria ja 1939.a. Itaalia Albaania. Pakti eeskirjad muudeti kehtetuks 1939.a. Teise maailmasõja vallapäastmisega fašistliku Saksamaa poolt.

Teise maailmasõja perioodil avaldasid antifašistlikud jõud eesotsas Nõukogude Liiduga korduvalt oma kindlat kavat-sust keelata edaspidi agressiivsed sõjad ja panna kindel alus riikide ja rahvaste rahumeelsele koostööle. Need kavat-sused viidi ellu Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja vastuvõtmisega 26. juunil 1945.a.

Põhikirja sissejuhatavas osas on öeldud, et organisat-siooni ülesandeks on "...päästa järeltulevad põlved sõja-viletsustest, mis on kaks korda meie elu kestel toonud inim-konnale ärarääkimata häda", "ühendada oma jõud rahvusvaheli-se rahu ja julgeoleku säilitamiseks".¹

Väljendit "erineva süsteemiga riikide rahulik koosseksis-teerimine" ÜRO põhikirjas otseselt ei esine, kuid selle põhi-mõtte tunnustamine põhikirjas ilmneb väga selgelt riikidele pandud kohustustest. Põhikiri keelab agressiooniaktid ja rahu ohustamise ning rikkumise (art.1 p.1); nõuab hoidumist jõuga ähvardamisest või jõu kasutamisest (art. 2 p.4); kohustab riike lahendama tülid rahulike vahenditega, ohustamata rah-vusvahelist rahu ja julgeolekut (art.2 p.3); nõuab riikidelt koostöö arendamist majandusliku, sotsiaalse, kultuurilise ja humanitaarse iseloomuga rahvusvaheliste probleemide lahenda-misel ning inimeste põhiõiguste austamist (art.1 p.3); nõuab riikide suveräänsuse austamist ja keelab vahelesegamise si-seasjadesse (art.2 p.7); kohustab riike täpselt täitma lepin-gulisi kohustusi; nõuab kolooniatele ja sõltuvatele maadele sõltumatuse andmist ning loeb häbiväärse koloniaalsüsteemi rahvusvahelise õigusega keelatuks.

Oluline on veel see, et põhikirja kohaselt peab organi-satsioon kindlustama, et ka riigid, kes ÜRO-sse ei kuulu,

¹ Vt. A. U u s t a l. Ühinenud Rahvaste Organisatsioon. Tln., 1970, lk. 99.

täidaksid eelnimetatud kohustusi, kuivõrd see on vajalik rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks (art.2 p.6).

Beltoodust võime teha järelduse, et ÜRO põhikirja alusel on leninlik erineva süsteemiga riikide rahuliku koostöö põhimõtte kaasaja põhiliseks rahvusvahelise õiguse põhimõtteks, selle aluseks. Kuid nagu nägime, on nimetatud põhimõttega riikidele pandud kohustused ka laiali pillatud ÜRO põhikirja erinevatesse artiklitesse, kusjuures paljud neist on väga üldsõnalised, mis võimaldab nende erinevat tõlgendamist riikide poolt.

Nõukogude Liidu algatusel võeti rahuliku koosseksisteerimise põhimõttest tulenevate kohustuste kodifitseerimine ÜRO päevakorda: 14. detsembril 1957.a. ÜRO Peaassamblee poolt vastuvõetud resolutsioon nr. 1236 "Rahulikud ja heanaaberlikud suhted riikide vahel", teeb rahvusvahelise õiguse komisjonile ülesandeks riikide kohustuste kodifitseerimise. Resolutsioon ise teatud määral täpsustas neid kohustusi. Selles on öeldud, et rahvusvahelise rahu huvides on vajalik arendada rahulikke ja heanaaberlikke suhteid riikide vahel sõltumatult nende poliitilise, majandusliku ja sotsiaalse arengu erinevustest. Suhted tuleb rajada ÜRO põhikirja, mittekallaletungimise, suveräänse võrdõiguslikkuse, territoriaalse puutumatus, siseasjadesse mittevahelesegamise ja vastastikuse kasusaamise põhimõtete austamisele.

Kahjuks ei saavutanud RÕK imperialistlike riikide vastuseismise tõttu riikide kohustuste kodifitseerimisel edu, kuigi Peaassamblee võttis vastu veel mitmeid resolutsioone selles küsimuses. Küsimuse lõplikuks otsustamiseks moodustas Peaassamblee 1963.a. nimetatud ülesande täitmiseks 27 riigi esindajaist koosneva erikomisjoni. Komisjon suutiski selle tähtsa ülesande lahendada ja ÜRO Peaassamblee võttis juubeliistungjärgul detsembris 1970 vastu "Deklaratsiooni rahvusvahelise õiguse printsiipidest, mis puudutavad sõbralikke suhteid ja koostööd riikide vahel vastavalt ÜRO põhikirjale"¹. Deklaratsiooni vastuvõtmist võime lugeda Nõukogude

¹ Vt. "Международная жизнь", 1970, № 12.

Liidu diplomaatia suureks saavutuseks, mis on aidanud ja aitab ka edaspidi kaasa rahvusvahelise rahu kindlustamisele.

Viimastel aastatel on Nõukogude diplomaatia saavutanud tähtsaid võite leninliku erineva süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte tunnustamisel rahvusvahelistes suhetes. Eriti tuleb esile tõsta NLKP Keskkomitee peasekretäri L.I. Brežnevi isiklikul initsiatiivil toimunud suhete normaliseerimist tänapäeva kapitalistliku maailma võimsaima riigi - USA-ga. 1972.a. mais USA presidendi R.Nixoni külas käigu ajal Moskvast vastuvõetud dokumendis Nõukogude Liidu ja USA suhete alustest on öeldud, et mõlemad riigid lähtuvad veendumusest, et tuumaajastul ei ole teist alust nende vaheliste suhete arendamisel kui "rahulik kooseksisteerimine".¹

Väga tähtsaks aktiks rahvusvahelise rahu kindlustamisel on ka 22.juunil 1973 L.I. Brežnevi visiidi ajal Ameerika Ühendriikidesse sõlmitud kokkulepe tuumasõja ärahoidmise abinõude kohta. Kokkuleppega võtsid mõlemad lepingupooled endale kohustuse "ära hoida selliste situatsioonide tekkimine, mis võiksid kaasa tuua nende suhete ohtliku teravnemise, ära hoida sõjalised konfrontatsioonid ning teha võimatuks tuumasõja puhkemine nende vahel või kummagi poole ja teiste maade vahel".²

Eeltoodud aktidel on äärmiselt suur tähtsus seepärast, et USA oli peamine leninliku erineva süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte vastane, takistades selle põhimõtte tunnustamist ka teiste kapitalistlike riikide poolt.

NSV Liidu Washingtoni saatkonnas dineel peetud kõnes märkis L.I. Brežnev: "Nõukogude Liidu kurss suhete parandamisele USA-ga ei ole mingi ajutine nähtus. See on kindel ja sihipärane, mis peegeldab Nõukogude riigi välispoliitika alalisi printsiipe, nagu need formuleeris tema suur rajaja V.I.Lenin. See on kurss, mida toetab meie rahvas.

¹ Советская программа мира в действии, стр. 16.

² Vt. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu ja Ameerika Ühendriikide kokkulepe tuumasõja ärahoidmise kohta, art. 1.

Nõukogude inimesed usuvad, et ka enamik ameeriklasi kiidab heaks ühiselt alustatud üritust: rahu ja koostöö tugevdamist Nõukogude Liidu ja Ameerika Ühendriikide rahvaste vahel."¹

§ 3. Rahuliku kooseksisteerimise põhimõttest riikidele tulenevad kohustused ja nende kehtesfäär

Suure praktilise tähtsusega on küsimus, millised konkreetsed õigused ja kohustused tulenevad riikidele rahuliku kooseksisteerimise põhimõttest. Pikemat aega ei olnud teoorias ja praktikas nimetatud küsimuses ühtset seisukohta. Osa kodanlikke autoreid püüab väita, nagu peaksid riigid nimetatud põhimõtte alusel hoiduma vaid teiste maade vastu suunatud agressiivsetest aktidest. Näiteks Ameerika reaksiooniline rahvusvahelise õiguse teadlane J. Hazard väidab, et rahulik kooseksisteerimine on ainult "rahu säilitamine" ilma igasuguse koostööta. See tähendaks riikide kooseksisteerimist üksnes rahvusvahelisel areenil ja, nagu väljendab üks lääne autoreid, nende eraldamist üksteisest "vihkamise seinaga".

Selline arusaamine rahulikust kooseksisteerimisest on täielikult väär. Riikide passiivne kooseksisteerimine rahvusvahelisel areenil, nende vahel normaalsete poliitiliste ja majanduslike suhete puudumine süvendab tahes-tahtmata umbusku ja võib viia konfliktideni. Rahulik kooseksisteerimine on aktiivne tegevus, mis nõuab pidevalt arenevaid, laienevaid rahumeelseid suhteid riikide vahel. Kuid seejuures on "rahu" ja "rahulik kooseksisteerimine" erinevad mõisted. Rahulik kooseksisteerimine on palju laiem mõiste kui ainult riikide vahel valitsev rahu olukord.

Laialdase tunnustuse leidsid rahvusvahelistes suhetes

¹ L. I. Brežnev i kõne. - "Rahva Hääl", 1973, nr. 145.

rahuliku kooseksisteerimise viis printsiipi, mis formuleeriti 1954.a. India ja Hiina Rahvavabariigi poolt sõlmitud lepingus. Nendeks olid: suveräänsuse ja territoriaalse terviklikkuse austamine, mittevaheseisamine, mittekalaletung, tülide lahendamine rahulikult teel ja koostöö arendamine vastastikkuse kasusaamise eesmärgil.

Nimetatud printsiipe tunnustati väga paljudes riikides vahel sõlmitud kokkulepetes. Siiski on need printsiibid liialt kitsad ega sisalda kaugeltki kõiki kohustusi, mis riikidel lasuvad. "Viit printsiipi" diskrediteeris veel asjaolu, et nende formuleerijad, India ja HRV, ei suutnud lahendada rahulikult teel piiritüli ja nende vahel algas sõjategevus, mille lõpetamine õnnestus alles tänu blokiväliste riikide sekkumisele.

29 riigi poolt blokiväliste riikide konverentsil Bandungis 1955.a. vastuvõetud resolutsioon toob esile 10 riikide rahumeelse koostöö printsiipi, täiendades eeltoodud viit printsiipi veel viiega (rasside ja rahvuste võrdsuslikkuse tunnustamine; rahvuste enesemääramise õigus; riigi õigus individuaalseks kaitseks vastavalt ÜRO põhikirjale jt.).

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis antakse kooseksisteerimise põhimõttele järgmine sisu: "Rahulikuks kooseksisteerimiseks on vaja: lahti öelda sõjast kui riikidevaheliste tülisimuste lahendamise vahendist ja lahendada need läbirääkimiste abil; riikide võrdsuslikkust, üksteise mõistmist ja usaldamist, üksteise huvide arvestamist; mitte vahele segada siseasjadesse, tunnustada iga rahva õigust iseseisvalt otsustada kõiki oma maa küsimusi; rangelt austada kõigi maade suveräänsust ja territoriaalset terviklikkust; arendada majanduslikku ja kultuurilist koostööd täieliku võrdsuse ja vastastikkuse kasulikkuse alusel."¹

ÜRO Peaassamblee juubelistungjärgul 1970.a. detsembris vastuvõetud "Deklaratsioon rahvusvahelise õiguse printsiipidest, mis puudutavad sõbralikke suhteid ja koostööd riikide

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk.53.

vahel vastavalt ÜRO põhikirjale" annab üksikasjaliku rahuliku koosseksisteerimise põhimõttest tulenevate riikide kohustuste loetelu.

Deklaratsiooni sissejuhatuses toonitatakse, et rahvusvahelise rahu ja julgeoleku kindlustamine ning heanaaberliku koostöö arendamine riikide vahel on ÜRO üks põhiülesandeid. Selle ülesande edukaks täitmiseks tuleb riikidel täita täpselt rahvusvahelise õiguse printsiipe ja endale võetud kohustusi, hoiduda vahelesegamisest teiste riikide siseasjadesse, mitte kasutada jõudu või jõuga ähvardamist ja lahendada kõik tüliküsimused rahulike vahenditega.

Deklaratsioon paneb riikidele järgmised peamised konkreetsed kohustused.

1. Riigid oma suhetes hoiduvad jõu kasutamisest ja sellega ähvardamast teiste riikide territoriaalset terviklikkust ja poliitilist sõltumatust. Jõu kasutamise all mõeldakse deklaratsioonis nii sõjalist, poliitilist ja majanduslikku kui ka mõnel muul viisil jõu kasutamist. Agressiivsed sõjad loetakse keelatuks ja karistatavaks. Toonitatakse, et agressiivsete sõdade tulemusena toimunud territoriaalseid muutusi ei saa tunnustada.

2. Riigid lahendavad oma tülid rahulike vahenditega, ohustamata rahvusvahelist rahu, julgeolekut ja õiglust.

3. Vastavalt ÜRO põhikirjale hoiduvad riigid segamast end asjusse, mis oma olemuselt on riikide siseasjad.

4. Riigid kohustuvad arendama koostööd üksteisega vastavalt ÜRO põhikirjale.

5. Tuleb austada rahvaste enesemääramisõigust, samuti ka õigust valida vabalt ühiskondlikku korda ja juhtida iseisivselt oma majanduslikku ja kultuurielu.

6. Tuleb austada riikide suveräänsust võrdõiguslikkust ja territoriaalset terviklikkust.

7. Riigid kohustuvad täpselt täitma endale võetud rahvusvahelisi kohustusi.

Deklaratsioon kutsub üles kõiki riike rangelt kohustustest kinni pidama. On arusaadav, et eelloetletud kohustuste

täpse täitmisega rajatakse alus püsivale rahvusvahelisele rahule ja riikidevahelisele heanaaberlikule koostööle inimkonna parema tuleviku nimel.

Rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte kehtib erineva süsteemiga riikide rahvusvahelistes suhetes. Teatavasti on sotsialistlikku süsteemi kuuluvate riikide omavaheliste suhete aluseks proletaarsete internatsionalismi põhimõtte. Rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte ei kehti ideoloogia valdkonnas ja ei keela reaktsiooniliste, rahvusvahelist heanaaberlikku koostööd ohustavate ideoloogiliste vaadete kritiseerimist. V.I. Lenin rõhutas korduvalt, et periood, mil rahvusvahelisel areenil eksisteerivad koos sotsialistlikud ja kapitalistlikud riigid, on teravaks klassivõitluse perioodiks. Ta märkis: "See üleminekuperiood peab paratamatult olema võitlusperioodiks sureva kapitalismi ja sündiva kommunismi vahel."¹

Rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte ei kehti ka siseriigis: see ei tähenda mingit siseriiklikku klassirahu ekspluataatoritega, tööliklassi loobumist revolutsioonilisest võitlusest.

Samuti ei tähenda nimetatud põhimõttest lähtumine rahvusvahelise õigusega vastuolus olevate olukordade ja situatsioonide tunnustamist rahvusvahelisel areenil. See ei nõua kolooniatelt vabadusvõitlusest loobumist ja imperialistide ülemvõimu tunnustamist, nagu püüab väita maoistlik kildkond Hiinas. Nagu eespool nägime, on rahvaste enesemääramise õiguse tunnustamine üheks rahuliku kooseksisteerimise põhimõttest tulenevaks riikide kohustuseks. ÜRO Peaassamblee poolt 1966.a. vastuvõetud resolutsioonis tunnustatakse koloniaalrahvaste õigust kasutada relvi iseseisvuse ja sõltumatuse saavutamiseks sel juhul, kui imperialistlikud riigid keelduvad nende vabastamisest oma ülemvõimu alt.

NLKP programmis märgitakse, et rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte on samaaegselt klassivõitluse erivormiks. Kee-
lates jõu kasutamise, viib ta erinevate süsteemide vahelise

¹ V.I. L e n i n. Teosed. 30.kd., lk. 84.

võitluse rahuliku ülesehitustöö rööbastele ja annab sellega sotsialistlikule süsteemile võimaluse oma eeliste näitamiseks majanduse arendamisel ning rahva materiaalse ja kultuurilise elatustaseme tõstmisel. Vähendades sõjaohu, võimaldab ta sotsialistlikel riikidel pöörata suuremat tähelepanu sotsialismi täielikule ülesehitamisele ja üleminekule järkjärgulisele kommunismi ülesehitamisele.

§ 4. R a h u l i k u k o o s e k s i s t e e r i m i s e v a e n l a s e d

Rahuliku kooseksisteerimise põhimõte on tõsiseks tõkkeks sõjaõhutamajate tegevusele, kuna ta takistab relvastumise või dujooksu teostamist ja agressiivsete plaanide ettevalmistamist. Seepärast arendavad agressiivsed ringkonnad selle demokraatliku põhimõtte vastu ulatuslikku kampaaniat, püüdes seda moonutada ja talle väärat sisu anda.¹

Paljud kodanlikud autorid ja poliitikud püüavad avalikkust veenda, nagu võitleks Nõukogude Liit ainult selleks rahuliku kooseksisteerimise ideede eest, et petta maailma avalikkust ja varjata oma maailmavallutuslikke plaane.

USA vabariiklasest senaator, omaaegne presidendikandidaat, "meeletute" juht Barry Goldwater näiteks väitis korduvalt Nõukogude-vastaste väljaastumiste õhutamiseks, et rahuliku kooseksisteerimise loosungi varjul püüavad "kommunistid maailma vallutada". Lääne-Saksamaa autori B.Meissneri väidete kohaselt on rahulik kooseksisteerimine "kommunismi ekspansioon, mille kaasabil nad tahavad vallutada maailma sõjalise või mittesõjalise jõu kaasabil". Ühendriikide reaktioonilise publitsisti W. Kulski arvates on rahulik kooseksisteerimine "igasugune mittesõjaline vahend kapitalistlike riikide hävitamiseks". Teise Ühendriikide reaktioonilise publitsisti E. Goodmani väite kohaselt on rahulik kooseksisteerimine "nõukogude ülemaailmne riik".

¹ Vt. И. М. И в а н о в. Мирное сосуществование и кризис внешнеполитической идеологии империализма США. М., 1965.

Osa kodanlikke autoreid, nagu USA professor Ph.Jessup ja Suurbritannia professor G.Schwarzenberger, püüavad näha rahulikus kooseksisteerimises mingit vaheseisundit sõja ja tõelise rahu vahel, mis on ajutiseks nähteks rahvusvahelistes suhetes. Ühtlasi leiavad nad, et imperialistlikud riigid ei saa kunagi leppida sotsialistliku süsteemi eksisteerimisega ja nad on kohustatud pidevalt tegema ettevalmistusi selle likvideerimiseks. Üksikud kodanlikud autorid lähevad isegi nii kaugele, et nad ei pea isegi võimalikuks rahulikku kooseksisteerimist sotsialistlike riikidega. Rahulik kooseksisteerimine eeldab nende autorite arvates riikide kuulumist ühte ühiskondlik-majanduslikku formatsiooni. Nende seisukohalt on kooseksisteerimine erineva formatsiooni riikide juures vaid vaheseisund sõja ja rahu vahel, mida iseloomustab ajutine sõjategevuse puudumine; vaheseisundis toimuvad mõlema poole poolt pidevad ettevalmistused sõjaliseks kallaletungiks, vastaspoole hävitamiseks. Ühes sellega püütakse üldsust hirmutada "kommunismiohuga", mis justkui ähvardavat kogu maailma.

Kõik sellised väited teenivad vaid üht eesmärki - püüavad moonutada Nõukogude välispoliitikat ja laimata sotsialistliku süsteemi eesmärke. Sotsialistlikud maad soovivad siiralt rahu kogu maailmas ja heanaaberliku koostöö laiendamist kõigi riikide ja rahvastega, kes seda soovivad. Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike maade rahupüüdu näitab nende väsimatu võitlus üldise ja täieliku desarmeerimise - relvade ja sõdadeta maailma eest. Selles võitluses toetavad Nõukogude Liitu kõik maailma progressiivsed jõud.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressil kavandati ulatuslik rahuprogramm, mille elluviimisel on saavutatud juba nimetamisväärsed edusamme. Kongressi aruandekõnes märkis L.Brežnev: "Katsed omistada Nõukogude Liidule võõraid kavatsusi ei suuda rahvaid petta. Me deklareerime täie vastutustundega: meil ei ole mitte kellegi suhtes territoriaalseid pretensioone, me ei ähvarda kedagi ja me ei kavatse mitte kellelegi kallale tungida, me pooldame kõigi

rahvaste vaba ja sõltumatut arenemist... Nõukogude Liit on valmis süvendama kõigis valdkondades vastastikku kasuliku koostöö suhteid riikidega, kes omalt poolt seda taotlevad."¹

Kõik see näitab eeltoodud Lääne autorite väidete aluse-
tust.

¹ L. B r e ž n e v. NLKP Keskkomitee aruanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressile, lk. 34,35.

III p e a t ü k k

UUT TÜÜPI RAHVUSVAHELISED SUHTED JA RAHVUSVAHELINE ÕIGUS

§ 1. Suhted sotsialistlike riikide vahel kui uut, kõrgemat tüüpi rahvus- vahelised suhted

Marksismi-leninismi poolt avastatud inimühiskonna paratamatu arenguseaduse kohaselt toimub areng pidevalt kommunismi suunas. Selle arenguseaduse toimele on sõjajärgsel perioodil rahvusvahelisel areenil kujunenud võimas sotsialistlik süsteem, kuhu kuulub umbes 1/3 maakera elanikest ja 26 % maakera maismaast. "Sotsialismimaailm laieneb, kapitalismimaailm aheneb. Paratamatult astub sotsialism kõikjal kapitalismi asemele. Selline on ühiskonna arenemise objektiivne seadus. Imperialismil ei ole jõudu vääramatut vabastusprotsessi seisma panna,"¹ märgitakse NLKP programmis.

Sotsialistlike riikide vahel arenevad ulatuslikud poliitilised, majanduslikud ja kultuurisuhted, mille sisu me vaatleme edaspidi täpsemalt. Neid suhteid reguleerivad samuti rahvusvahelise õiguse normid. Kuid võrreldes erinevatesse süsteemidesse kuuluvate riikide vahelisi suhteid reguleerivate rahvusvahelise õiguse normidega, on sotsialistlike riikide vahelisi suhteid reguleerivatel normidel rida erinevusi. Elkõige iseloomustab sotsialismimaid sarnane materiaalne baas - tootmisvahendite ühiskondlik omandus. Sotsialismimaa-

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 4-5.

devahelistes suhetes on rahvusvahelisel õigusel kui pealis-ehitusel täita ühesugune väga vastutusrikas ülesanne: kindlustada ekspluateerimisvaba sotsialistlikku süsteemi ja tema edasiarengut ülla eesmärgi - kommunismi suunas. Kapitalistlike riikidega võrreldes on erinev samuti sotsialistlike riikide klassikoosseis, ja ühtlasi ka klassid, kelle huve väljendavad ja kaitsevad sotsialistlike riikide vahelisi suhteid reguleerivad rahvusvahelise õiguse normid. Nendeks klassideks on töölisklass ja töötav talupoegkond ning nendest pärinev ühiskondlik kiht - intelligents.

Ekspluataatorlike klasside eemaldamisega võimu juurast ja nende likvideerimisega ei saa sotsialistlike riikide vahelisi suhteid reguleeriv rahvusvaheline õigus taotleda mingeid agressiivseid eesmäärke (näiteks teiste maade anastamist ja teiste rahvaste ekspluateerimist). Rahvusvahelise õiguse peamiseks ülesandeks sotsialismimaadevahelistes suhetes on püsiva rahu kindlustamine ja kõigi võimalike vahenditega kaasaaitamine sotsialistliku süsteemi kiiremaks liikumiseks kommunismi suunas.

See, et sotsialistlikud riigid mõistavad hukka agressiivsed sõjad, ilmneb väga selgelt nende maade konstitutsioonidest. Sotsialismimaade konstitutsioonid ei räägi sõja kuulutamisest, nagu teevad seda kapitalistlike riikide konstitutsioonid, vaid ainult sõjaolukorra väljakuulutamisest väliskallaletungi korral või vajaduse korral täita rahvusvahelisi kohustusi agressiooni likvideerimiseks. Seega on sõjategevus nende riikide seisukohalt seotud vaid oma iseseisvuse ja sõltumatuse kaitsmisega või agressiooniaktide likvideerimisega.

Sotsialistlikus süsteemis kehtiva rahvusvahelise õiguse erijooneks on veel see, et paljud instituudid, mis suhtlemisel kapitalistlike maadega on ühepoolseteks (nagu kaubandusesindused), on sotsialismimaadevahelistes suhetes kahepoolseteks instituutideks.

Üldprintsipiiks, millest lähtudes areneb suhtlemine sotsialismimaade vahel ja millele vastab ka sotsialismileeri

maade vahel kehtiv rahvusvaheline õigus, on proletaarse internatsionalismi põhimõtte. Nimetatud seisukoht väljendub paljudes sotsialismi-maade vahel sõlmitud lepingutes.

Moskvas 1969.a. toimunud kommunistlike ja töölispartei-de esindajate nõupidamisel vastuvõetud põhidokumendis on öeldud: sotsialismi ülesehitamise "... protsessi edukas arenemine eeldab ranget kinnipidamist proletaarse internatsionalismi põhimõtetest".¹

Sõjaeelsel perioodil, mil Nõukogude Liidu kõrval eksisteeris vaid üks sotsialistlik riik - Mongoolia Rahvavabariik -, oli proletaarse internatsionalismi põhimõtte aluseks peamiselt nõukogude rahva suhete korraldamisel teiste maade töölistega. Selle internatsionaalse põhimõtte alusel arenes maailma töölistklassi rahvusvaheline võitlus kapitalistliku korra kukutamise ja oma parema tuleviku eest. Sotsialistliku süsteemi kujunemisega muutus nimetatud põhimõtte rahvusvahelis-õiguslikuks põhimõtteks ja tema alusel arenevad suhted sotsialistlikus maailmasüsteemis.

Mis moodustab sotsialistlike riikide vaheliste rahvusvaheliste suhete aluseks oleva proletaarse internatsionalismi sisu? Vastuse sellele küsimusele saame NLKP programmist. Selles öeldakse: "Täielik võrdõiguslikkus, iseseisvuse ja suveräänsuse vastastikune austamine, üksteise vennalik abistamine ja koostöö on sotsialistliku ühenduse maade suhete iseloomulikuks jooneks." Samas öeldakse edasi: "Sotsialistlikus leeris ehk - mis tähendab seda sama - sotsialistlike maade ülemaailmses ühenduses ei ole kellelgi ega saa olla mingeid erilisi õigusi ja privileege."²

Moskva 1969.a. kommunistlike ja töölispartei-de esindajate rahvusvahelise nõupidamise põhidokumendis loetletakse

¹ Vt. Kommunistlike ja töölispartei-de rahvusvaheline nõupidamine, lk. 270.

² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 18-19.

proletaarse internatsionalismi põhimõttest tulenevate kohustustena "... vastastikust abistamist ja toetust, võrdõiglikkust, suveräänsust ja mittevahelasegamist üksteise siseasjadesse".¹

Võrreldes neid printsiipe eelvaadeldud rahuliku koosseistestamise põhimõttega, näeme, et nad on väliselt samad, ainult vormistatud teisel kujul. Paljud rahuliku koosseistestamise põhimõttes loetletud kohustused ei ole siin leidnud sõnaselget väljendust, kuid nad tulenevad iseenesest juba teistest põhimõtetest. Näiteks ei ole otseselt räägitud agressioonist hoidumisest, kuid see järeldeb loomupäraselt iseseisvuse ja suveräänsuse austamisest. Sellest tuleneb ka territoriaalse terviklikkuse austamine, millest samuti otseselt ei kõnelda.

Kuid nagu nimetatud, on sarnasus siin vaid väline. Suhte aluseks olev sotsialistlik majandussüsteem, sotsialismi maade ühine eesmärk - kommunism - teeb need printsiibid kvalitatiivselt erinevaks sotsialistliku ja kapitalistliku süsteemi vahel arenevas koostöös tunnustatud samadest printsiipidest. Kapitalistlike maade poolt ilmneb sageli nende põhimõtete rikkumine. Imperialistlikud suurriigid püüavad väga sagedasti oma tahet teistele maadele peale sundida, vahele segada teiste riikide siseasjadesse.

Kuigi kapitalistlikus maailmas eksisteerib arvukalt suveräänseid riike, on paljud neist orjastavate majanduslike ja poliitiliste lepingutega tehtud sõltuvaks imperialistlikest suurriikidest ja kaotanud suure osa oma rahvuslikust suveräänsusest. Majanduslikus koostöös kapitalistlike maade vahel ei jälgita võrdsuse ja vastastikuse kasusaamise eesmärke, vaid püütakse majandusliku ekspansioonismi teel luua soodsamaid võimalusi oma kapitalistide rikastumiseks teiste maade ja rahvaste arvel. Selline tendents on omane kõigile kapitalistliku maailma majanduslikele rühmitustele, nagu seda on Euroopa Majandusühendus (Ühisturg), Euroopa Vabakaubanduse Assotsiatsioon jt.

¹ Kommunistlike ja töölisparteide rahvusvaheline nõupidamine, lk. 270-271.

Ka suhetes sotsialismileeri maadega jälgivad kapitalistlikud riigid peamiselt ühepoolset kasusaamise eesmärki, püüavad kindlustada kapitalistlikku süsteemi ja saavutada temale rahvusvahelisel areenil soodsamaid positsioone.

Kui vaadelda näiteks territoriaalse terviklikkuse ja agressioonist loobumise printsiipi, siis tuleb öelda, et imperialistlikud riigid on alati valmis sellest loobuma, kui kujunevad soodsad olukorrad teiste riikide territooriumide anastamiseks ja teiste rahvaste iseseisvuse ning sõltumatuse likvideerimiseks. Seda on näidanud sündmused Kongos, Koreas, Vietnaxis ja Lähis-Idas.

Seevastu sotsialistlikud riigid hoiduvad igasugustest teiste maade vastu suunatud agressiooniaktidest ja lähtuvad oma välispoliitikas järjekindlalt teiste riikide territoriaalse terviklikkuse austamisest.

Ent tekib küsimus, kuidas võis juhtuda, et Hiina Rahvavabariik loobus rahuliku kooseksisteerimise ja proletaarse internatsionalismi põhimõtteist, alustas sõjategevust India vastu ja arendab praegu laialdast laimukampaaniat sotsialismimaade vastu. Seletatav on see ainult sellega, et Hiina kommunistide juhtkond loobus marksismist-leninismist ja asus revisionismi teele. Seda tõendab ka Nõukogude Liidule aluse-tute territoriaalsete pretensioonide esitamine ja meie piiride puutumatuse rikkumine.

Majanduslike suhete korraldamisel sotsialismimaade vahel valitseb tõeline vastastikune üksteise huvide austamise ja kasusaamise põhimõte, mis on tundmatu kodanlike riikide vahelistes suhetes. Vastastikuse kasusaamise põhimõtet ei tunnustata siin mitte ainult kaubanduslikus mõttes, vaid palju laiemalt. Iga sotsialistlik riik, arendades oma majandust, hoolitseb ka kogu sotsialismileeri eest, arvestab selle huve. Sotsialistlike maade poolt loodud majanduslikes organisatsioonides on kindlustatud kõigi osavõtivate riikide täielik võrdõiguslikkus, puuduvad igasugused taotlused kasutada neid organisatsioone vahelesegamiseks teiste maade majandusellu ja teistes maades majanduslike eeliste saamiseks.

Omakasupüüdmatu majandusliku koostöö tulemusena areneb sotsialismimaade majandus, võrreldes kapitalistlike riikide majandusega, palju kiiremas tempos. Sotsialistlikule arengu- teele asumisel oli sotsialismimaade majandusliku arengu tase väga erinev. Majandusliku koostöö tulemusena on need erine- vused likvideeritud: sotsialismimaad on kujunenud eesrindli- keks tööstusriikideks, kus edukalt lahendatakse sotsialismi täieliku võidu kindlustamise või järkjärgulise kommunismile ülemineku laialdasi ülesandeid.

Majandusliku koostöö arendamisel kuulub arusaadavalt peamine tähtsus Nõukogude Liidule kui sotsialistliku süstee- mi kõige võimsamale riigile. Nõukogude Liidu omakasupüüdmatu majandusliku abiga toimub arvukate majanduslike objektide rajamine või rekonstrueerimine teistes sotsialismimaades. Nõukogude Liit on andnud paljudele teistele sotsialismimaa- dele krediite majanduse arendamiseks vajalike seadmete ja materjalide ostmiseks. Selles väljendub järjekindel prole- taarse internatsionalismi põhimõtte järgimine Nõukogude Liidu poolt.

Proletaarse internatsionalismi mõistesse kuulub ka sot- sialismi saavutuste ühine kaitsmine imperialistlike sepi- tuste vastu. Ühiste jõupingutustega on sotsialismimaad nur- ja ajanud paljud imperialistlike riikide poolt organiseeri- tud diplomaatilised ja sõjalised interventsioonid. Näitena võime tuua USA imperialistide poolt organiseeritud sõjalise interventsiooni läbikukkumist Koreas ja Vietnaxis, kontrrevo- lutsioonilise mässu mahasurumist Ungaris, reaktsiooni sepi- tuste nurjaajamist Tšehhoslovakkias, reaktsioonilistele jõu- dudele võimaluse mitteandmist kasutada ÜRO-d vahelesegami- seks sotsialismimaade siseasjadesse jm. Ka tulevikus on kin- del, et imperialistide poolt sotsialismimaade vastu organi- seeritud mahhinatsioonid saavad otsustava vastulöögi.

Peale poliitilise ja majandusliku koostöö areneb sot- sialismimaade vahel veel laialdane kultuurialane suhtlemine: teatrite ja mitmesuguste kunstikollektiivide vastastikused külaskäigud, turism, teadlaste koostöö mitmete probleemide

lahendamisel, vastastikune õiguslik abistamine jne. Ka selline koostöö kuulub proletaarse internatsionalismi mõistesse ja toimub mitmesuguste sotsialismimaade vahel sõlmitud rahvusvaheliste kokkulepete alusel.

Milline on sotsialismimaade vahel kehtivate rahvusvahelise õiguse normide ja printsiipide suhe üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse normidega, mis reguleerivad suhteid erineva süsteemiga riikide vahel rahuliku koosseksisteerimise põhimõtte alusel?

Võrreldes neid norme ja printsiipe, võime öelda, et proletaarse internatsionalismi mõistesse kuuluvad normid ja printsiibid kuuluvad üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse koosseisu. Kuid neil on siiski suur kvalitatiivne erinevus: sotsialistlikus süsteemis on nende normide ja printsiipide materiaalseks baasiks majanduslikud suhted ühetüübiliste riikide vahel, kus majanduslikuks aluseks on ekspluateerimisvaba sotsialistlik omand. Nimetatud asjaolu kindlustab rahvusvahelise õiguse normide täpse täitmise kõigi sotsialismimaade poolt.

Nagu eespool nimetatud, on sotsialismimaade tegevuse tulemusena juba kujunenud paljud uued progressiivsed rahvusvahelise õiguse normid. Tulevikus, sotsialismimaadevahelise koostöö pideva laienemise tulemusena, võivad sotsialismimaade vahel kujuneda uued rahvusvahelise õiguse normid, mis samuti mõjutavad üldtunnustatud rahvusvahelist õigust. Seega on sotsialistlik rahvusvaheline õigus aluseks kogu rahvusvahelise õiguse progressiivsele edasiarendamisele. Praegu võitlevad sotsialismimaad relvastuse vähendamise ja tuuma- ning kõigi teiste massilise hävitamise relvade keelustamise eest. Võitluses relvadeta ja sõdateta maailma eest toetavad sotsialismimaad blokivälised riigid ja maailma progressiivne üldsus.

Kõrvuti riikidevaheliste suhetega on proletaarse internatsionalismi põhimõtte aluseks ka sotsialismimaade kommunistlikele ja töölisparteiadele suhete arendamisel teiste maade töölisparteiadega. Seisukohtade ühtsustamiseks mitmetes rahvusvahelise suhtlemise põhiküsimustes ja tegevuse kooskõlas-

tamiseks toimusid Moskvast 1957., 1960. ja 1969.a. kommunistlike ja töölispartei rahvusvahelised nõupidamised. Moskva nõupidamisel 17. juunil 1969 vastuvõetud põhidokumendis "Imperialismivastase võitluse ülesanded praegusel etapil ning kommunistlike ja töölispartei, kõigi antiimperialistlike jõudude tegevusühtsus" antakse põhjalik hinnang tänapäeva rahvusvahelisele olukorrale ja poliitiliste jõudude vahekorrale. Dokumendis märgitakse, et maailmas on arenemas võimsad revolutsiooniprotsessid. Võitlusse imperialismi vastu ühinevad nüüdisaja kolm suurt jõudu: "sotsialistlik maailmasüsteem, rahvusvaheline tööliklass ja rahvuslik vabadusliikumine"¹.

Nõupidamisest osavõtjad tulid järeldusele, et praegune sotsiaalne ja poliitiline olukord maailmas võimaldab viia imperialismivastase võitluse uuele astmele. Intensiivistades pealetungi imperialismile on võimalik saavutada otsustav üleolek temast, ajada nurja tema agressiooni- ja sõjapoliitika. Kuid selleks on vaja kõigi demokraatlike ja antiimperialistlike jõudude konsolideerimine ning neile konkreetsete ülesannete andmine võitluses rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.² Põhidokumendis tullakse järeldusele, et antiimperialistlike jõudude tegevuse peaeesmärgiks tänapäeval on "võitlus sõjaohu vastu, rahvaid ikka veel massilise hävinguga ähvardava ülemaailmse termotuumasõja ohu vastu, võitlus ülemaailmse rahu eest"³.

Püsiva rahvusvahelise rahu kaitsmine on kõigepealt saavutatav sellega, kui sunnime imperialiste tunnustama erineva ühiskonnakorraga riikide rahulikku kooseksisteerimise põhimõtet. Imperialistid rajavad oma rahuohustava poliitika endiselt tuumarelvade kasutamisele. Sellega ühes on rahu säilitamiseks olulise praktilise tähtsusega võitlus tuuma- ja teiste massilise hävitamise relvade keelustamise eest. On tarvis kuulutada need relvad seadusvastasteks ja lõpetada nende tootmine ning katsetamine.

¹ Kommunistlike ja töölispartei rahvusvaheline nõupidamine, lk. 253.

² Sealsamas, lk. 280.

³ Sealsamas, lk. 281.

Võitluses püsiva rahu eest seatakse demokraatlikele jõudele veel sellised võitlusülesanded nagu sõjajärelarvete kärpimine, agressiivsete blokkide laialisaatmine, ohtlike sõjakollete likvideerimine Koreas, Vietnami ja Lähis-Idas, kolonialismi viimaste pidepunktide likvideerimine, vastulöögi andmine fašistlikule ja rassistlikule ideoloogiale ja võitluse laiendamine ühiskondliku elu kõigi valdkondade demokratiseerimise eest kapitalistlikes riikides.

NLKP XXIV kongressil pöörati suurt tähelepanu sotsialistliku süsteemi edasisele tugevdamisele ja sotsialismimaadevahelise koostöö laiendamisele. Eriti vajalikuks peeti koostöö arendamist vennasmaade kommunistlike parteidega. Leiti, et see koostöö võimaldab kogemuste vahetamise teel lahendada edukalt sotsialismi- ja kommunismiehitamise põhimõttelisi probleeme, leida majandussidemete kõige ratsionaalsemaid vorme, ühtsustada sotsialismimaade välispoliitikat ning lahendada ühiselt ka kultuuri ja teaduse arenguga seonduvaid aktuaalseid küsimusi. Sotsialismimaade välispoliitika koordineerimise peamiseks keskuseks on Varssavi Lepingu Organisatsioon. Varssavi lepingu maad realiseerivad ühiselt Euroopa rahu tugevdamise programmi, mille tuumaks on olemasolevate riigipiiride puutumatus garanteerimine. Seni, kuni Lääneriigid ei ole vastu võtnud sotsialismimaade ettepanekut üheaegselt Varssavi Lepingu Organisatsiooni ja NATO likvideerimiseks, peetakse vajalikuks tugevdada organisatsiooni relvastatud jõude, et olla valmis igasuguste sotsialismimaade vastu suunatud imperialistide agressiooniaktide likvideerimiseks.

Kongressil anti kõrge hinnang VMAN-i tegevusele ja leiti, et tuleb pidevalt laiendada rahvusvahelist sotsialistlikku tööjaotust, mis võimaldab saavutada suuremaid edusamme majanduse arendamisel ja kiirendab edasiliikumist ühise eesmärgi - kommunismi suunas. Märgitakse, et NLKP peab oma internatsionaalseks kohuseks igati kaasa aidata sotsialistliku maailmasüsteemi edasisele kasvule.

Kongressil peetud aruandekõnes ütles L. Brežnev: "Me ta-

hame näha iga vennasmaad õitsva riigina, kus majanduse, teaduse ja tehnika kiire arenemine on harmooniliselt ühendatud sotsialistliku kultuuri õitsenguga, töötajate materiaalse heaolu tõusuga. Me tahame, et kogu sotsialismi maailmasüsteem oleks niisuguste rahvaste üksmeelne pere, kes üheskoos ehitavad ja kaitsevad uut ühiskonda ning vastastikku rikastavad üksteist kogemuste ja teadmistega."¹ Nende oluliste ülesannete elluviimisest lähtub Nõukogude Liit suhete arendamisel teiste sotsialismimaadega.

§ 2. Poliitiline koostöö NSV Liidu ja teiste sotsia- listlike riikide vahel

Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide vahel areneb laialdane poliitiline koostöö, mille peamiseks eesmärgiks on vastastikune üksteise (ühtlasi kogu sotsialistliku süsteemi) julgeoleku kindlustamine imperialistlike riikide sepitsuste vastu. Poliitiline koostöö toimub ühelt poolt kahepoolsete sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingute alusel, teiselt poolt aga Varssavis 1955.a. mais NSV Liidu ja teiste Euroopa sotsialistlike riikide poolt moodustatud Varssavi Lepingu Organisatsiooni raames.

Nõukogude Liit, võideldes Suures Isamaasõjas meie sotsialistliku kodumaa iseseisvuse ja sõltumatuse eest, võitles samaaegselt ka fašistliku Saksamaa purustamise ja tema poolt orjastatud rahvaste vabastamise eest. See eesmärk leidis otsese väljenduse Nõukogude valitsuse poolt 3. juulil 1941 tehtud avalduses. Viies ellu nimetatud põhimõtet, asus Nõukogude Liit juba sõja ajal sõlmima fašistliku agressiooni ohvriks langenud riikide valitsustega vastastikuse abistamise lepinguid. Nende lepingute eesmärgiks oli jõupingutuste koordineerimine ühises fašismivastases võitluses ning samal

¹ L. B r e ž n e v. NLKP Keskkomitee aruanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressile, lk. 18.

ajal ka agressiooni ohvriks langenud rahvastele antava abi konkretiseerimine. Esimeseks selliseks aktiks oli Moskvas 4. detsembril 1941 avaldatud ühine NSV Liidu ja Poola Vabariigi "Deklaratsioon sõprusest ja vastastikusest abistamisest", mille alusel mõlemad lepingupooled kohustusid koos teiste liitlastega pidama sõda fašistliku Saksamaa vastu kuni täieliku võiduni. Nõukogude Liit kohustus abistama Poolat tema territooriumi vabastamisel fašistlikust okupatsioonist. Ta võimaldas Poola valitsusele oma regulaararmee taastamise meie territooriumil, pidas neid väeosi ülal, andes neile relvad ja muu varustuse.

12. detsembril 1943 sõlmis Nõukogude Liit "Sõpruse, vastastikuse abistamise ja sõjajärgse koostöö lepingu" Tšehhoslovakkiaiga. Selle alusel abistas Nõukogude Liit Tšehhoslovakkiaat tema territooriumi vabastamisel fašistlikust okupatsioonist. Lepingu põhjal ei piirdunud koostöö mõlema riigi vahel ainult sõjaperioodiga, vaid pidi jätkuma ka pärast sõda. Lepingupooled võtsid endale kohustuse - juhuks kui Saksamaa kas üksi või koos teiste riikidega alustab uuesti vaenutegevust ühe lepingupoole vastu - osutada agressiooni ohvrile igakülgselt nii sõjalist kui ka muud abi. Samuti kohustusid riigid laiendama sõjajärgsel perioodil omavahelist koostööd ning mitte sõlmima liite ja osa võtma ühestki koalitsioonist, mis on suunatud teise lepingupoole vastu. Järelikult võttis Nõukogude Liit endale juba Suure Isamaasõja ajal kohustuse kaitsta ka edaspidi Tšehhoslovakkia iseseisvust ja sõltumatust.

Pärast maa okupeerimist fašistliku Saksamaa poolt põgenes Poola kodanlik valitsus välismaale ja jättis oma rahva saatuse hoolde. Poolas arenes laialdane põrandaalune vastupanuliikumine, mida juhatas põrandaalune rahvavalitsus. Nõukogude Liit tunnustas põrandaalust rahvavalitsust Poola ametliku esindajana ja sõlmis temaga Suure Isamaasõja lõppäeval (21. aprillil 1945) "Sõpruse, vastastikuse abistamise ja sõjajärgse koostöö lepingu". Lepingupooled kohustusid jätkama sõda koos teiste liitlastega fašistliku Saksamaa

vastu kuni lõpliku võiduni. Pärast sõda kohustused lepingupooled tarvitusele võtma kõik nende käsutuses olevad vahendid uue Saksamaa-poolse agressiooni vältimiseks. Kui üks lepingupooltest siiski pärast sõda langeb Saksamaa agressiooni ohvriks, kohustus teine pool talle osutama vajalikku sõjalist ja muud abi. Lepingupooled kohustused ka laiendama majanduslikku koostööd ja abistama teineteist majanduse taastamisel.

Eelnimetatud lepingutel oli kahtlemata suur tähtsus antifašistliku koalitsiooni kindlustamisel, fašistliku agressiooni purustamisel ning fašismi tagajärgede likvideerimisel.

Lääneriikide soosimisel taastatud Saksa militarism ja revanšism muutusid varsti pärast sõda tõsiseks ohuks Euroopa rahuarmastavatele rahvastele. Agressiooniohu vähendamiseks sõlmis Nõukogude Liit 1948.a. sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingud Bulgaaria, Rumeenia ja Ungariga. Nende alusel kohustused lepingupooled tarvitusele võtma kõik võimalikud abinõud Saksa agressiooni kordumise vältimiseks. Kui üks lepingupool, hoolimata tarvituselevõetud abinõudest, langeb Saksa FV või mõne teise riigi kallaletungi ohvriks, osutab teine pool talle viivitamatult nii sõjalist kui ka muud vajalikku abi.

Lepingupooled võtsid endale veel kohustuse hoiduda iga-sugusest teise poole vastu suunatud tegevusest, arendada omavahel majanduslikku ja kultuurilist koostööd, austada poolte suveräänsust ja sõltumatust, hoiduda vahelesegamisest teineteise siseasjadesse. Samuti kohustused lepinguosalisel konsulteerima kõigis olulistes mõlemat poolt huvitavais küsimustes.

Rahu kindlustamiseks Kaug-Idas ja Aasias sõlmis Nõukogude Liit 1946.a. "Sõpruse ja vastastikuse abistamise lepingu" Mongooliaga. Lepingust osavõtavad riigid kohustused kallale-tungiohu tekkimisel arutama kujunenud olukorda ja võtma tarvitusele vajalikud abinõud ohu kõrvaldamiseks. Kallaletungi korral ühele lepingupoolele oli teine pool kohustatud osutama nii sõjalist kui ka muud vajalikku abi kallaletungi ohv-rile.

14.veebbruaril 1950 sõlmis Nõukogude Liit "Sõpruse, liidu ja vastastikuse abistamise lepingu" Hiina Rahvavabariigiga. Lepingu alusel kohustusi mõlemad lepingupooled tarvitusele võtma kõik nende käsutuses olevad vajalikud abinõud agressiooni ja rahurikkumiste kordumise vältimiseks Jaapani või teiste temaga liidus olevate riikide poolt. Kui üks lepingupool siiski langeb agressiooni ohvriks, on teine pool kohustatud talle osutama nii sõjalist kui ka muud vajalikku abi. Ühtlasi andis Nõukogude Liit Hiina RV-le 300 miljonit dollarit laenu majanduse arendamiseks. Seoses maoistliku kildkonna Nõukogude-vastase tegevusega on leping kaotanud oma tähtsuse.

Eelnimetatud lepingud sõlmiti 20 aastaks. Tähtaja möödumisel sõlmis Nõukogude Liit uued sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingud: 1965 - Poolaga, 1966 - Mongooliaga, 1967 - Bulgaaria, Rumeenia ja Ungariga ning 1970 - Tšehhoslovakkia. Uutes lepingutes on nähtud ette laiendada tunduvalt lepingupoolte kohustusi.

Kõigepealt nähakse ette poliitilise ja majandusliku koostöö avardamist sotsialistliku süsteemi tugevdamise huvides. Suhete arendamisel kapitalistlike riikidega lähtuvad pooled rahuliku kooseksisteerimise printsiibist, seades põhiliseks eesmärgiks rahvusvahelise rahu kindlustamise. Kokkuleppivad riigid on arvamusel, et kõige õigem tee püsiva rahvusvahelise rahu kindlustamiseks Euroopas on üleeuroopalise kollektiivse julgeoleku süsteemi loomine. Lepingupooled võtavad endale veel kohustuse arendada ühist võitlust üldise ja täieliku desarmeerimise ning massilise hävitamise relvade keelustamise eest.

Nende uute kohustuste kõrval sisaldavad lepingud samuti kohustusi vastastikuseks sõjaliseks ja muul vajalikul viisil abistamiseks juhul, kui üks lepingupool langeb agressiooni ohvriks.

Nendel lepingutel on kahtlemata äärmiselt suur tähtsus rahu kindlustamisel Euroopas ja kogu maailmas ning sotsialistlike välisriikide iseseisvuse ja sõltumatuse kaitsmisel.

Lepingute alusel kaitseb Nõukogude Liit teiste sotsialistlike riikide piiride puutumatust ja sotsialismi saavutusi.

62 § 3. V a r s s a v i L e p i n g u O r g a -
n i s a t s i o o n

Varssavi Lepingu Organisatsioon moodustati 14. mail 1955.a. Varssavis, NSV Liidu, Poola, Tšehhoslovakkia, Rumeenia, Ungari, Bulgaaria, Saksa DV ja Albaania vahel sõlmitud "Sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingu" alusel.¹

Lepingu sõlmimisele viis eelnimetatud riigis imperiaalistlike riikide poolt teostatav Lääne-Saksamaa taasrelvastamise poliitika, mille tulemusena Lääne-Saksamaal taastatava militarismi ja revanšismi näol oli kujunenud uus oht Euroopa rahvaste rahule ja julgeolekule. Seega sundis Lääneriikide ohtlik poliitika Euroopa sotsialismimaid tarvitusele võtma täiendavaid abinõusid oma, samaaegselt aga ka teiste Euroopa rahvaste julgeoleku kindlustamiseks.

"Me rajasime niisuguse sõprusühenduse eelkõige selleks," märkis L. Brežnev, "et avaldada vastupanu imperialismiohule, imperialismi loodud agressiivsetele sõjalistele blokkidele, et ühisel jõul kaitsta sotsialismi ja rahuüritust."²

Aastaid reaktiooniliste imperialistlike ringkondade poolt kavandatud plaanid Lääne-Saksamaa revanšistidele võimaluse andmiseks Potsdami kokkuleppe eeskirjade ignoreerimiseks ja taasrelvastumiseks viidi lõpuks ellu 1954.a. novembris Pariisis ja Londonis sõlmitud lepingutega. Nende lepingute alusel võeti Lääne-Saksamaa vastu agressiivsetesse blokkidesse, NATO-sse ja Lääne-Euroopa Liitu, ja talle anti võimalus luua oma armee. Esialgseks Lääne-Saksamaa relvastatud jõudude isikulise koosseisu üldsuuruseks määrati 500 000

¹ Международное право в избранных документах. Том II. М., 1957, стр. 169-172.

² L. B r e ž n e v. 50 aastat Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu, lk. 27.

meest. Armeel relvastuse suhtes võttis Lääne-Saksamaa endale Londoni lepingu allakirjutamisel ühepoolse kohustuse mitte toota tuumarelv. Selle kohustuse täitmise kontrollimiseks ei ole aga lepingus ette nähtud mingit organit, pealegi teame, et Bonni revanšistlikud ringkonnad on selle juba unustanud, taotlede igasuguste võtetega tuumarelvade saamist enda valdusesse.

Taasrelvastumisvõimaluse andmine Lääne-Saksamaa revanšistidele ja militaristidele, kes Teise maailmasõja vallapäastmisega tekitasid inimkonnale tohutuid ohvreid ja kannatusi, vähem kui kümne aasta möödumisel Teise maailmasõja lõpust oli äärmiselt alatu reeturlikkuse akt Lääneriikide valitsevate ringkondade poolt. Nimetatud ringkonnad annuleerisid ühepoolset, täielikus vastuolus ka oma rahvuslike huvidega, kõige olulisemad Potsdami kokkuleppega endale võetud kohustused, mis seisnesid järgmises: "Kõik Saksamaa maismaa, mere ja õhu relvastatud jõud, SS, SA, SD ja Gestapo kõigi nende organisatsioonidega, staapidega ja asutustega, kaasa arvatud kindralstaap, ohvitseride korpus, reservistide korpus, sõjaväelised õppeasutused, sõjaveteranide organisatsioonid koos nende klubidega ja assotsiatsioonidega, mis teenivad sõjaliste traditsioonide toetamise huve Saksamaal, kaotatakse täielikult ja lõplikult selleks, et igaveseks ära hoida saksa militarismi ja natsismi taassündi või reorganiseerimist."¹

Enne Varssavi lepingu sõlmimist toimus Moskvas (29. novembrist 2. detsembrini 1954) Nõukogude Liidu ja teiste eelnimetatud Euroopa sotsialistlike riikide esindajate nõupidamine. Vaatlejana võttis nõupidamisest osa ka Hiina Rahvavabariigi esindaja.² Nõupidamisel arutati seoses Pariisi ja Londoni lepingute sõlmimisega Euroopas kujunenud rahvusvahelist olukorda. Vastuvõetud deklaratsioonis paljastasid nõupidamisest osavõtvad riigid nende lepingute agressiivset ise-

¹ Teadaanne kolme riigi Berliini konverentsist. - "Eesti Bolševik", 1945, nr. 13/14, lk. 569.

² A. U u s t a l. Sotsialismileeri maade koostöö. Tln., 1966, lk. 22.

loomu ja tegid veel kord ettepaneku kõigile Euroopa riikidele üleeuroopalise kollektiivse julgeoleku süsteemi loomiseks, mis, nagu korduvalt on deklareerinud Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide valitsused, on ainuõige tee rahvusvahelise rahu kindlustamiseks Euroopas.

Deklaratsioonis märgitakse, et nõupidamisest osavõtvad riigid on veendunud, et kollektiivse julgeoleku süsteemi loomine kõigi riikide osavõtul teeks lõpu olukorrale, kus "Euroopas perioodiliselt päästetakse valla laastavaid sõdu, mis toovad kaasa arvutuid ohvreid Euroopa rahvastele".¹

Nõupidamisest osavõtvad riigid väljendavad deklaratsioonis oma kindlat kavatsust Pariisi ja Londoni lepingute jõustumisel võtta tarvitusele ühised vaialikud abinõud julgeoleku kindlustamiseks. "Selleks, et kaitsta oma rahvaste rahulikku tööd, garanteerida oma piiride ja territooriumide puutumatust ja tagada kaitse võimaliku agressiooni vastu".

Lääneriigid, jättes ka nüüd tähele panemata deklaratsioonis tehtud ettepanekud üleeuroopalise kollektiivse julgeoleku süsteemi loomiseks, sundisid sellega Euroopa sotsialismimaid sõlmima spetsiaalse lepingu oma julgeoleku kaitseks. Lepingu sõlmimisel väljendasid sotsialismimaad oma kindlat kavatsust ka edaspidi jätkata võitlust üleeuroopalise kollektiivse julgeoleku süsteemi loomise eest, olles põhjendatult arvamusel, et erinevate riikide grupeeringute olemasolu Euroopas teravdab tahes-tahtmata vahakordi riikide vahel ning soodustab sellega relvastumise võidujooksu ja sõjahüsteeria õhkonna süvenemist kapitalistlikes maades. Lepingust osavõtvate maade püüd luua Euroopas kollektiivse julgeoleku süsteem, mis oleks rajatud kõigi Euroopa riikide osavõtule - sõltumata nende ühiskondlikust ja riiklikust kor-
rast - ja "mis võimaldaks ühendada nende jõupingutused Eu-

¹ В.К. С о б а к и н. Коллективная безопасность - гарантия мирного сосуществования. М., 1962; см. также В.М. Ш у р - ш а л о в. Общеввропейский договор о коллективной безопасности в Европе. - "Советское государство и право", 1954, № 5.

roopa rahu kindlustamise huvides"¹, leiab kinnitamist ka Varssavi lepingu sissejuhatavas osas.

Leping sõlmiti 20 aastaks. Seejuures on aga lepingus öeldud (art.11), et juhul, kui Euroopas luuakse kollektiivse julgeoleku süsteem ning sõlmitakse üleeuroopaline kollektiivse julgeoleku leping, "mida pidevalt taotlevad lepinguosalised, kaotab leping oma kehtivuse üleeuroopalise lepingu jõustumise päeval".

Varssavi leping on kaitseline, mis oma sisult vastab täielikult Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirjale. Nimelt nähakse Varssavi lepingus ette (art.1), et lepinguosalised riigid kohustuvad kooskõlas ÜRO põhikirjaga hoiduma rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardamisest või jõu kasutamisest ja lahendama kõik tüliküsimused rahulike vahenditega, ohustamata rahvusvahelist rahu ja julgeolekut.

Lepinguosalised riigid avaldavad valmisolekut võtta osa igasugusest tegevusest, mille eesmärgiks on rahvusvahelise rahu kindlustamine, ja "annavad kogu oma jõu selle eesmärgi saavutamiseks". Nad taotlevad koos teiste riikidega abinõude tarvituselevõtmist, mis kindlustavad rahvusvahelist rahu. Sellisteks abinõudeks loetakse Varssavi lepingus relvastuse vähendamist ja massilise hävitamise relvade keelamist.

Varssavi lepingust osavõtvad riigid ei kavatses kedagi ohustada või ette valmistada sõjalisi avantüüre teiste riikide vastu. Selline poliitika on sotsialismimaadele võõras.² Sotsialismimaad, seades oma eesmärgiks ühe inimese eksploateerimise jäädava likvideerimise teise poolt, ei saa välispoliitikas taotleda eesmäärke, mis viiksid teiste maade anastamisele ja nende rahvaste orjastamisele. Kuid sotsialismimaad ei saanud jääda vaatama kujunenud olukorda, käed rüpes, kui imperialistlikud riigid samal ajal üha avalikumalt valmistasid ette agressiooniakte nende maade vastu.

¹ Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XVII. М., 1960, стр. 29.

² Г.И. Т у н к и н. О некоторых вопросах международного договора в связи с Варшавским договором. - "Советское государство и право", 1956, № I, стр. 102.

Relvastatud kallaletungi korral ühele või mitmele lepinguosalisele riigile Euroopas, öeldakse lepingus, osutavad teised lepinguosaliselised riigid lepingu kohaselt neile kas individuaalset või kollektiivset abi kõigi vahenditega, mida peetakse vajalikuks kallaletungi ohvriks langenud riikide julgeoleku kaitsmiseks, kaasa arvatud relvastatud jõudude kasutamine.

Efektiivsema julgeoleku kindlustamise huvides nähakse lepingus ette, et riigid konsulteerivad omavahel iga kord, kui tekib relvastatud kallaletungi oht ühele või mitmele lepinguosalisele riigile, selleks et välja selgitada konkreetsed vahendeid ühise kaitse korraldamiseks ja rahu kindlustamiseks.

Riikide individuaalse ja kollektiivse enesekaitse organiseerimise võimalused on ette nähtud ÜRO põhikirjas. Põhikirj (art. 51) ei riiva mingil määral ühegi riigi lahutamatu õigust individuaalsele või kollektiivsele enesekaitsele väliskallaletungi korral niikaua, kuni Julgeolekunõukogu ei võta tarvitusele abinõusid, mis on vajalikud rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks. ÜRO põhikirj (art. 52) lubab organiseerida ka spetsiaalseid regionaalseid organisatsioone rahu ja julgeoleku kindlustamiseks mõnes maakera piirkonnas. Põhikirj panebki eelkõige regionaalsetele organisatsioonidele vastutuse rahu kindlustamise eest vastavas maakera piirkonnas, kohustades neid "tegema suuremaid pingutusi kohalike tülide rahulikuks lahendamiseks" enne nende otsustamiseks andmist Julgeolekunõukogule.¹

Kuna peamiseks rahvusvahelise rahu eest vastutavaks organiks on tänapäeval ÜRO Julgeolekunõukogu, nähaksegi Varsavi lepingus ette, et lepinguosaliselised riigid teatavad Julgeolekunõukogule kõigist rahvusvahelise rahu ja julgeoleku kindlustamiseks tarvitusele võetud abinõudest. Lepingus on öeldud, et riigid lõpetavad omapoolsete abinõude rakendamise rahvusvahelise rahu kindlustamiseks, kui Julgeolekunõukogu

¹ A. U u s t a l. Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, lk. 113.

võtab tarvitusele vajalikud abinõud rahu taastamiseks või säilitamiseks.

Ootamatu kallaletungi tagasilöömiseks moodustavad Varssavi lepingust osa võtvad maad ühendatud väejuhatuse, kelle käsutusse antakse relvastatud jõudude teatud kontingendid. Ühendatud väekoondiste moodustamine on eriti vajalik tänapäeval, mil eksisteerib ootamatute imperialistlike sõjaliste avantüüride oht. See saab mõistetavaks, kui meenutame, et imperialistide agressiivsetes plaanides on alati mänginud tähtsat osa "välksõda". Tänapäeva "välksõja" eesmärgiks on murda ootamatu tuumalöögi ja agressorile võimalikult väheste kaotustega rahuarmastavate rahvaste vastupanu ning anastada nende maad.

Varssavi leping ei koordineeri mitte ainult lepingust osavõtivate riikide tegevust väliskallaletungi korral, vaid sisaldab ka olulisi printsiipe heanaaberliku koostöö arendamiseks. Lepinguosalisel riigid kohustuvad mitte osa võtma koalitsioonidest ja liitudest ning sõlmima lepinguid, mis oleksid vastuolus Varssavi lepingu eesmärkidega. Samal ajal deklareerivad lepingust osavõtavad riigid, et nende kehivatest rahvusvahelistest lepingutest tulenevad kohustused ei ole vastuolus Varssavi lepinguga. Lepinguosalisel riigid deklareerivad samuti, et nad ka edaspidi, tegutsedes sõpruse ja koostöö vaimus, seavad oma eesmärgiks majandus- ja kultuurisidemete tugevdamise ja arendamise vastastikuse sõltumatus ja suveräänsuse austamise alusel, hoidudes igasugusest vahelesegamisest teiste riikide siseasjadesse.

Varssavi leping, seades eesmärgiks Euroopa sotsialismimaade iseseisvuse ja sõltumatus kaitsmise, on lahutamatu seotud nende maade vahel areneva majandusliku ja kultuurilise koostööga. Majanduslik koostöö sotsialismimaade vahel aitab kaasa nende riikide rahvamajanduse kiiremale arengule, järelikult ka kogu sotsialistliku süsteemi tugevdamisele ja kaitsevõime tõstmisele, mis võimaldab paremini likvideerida igasuguseid imperialistlike ringkondade sõjalisi avantüüre.¹

¹ М. Л я х с. Варшавский договор и проблема коллективной безопасности в Европе. - "Международная жизнь", 1955, № 10, стр. 55.

Vaadeldes eeltoodud Varssavi lepingu põhimõtteid, näeme, et neis väljenduvad täiesti uued, sotsialistlikele riikidele iseloomulikud rahvusvahelise koostöö põhimõtted, mis lähtuvad kõigi lepingust osavõtvate riikide täielikust võrdõiguslikkusest, arvestavad kõigi osavõtvate maade huve ja on suunatud nende majanduslikule edasiarendamisele ning tugevdamisele. Neid kõrgeid põhimõtteid saab leping järgida vaid seepärast, et temast osavõtvad riigid on sotsialistlikku tüüpi riigid.¹

Leping on rajatud proletaarse internatsionalismi põhimõtetele ja lähtub osavõtvate riikide täielikust võrdõiguslikkusest. Vaatamata riikide territooriumide erinevale suurusele, erinevale elanike arvule ja erinevale majanduslikule võimsusele, on lepinguosalistele kindlustatud võrdne õigus osa võtta kõigi nende küsimuste lahendamisest ja otsustamisest, milleks leping sõlmiti. Muidugi ei saa me rääkida siin matemaatilisest võrdsusest panuste osas, mida üks või teine riik annab lepinguga osavõtvatele riikidele pealepandud kohustuste täitmiseks. Sellisest võrdsusest on võimatu rääkida olukorras, kus Nõukogude Liit oma elanike arvu ja majandusliku võimsuse poolest näiteks enam kui kakskümmend korda ületab Bulgaaria RV vastavad näitajad. Lepingupoolte võrdsusest rääkides ei mõeldagi matemaatilist võrdsust osavõtvate riikide panuste osas. Võrdsus lepinguliste kohustuste täitmisel seisneb selles, et iga lepinguosaline riik annab panuse ühisesse üritusse vastavalt oma võimetele. On muidugi ilmne, et sotsialismimaade vastu vallapäästetavate agressiooniaktide likvideerimisel lasub peamine raskus Nõukogude Liidul kui kõige suuremal ja majanduslikult kõige võimsamal sotsialistlikul riigil.

Kodanlike riikide praktikas ei tunta tõelist võrdsust suur- ja väikeriikide suhetes. Rahvusvahelised organisatsioonid on loodud juhtivate suurriikide huvides, nende tahte pealesurumiseks nõrgematele riikidele. Kapitalistlikus maa-

¹ А.С. Бахов. Правовые аспекты Варшавского договора. - "Советский ежегодник международного права". 1964-1965". М., 1966, стр. 135.

ilmas tähendab osavõtt riikide liitudest nõrgematele riikidele loobumist oma suveräänsetest õigustest suurriikide kasuks. Nimetatud asjaolu ilmneb väga selgelt ka Euroopas moodustatud kapitalistlike maade vahelistes organisatsioonides. Nii loodi Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO) Ameerika Ühendriikide survele ja on vahendiks, mille abil Ameerika militaristid rakendavad Euroopa riigid oma agressiivse poliitika teenistusse, arvestamata nende maade rahvuslikke huve.

Ka eesmärgidelt on Varssavi leping diametraalselt erinev kapitalistlike maade vahel loodud liitudest. Nagu nägime, on Varssavi lepingu eesmärgiks, püsiva rahvusvahelise rahu kindlustamine ja riikidevahelise koostöö organiseerimine võitluses rahuarmastavaid rahvaid ähvardavate agressiooniaktidega. See on akt, mis kooskõlas kogu progressiivselt mõtleva inimkonna soovidega püüab jäädavalt kõrvaldada agressiivseid sõdu riikidevahelistest suhetest ja vabastada inimkonda nende kaasnevaist kannatustest ja ohvritest.

Kapitalistlike maade vahel moodustatud blokid NATO, CENTO ja SEATO, vastuolus kaasaegse rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetega, on loodud just selleks, et organiseerida sõjalisi avantüüre ja agressiooniakte rahuarmastavate rahvaste vastu. Kapitalistlike maade vaheliste blokkide agressiivne olemus ilmneb sõjalistest ettevalmistustest, mis toimuvad nende raames, ja sagedastest lääneriikide juhtivate poliitikategelaste avaldustest, milles ei püütagi varjata nende blokkide agressiivseid eesmärgi.

Sõjaliste blokkide olemasolu püütakse õigustada julgeoleku kindlustamise vajadusega. Kuid sellised väljendused on vaid fraasid, millega püütakse varjata rahvahulkade eest nende blokkide tõelist eesmärki, sest neist osavõtvate kapitalistlike maade julgeolekut ei ohusta mingisugused teised riigid. "Kommunismiohu" eest kaitsmise lipu all on Ameerika imperialism Inglismaa, Prantsusmaa ja Lääne-Saksamaa imperialistide osavõtul tõmmanud palju maid sõjalistesse blokkidesse, nagu NATO, CENTO, SEATO ja teised, ning mähkinud kogu

niinimetatud "vaba maailma", s.o. temast sõltuvad kapitalistlikud maad oma sõjaväebaaside võrku, mis on suunatud eelkõige sotsialismimaade vastu," öeldakse kommunistlike ja töölisparteide 1960.a. Moskva nõupidamise avalduses. "Need blokid ja baasid ohustavad ülemaailmset rahu ja julgeolekut, rikuvad nende riikide suveräänsust, kes on andnud oma territooriumi baaside jaoks Ameerika militaristide käsutusse ja koguni ähvardavad nende riikide olemasolu ennast."¹

Ka muudes osades ilmnevad tunduvad erinevused Varssavi lepingu ja kapitalistlike maade vahel moodustatud blokkide ülesannetes.

Varssavi lepingu alusel kohustuvad riigid abistama üksteist väliskallaletungi korral. Leping ei täpsusta väliskallaletungi mõistet, kuid selle all tuleb mõelda agressiivset tegevust lepinguosaliste riikide vastu nende iseseisvuse ja sõltumatuse likvideerimiseks.

Vaadeldes kapitalistlikes maades moodustatud blokke, näeme, et nendes jäetakse tavaliselt fikseerimata tingimused, mille puhul blokkidest osavõtvad riigid peavad täitma oma kohustusi teiste blokkidest osavõtvate maade vastu, või tehakse seda väga ebamääraselt, mis võimaldab imperialistlikel suurriikidel neid vääriti tõlgendada. Tavaliselt ei vaadelda lepinguliste kohustuste täitmise tingimusena nendes blokkides ainult agressiooni, nagu see on Varssavi lepingus, vaid ka mitmesuguseid siseriiklikke sündmusi, mis võimaldab nende kasutamist imperialistlike suurriikide poolt teiste riikide siseasjadesse vahelesegamiseks rahvusliku vabadusvõitluse ja revolutsiooniliste ülestõusude mahasurumise eesmärgil.

Näiteks 2.septembril 1947.a. Ameerika riikide vahel Rio de Janeiros sõlmitud Ameerika kaitse lepingu alusel võidakse kasutada relvastatud jõude teistes lepinguosalistes riikides ka siis, kui "ükskõik millise Ameerika riigi territooriumi terviklikkust, suveräänsust või poliitilist sõltumatust ohustatakse agressiooniga, mis ei ole relvasta-

¹ Kaasaja teoreetilisi probleeme. Tln., 1961, lk. 46.

tud väliskallale tungiks, või ... mingisuguse konfliktiga või ükskõik millise faktiga või olukorraga, mis võib ohustada rahu Ameerikas".

8.septembril 1954.a. Manilas sõlmitud leping "Kagu-Aasia kollektiivseks kaitseks" (SEATO) lubab kasutada relvastatud jõude lepinguosaliste riikide territooriumil, kui ükskõik millise lepinguosalise riigi arvates mõne teise lepinguosalise riigi "territoriaalset terviklikkust, suveräänsust või poliitilist sõltumatust ... ohustatakse mingisugusel muul teel, mis ei ole relvastatud kallaletung".

Kodanlike riikide poolt moodustatud blokkide agressiivset laadi näitab veel see, et blokki kuulumisest tulenevad õigused ja kohustused ei kehti mitte ainult osavõtivate riikide territooriumil, vaid neid saab laiendada isegi kolmandatele riikidele, mis väga selgelt näitab imperialistlike suurriikide kavatsusi kasutada neid blokke isegi blokkidesse mittekuuluvate riikide siseasjadesse vahelesegamise vahendina.

Manila lepingu territoriaalseks kehtivuspiirkonnaks on kogu Kagu-Aasia, kuhu geograafiliselt kuuluvad ka India, Birma ja Indoneesia, kes aga ei võta osa nimetatud agressiivsest blokist ega ole taotlenud ka mingit "kaitset" sellest osavõtjailt.

Varssavi lepingu rahuarmastavat iseloomu näitab veel see, et ta on lahtine leping. Temast on kutsutud osa võtma kõik riigid, "sõltumata nende ühiskondlikust ja riiklikust korrast, kui nad avaldavad valmisolekut soodustada osavõtuga ... rahuarmastavate riikide jõupingutuste ühendamist rahu ja rahvaste julgeoleku kindlustamiseks".

Kapitalistlike maade vahel sõlmitud blokid on riikide suletud rühmitused, millest sotsialismimaadel ei ole võimaldatud osa võtta. Kuigi Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni ülesandeks peaks sõnades olema rahu kindlustamine Põhja-Atlandi piirkonnas, ei võimalda lepingu tingimused nimetatud piirkonna suurimal riigil - Nõukogude Liidul - sellest osa võtta.

Nagu eespool nimetatud, osutavad Varssavi lepingust osa-

võtvad riigid relvastatud kallaletungi korral mõnele teisele lepingust osavõtvale riigile või riikidele, kallaletungi ohvrile, viivitamatult vajaliku abi kas individuaalselt või kollektiivselt koos teiste lepingust osavõtivate riikidega.

Seoses sellega, et imperialistlikud riigid kasutavad teiste maade siseasjadesse vahelesegamiseks ja oma ekspansionistliku poliitika teostamiseks väga erinevaid mooduseid, võib relvastatud kallaletung esineda väga erineval kujul - näiteks väliskallaletungina, kus mõne imperialistliku riigi relvastatud jõud tungivad kallale teisele riigile. Kuid kallaletung võib seisneda ka relvastatud gruppide varjatud organiseerimises ja saatmises teistesse maadesse relvastatud mässu alustamiseks ja seal kehtiva korra kukutamiseks; samuti rahvavaenulike elementide ning viienda kolonni relvastamises väljaastumiseks kehtiva korra vastu. Igal juhul otsustavad ohu tekkimisel lepingust osavõtavad riigid, kas on kujunenud oht mõnele lepingust osavõtvale riigile, ja samuti seda, milliseid abinõusid on vaja tarvitusele võtta rahu ja julgeoleku taastamiseks või kindlustamiseks.

1956.a. tekkis tõsine oht Ungaris kehtestatud sotsialistlikule korrale seoses rahvusvahelise imperialismi poolt organiseeritud relvastatud jõukude saatmisega sellele maaale. Imperialistid kasutasid ära Ungaris säilinud rahvavaenulikud elemendid, relvastasid nad ja organiseerisid nende abil mässu. Kujunenud ohtlikus olukorras osutasid Ungari territooriumil viibivad Nõukogude relvastatud jõud Ungari revolutsioonilisele valitsusele mässu likvideerimisel abi, täites sellega Varssavi lepingu alusel oma liitlaskohustusi relvastatud kallaletungi ohvriks langenud lepinguosalise maa vastu.

Ohtlik olukord kujunes 1968.a. Tšehhoslovakkias, kus kontrrevolutsioonilised elemendid, toetatuna rahvusvahelise imperialismi poolt, valmistasid ette mässu sotsialistliku korra kukutamiseks. Nende tegevust kergendasid kodanlikud ringkonnad, kes olid haaranud enda kätte juhtivad kohad riigiaparaadis, mille tõttu reaktsiooniliste jõudude likvideerimine oli Tšehhoslovakkia võimudele üle jõu käiv. Kujunenud olukorras otsustasid teised Varssavi lepingust osavõtavad

riigid - Bulgaaria, Poola, Saksa Demokraatlik Vabariik ja Nõukogude Liit - Karlovy Varys 1968.a. toimunud nõupidamisel viia ajutiselt oma väed sotsialistliku korra kindlustamiseks ja imperialistide ja nende käsilaste sepitsuste nurjaajamiseks Tšehhoslovakkia territooriumile. Liitlasvägede kohalesaabumine peataski reaktsiooni ohtlikud kontrrevolutsioonilised sepitsused, kindlustas kommunistliku partei juhtimisel kogu võimutäiuse koondamise töölisklassi kätte ja ühes sellega ka Tšehhoslovakkia edaspidise arengu sotsialismi teel.

Asjaolu, et liitlasriigid võivad alustada oma liitlaskoostuste täitmist vastastikuse abistamise lepingu alusel ka siis, kui kehtivat korda mõnes liitlasriigis ohustab olukord, mis ei ole otseselt väliskallaletung, tunnustatakse ka kaasaegses rahvusvahelises õiguses. Nagu eespool nägime, on sellised eeskirjad lülitatud 2.septembril 1947.a.Rio de Janeiro sõlmitud Ameerika riikide vahelisse kaitselepingusse. Samasuguseid eeskirju sisaldab ka 8.septembril 1954.a. Manilas sõlmitud "Kagu-Aasia kollektiivse kaitse leping"(SEATO).

Arusaadavalt on suur erinevus sotsialistlike riikide vahel sõlmitud kaitselepingu ja selle alusel ette võetud tegevuse ja teiselt poolt kapitalistlike riikide vahel sõlmitud lepingu ja selle alusel toimunud või toimuda võiva tegevuse vahel.

Sotsialistlikud riigid seavad oma eesmärgiks teistes lepinguosalistes riikides rahva huvides kehtestatud sotsialistliku süsteemi ja nende riikide iseseisvuse ja sõltumatuse kaitsmise igasuguste vaenulikkude aktide vastu. Imperialistlikud riigid kasutavad aga lepinguid rahva huvide vastaselt revolutsioonilise või rahvusliku vabadusvõitluse mahasurumiseks ja rahvavaenulike valitsuste võimalhoidmiseks. Näiteks on USA Ameerika Riikide Organisatsiooni abil korduvalt vahele seganud teiste Ameerika riikide siseasjadesse välismaiste monopolide ülemvõimu vastu suunatud rahvusliku liikumise mahasurumiseks või rahvusliku sõltumatuse eest võitlevate valitsuste võimult kukutamiseks ja asendamiseks rahvuslike huvide reetjate, välismaa monopolistide käsilas-

tega (Dominikaani Vabariik, Guatemala jt.).

Rahvusvahelist rahu ja Julgeolekut puudutavate küsimuste, aga samuti lepingu elluviimisel tekkivate küsimuste arutamiseks loovad Varssavi lepingust osavõtvad riigid Poliitilise Konsultatiivkomitee. Komitees on esindatud kõik lepingust osavõtvad riigid kas valitsuse liikmega või eriti selleks nimetatud isiku kaudu. Prahas 1956.a. jaanuaris toimunud Poliitilise Konsultatiivkomitee istungil võeti vastu otsus, et komitee istungid kutsutakse kokku vajaduse korral, kuid mitte harvem kui kaks korda aastas. Komitee istungeid juhatavad kalendriaasta vältel järjekorras kõik organisatsiooni kuulavad riigid.

Varssavi Lepingu Organisatsiooni liikmed on pidevalt võidelnud püsiva rahu kindlustamise eest Euroopas. Budapestis 1969.a. märtsis toimunud Poliitilise Konsultatiivkomitee istungil võeti vastu üleskutse kõigile Euroopa riikidele üleeuroopalise nõupidamise kokkukutsumiseks. Üleskutses märgiti, et Euroopa rahvaste olevik ja tulevik on lahutamatult seotud rahu säilitamisega selles maailmajaos. Tõelist püsivat rahu saab aga ainult siis kindlustada, kui Euroopa riikide kavatsused ja tegevus on suunatud pinevuse lõdvendamisele ning igakülge koostöö arendamisele nende riikide vahel üleeuroopalisel alusel. Komitee istungist osavõtnud riigid avaldasid veendumust, et üleeuroopaline koostöö arendamine oli ja on ka tulevikus ainukeseks reaalseks alternatiiviks ohtlikule sõjalisele vastuseisule, võidurelvastamisele ja tülidele, mida ka edaspidi püüavad Euroopale peale sundida agressiivsed jõud, kes taotlevad Teise maailmasõja tulemuste revideerimist ja Euroopa kaardi ümberkujundamist.

Sotsialismimaade järjekindla võitluse tulemusena läks 1973.a. korda kokku kutsuda üleeuroopaline julgeoleku ja koostöö nõupidamine. Sellest võttis osa 33 Euroopa riiki ning Kanada ja Ameerika Ühendriigid. Nõupidamise esimene etapp, mis määras kindlaks nõupidamise päevakorra ja protseduurireeglid, toimus Helsingis.

Nõupidamise teisel etapil Genfis koostati Euroopa julgeolekut ja koostööd reguleerivad dokumendid. Neile kirjutati alla 1975.a. nõupidamise kolmandal etapil (Helsingis) Dokumentide allakirjutamine on ajaloolise tähtsusega sündmuseks, mis seab Euroopa riikide suhted täiesti uutele juriidilistele alustele ja kindlustab selle, et nimetatud piirkond ei kujune uute maailmasõdade koldeks.

Järjekordsel Poliitilise Konsultatiivkomitee istungjärgul Varssavis 1974.a. mais esitasid sotsialismimaad rea ettepanekuid rahu kindlustamiseks Euroopas. Nõupidamisel märgiti, et rahvusvahelise pinevuse lõdvendamise huvidega on teravas vastuolus agressiivse NATO bloki tegevus. Nimetatud blokk hoiab Kesk-Euroopaa suuri väekoondisi, korraldab manöövreid sageli sotsialismimaade piiride läheduses. Pidevalt suurendatakse sõjalisi eelarveid, NATO kindralite suust kostavad sõjakad ähvardused sotsialismimaade aadressil. Militaristlike ringkondade selline tegevus pidurdab heanaaberlike suhete laiendamist ja desarmeerimisprobleemi lahendamist.

Rahu kindlustamise huvides deklareerisid nõupidamisest osavõtjad oma valmisolekut ühel ajal laiali saata Varssavi Lepingu Organisatsioon ja NATO, või siis, esimese sammuna, likvideerida nende sõjalised organisatsioonid. Sotsialismimaade ettepaneku elluviimine vastaks neile uutele suhetele, mis on Euroopa riikide vahel üleeuroopalisel julgeoleku- ja koostöönõupidamisel vastuvõetud dokumentide alusel kujunemas.

§ 4. S o t s i a l i s m i l e e r i m a a d e v a h e l i n e m a j a n d u s l i k j a k u l t u u r i l i n e k o o s t ö ö

Sotsialismi ülesehitamine enamikus Kesk- ja Kagu-Euroopa maades algas äärmiselt rasketes majanduslikes tingimustes. Ainult eesrindlikul tööstusmaal Tšehhoslovakkial olid kõik eeldused plaanipärase sotsialistliku industrialiseerimise tulemusena juba lähematel aastatel sotsialismi täielikuks võiduks. Ka Poolas olid sõjaajal perioodil arenenud üksikud tööstusharud (laevaehitus, kiviseekaevandamine), kuid fašist-

lik okupatsioon ja sõjategevus olid tekitanud selle maa tööstusele tõsist kahju.

Teised maad olid majanduslikult ja kultuuriliselt mahajäänud: seal valitsesid veel tugevad feodaalsed igandid. Tööstus kuulus nendes maades peamiselt välismaistele kapitalistidele, kes sundisid kohalikke elanikke oma ülikasumite suurendamiseks töötama orjastavais tingimustes. Näiteks Bulgaaria mõnedes tööstusharudes kuulus välismaalastele kuni 95 % kapitalist. Põllumajanduses käsutasid mõisnikud ja suurmaaomanikud ligi 80 % maast. Peamise osa elanikkonnast moodustas maaproletariaat, kes oli sunnitud töötama sunniste talupoegade olukorras mõisnike ja suurmaaomanike põldudel või rentima neilt äärmiselt kõrge hinna eest maad. Ligi 80 % täiskasvanud elanikkonnast oli kirjaoskamatu; puudusid vajalikud koolihooned ja õpetajate kaader, mis ei võimaldanud teha alghariduse omandamist kõigile noortele kohustuslikuks.

Seega põrkus sotsialismi ülesehitamine nendes maades algusest peale suurtele majanduslikele raskustele. Maa industrialiseerimiseks, milleta on mõeldamatu sotsialismi täielikuks võiduks vajaliku materiaalse ja tehnilise baasi rajamine, tuli hakata kiiresti rajama rahvuslikku tööstust, eriti aga rasketööstust kui kogu industrialiseerimise alust. Oli vaja äärmiselt lühikese aja vältel ületada majanduslik mahajäämus ja muuta uued sotsialismi ülesehitamise teele asunud maad eesrindlikeks tööstusmaadeks. Samuti oli mõeldamatu industrialiseerimiseta sotsialismi ülesehitamine külas: feodalismi jäänuste kaotamine, arvukate eraomandlike laialipillatud väikemajapidamiste ühendamine talupoegade gruppide omandiks olevatesse põllumajanduslikesse artellidesse, nende varustamine eesrindliku tehnikaga, eesrindliku agrotehnika kasutamine põllumajandussaaduste tootmise kiireks suurendamiseks ja toiduainete külluse loomiseks maal.

Kõik need tähtsad ülesanded seati Kesk- ja Kagu-Euroopa maades kommunistlike ja töölisparteide poolt rahvahulkade ette, kes täis indu alustasid majandusliku ja kultuurilise mahajäämuse likvideerimist.

Tööstuse arendamisel sattusid need maad suurtesse ras-

kustesse just seepärast, et omal maal puudus täielikult masinaehitustööstus (välja arvatud Tšehhoslovakkia) industrialiseerimiseks vajalike masinate ja seadmete tootmiseks. Imperialistlikud suurriigid, kellega Kesk- ja Kagu-Euroopa riikidel olid varem majanduslikud suhted, keeldusid vajalikke masinaid ja seadmeid müümast või olid nõus neid müüma vaid tingimusel, mille vastuvõtmine oleks tähendanud rahvademokraatlike revolutsioonide saavutuste likvideerimist ja maa-de muutmist imperialistlike riikide kolooniateks. Põhilisteks imperialistlike riikide nõudmisteks olid tööstusliku ja kaubandusliku tegevuse täielik vabadus ja erilise eesõigustatud õigusliku režiimi kehtestamine, mille põhjal välismaised kapitalistid oleksid vabastatud olnud kohalikele seadustele ja kohtutele allumisest. Selliste tingimuste vastuvõtmine tähendanuks Kesk- ja Kagu-Euroopa maa-de majanduslikku allutamist imperialistlikele suurriikidele ja rahvusliku tööstuse viimist kriisi olukorda. Välismaiste kapitalistide vabastamine kohalike seaduste ja kohtute alluvusest tähendanuks aga neile vabaduse andmist kontrrevolutsiooniliste mässude ettevalmistamiseks ja sotsialistliku korra kukutamiseks.

Kesk- ja Kagu-Euroopa maadele esitatud nõudmistest järeldeb, et imperialistlikud suurriigid püüdsid kasutada nende maade suhtes sama poliitikat, mida nad omal ajal kasutasid noore Nõukogude riigi vastu. Ent püüded viia noored sotsialismi ehitavad maad majandusliku blokaadiga ülepääsmatusesse majanduslikesse raskustesse ning kasutada seda sotsialistliku korra kukutamiseks ja kapitalistliku korra taastamiseks, luhtusid ka nüüd täielikult. Majanduslikuks ülesehitustööks vajalikud masinad andis Kesk- ja Kagu-Euroopa maadele Nõukogude Liit ja osalt ka Tšehhoslovakkia. Seejuures ei olnud Nõukogude Liidu abi seotud mingisuguste nende maade suveräänsust kitsendavate tingimustega või püüetega kuidagi vahele segada nende maade siseasjadesse: rahvademokraatiamaadele antud abi oli esmaklassiline ja arvestas vastavate maa-de majandusliku arengu vajadusi. Tänu sellele õnnestus Kesk- ja Kagu-Euroopa maadel peagi ületada majanduslikus ülesehi-

tustöös tekkinud raskused ja saavutada oma tööstuse arendamisel selliseid edusamme, mis on kättesaamatud kapitalistlikule maailmale.

Võrreldes sõjaeelse perioodiga oli rahvademokraatiamaade tööstustoodang 1960.aastaks tõusnud järgmiselt: Tšehhoslovakkias 4 korda, Rumeenias 5 korda, Poolas ligi 7 korda, Bulgaarias umbes 11 korda, Ungaris 5 korda, Saksa Demokraatlikus Vabariigis enam kui 3 korda, Albaanias ligi 22 korda. 1950.-1960. aastail suurenes tööstustoodang Hiina Rahvavabariigis enam kui 10 korda ja Korea Rahvademokraatlikus Vabariigis ligi 4 korda.

Nõukogude Liit andis rahvademokraatiamaadele eelkõige masinaid rasketööstuse arendamiseks, mis on aluseks sotsialistlikule industrialiseerimisele ja põllumajanduse kollektiviseerimisele. Nõukogudemaa aitas samuti kaasa tehnilise kaadri ettevalmistamisele, andis tehniliste protsesside kirjeldusi ja ka laenu vajalike masinate ja seadmete ostmiseks. Abi Kesk- ja Kagu-Euroopa maadele seisnes ka selles, et ta ostis ära siseturu vajadustest ülejääva tööstustoodangu, soodustades sellega nendes maades tööstuse arengut.

Majanduslik koostöö Kesk- ja Kagu-Euroopa maadega toimus esialgu kahepoolsete kaubanduslepingute alusel. Kaubanduslepingud kaubavahetuse üldrežiimi suhtes rajanesid enamsoodustatud rahvuse režiimile, mille kohaselt mõlemad lepingupoold kasutasid teise maaga kaubavahetuse arendamisel kaubavahetusega seotud küsimustes, nagu tolli- ja sadamamaksud, raudtee ja sadamate kasutamine jm., kõiki neid õigusi ja soodustusi, mis olid teise lepingupoole poolt antud mõnele kolmandale riigile või selle kodanikele. Kaubanduslepingud sõlmiti tavaliselt 5 aastaks, kuid juhul, kui kumbki lepingupool hiljemalt 6 kuud enne lepingu tähtaaja möödumist ei teatanud oma soovist lepingut lõpetada, jäi see ka jõusse järgnevas tähtajaks ja nii edasi kuni lepingu lõpetamiseni ühe lepingupoole poolt. Paralleelselt kaubanduslepingutega sõlmiti igal aastal spetsiaalsed kokkulepped, mis määrasid järgnevas aastaks juba konkreetselt kindlaks vahetatavate kaupade nomenklatuuri ja kogused.

Nõukogude Liidu poolt Kesk- ja Kagu-Euroopa sotsialistlike maadega sõlmitud kaubanduslepingutega avati uus etapp väliskaubanduse ajaloos, etapp, mis eitas imperialistlikele riikidele omaseid ebavõrdseid lepinguid ja lähtus mõlema poole täieliku võrdsuse ja kasusaamise eesmärkidest. Neid õilsaid põhimõtteid võis kaubanduslepingutes rakendada seetõttu, et nad rajanesid juba mõlemapoolsele ekspluateerimisvabale sotsialistlikule omandile ja lähtusid proletaarse internatsionalismi põhimõtteist. Mõlemad lepinguosaliselised püüdsid ühiste jõupingutustega kindlustada sotsialistliku süsteemi kiiret arengut, et olla valmis purustava hoobi andmiseks kõigile imperialistlike riikide agressiivsetele septsüsteemidele.

Nõukogude Liidu ja sotsialistlike välisriikide vahel sõlmitud lepingutes oli uudne veel see, et siin toimus esmakordselt kaubavahetus mõlemal poolel väliskaubanduse riikliku monopoli alusel.

Kapitalistlikes maades on väliskaubandus kapitalistide koondiste või üksikute suurkapitalistide käes, kes selle peaeesmärgiks seavad maksimaalsete kasumite saamise oma elanikkonnale, aga samuti ka teiste maade ja rahvaste riisumise arvel. Tänapäeva kapitalistlikus maailmas on väliskaubandus ka tähtsaks imperialistlike suurriikide majandusliku ekspansiooni - nõrgemate maade majanduse ja poliitika endale allutamise vahendiks. Seepärast ei hoolita väliskaubanduslike operatsioonide teostamisel imperialistlikes riikides teiste maade majanduslikest huvidest ega rahvahulkade vajadustest.

Kapitalistide juhtiva positsiooni likvideerimiseks majanduselus natsionaliseeriti sotsialistlikes välisriikides peamised tööstus- ja kaubandusettevõtted, pangad, kindlustusseltsid, raudtee-, õhu- ja veetransport, sidevahendid jm.

Ühes suurte kaubandusettevõtete riigistamisega natsionaliseeriti ka väliskaubandus. Edaspidi võisid väliskaubanduslikke operatsioone läbi viia vaid riiklikud organid. Selle ülesande teostamiseks loodi kõigis sotsialistlikes välisriikides erilised väliskaubanduslikud koondised, mis töötavad oma põhikirja ja eelarve alusel, sõltumata riigikassast. Riigi

majanduslike huvide kaitsmiseks ja kaasaaitamiseks majandusliku koostöö laiendamisele välisriikidega seati ametisse erilised ametiisikud, kaubanduslikud esindajad, kes kuuluvad välismaal asuvate diplomaatiliste esinduste koosseisu ja kasutavad neile antud eesõigusi. Muudatustega väliskaubanduse organisatsioonis kõrvaldati kapitalistide mõju väliskaubanduslikele operatsioonidele ja tehingud ise rajati täielikult uutele alustele. Väliskaubanduse eesmärgiks lakkas olema rikkastumine teise poole ekspluateerimise arvel. Kaubavahetus hakkas toimuma kogu rahva huvides ja võrdõiguslikkuse põhimõtteil, eesmärgiks mõlema lepingupoole vajaduste parem rahuldamine ning sotsialistliku ülesehitustöö kiirendamine. Need olid printsiibid, mis said juhtivateks Nõukogude Liidu ja sotsialistlike välisriikide majanduslikus koostöös ja on jäänud muutumatuks tänapäevani.

Uudne sotsialismileeri maade vahelisele majanduslikule koostööle on veel see, et koostöö rajaneb rahvamajanduse plaanipärasel arengul.

Esimeste aastate majanduslikust koostööst saadud kogemustest ilmnes, et majanduslik areng nõuab koostöö organiseerimist ja tihendamist mitte ainult üksikute sotsialistlike maade vahel vastastikku, vaid ka sotsialistlikus süsteemis tervikuna. Sotsialistlikus süsteemis arendatav mitmepoolne majanduslik koostöö võimaldab veelgi paremini ära kasutada süsteemis leiduvaid ja seni kasutamata reserve ning saavutada sotsialistliku ülesehitustöö veelgi suurem arengutempo.

Koostöö laiendamise vajadustele viitasid ka mõnedes sotsialistlikes välisriikides majanduse arendamisel tehtud vead. Nimelt püüdsid üksikud maad (näit. Ungari), arvestamata oma rahvuslike ressursse, liialt jälgida Nõukogude Liidu eeskuju sotsialistlikul industrialiseerimisel. Tüüpilisemaks veaks oli, et sotsialistlikud välisriigid püüdsid arendada ühevõrra raske- ja kergetööstuse harusid, arvestamata seda, et mõnede rasketööstuse harude arendamiseks puudusid neil soodsad looduslikud eeldused, seda just tooraine- või energiavarude puudumise tõttu. Samal ajal olid teatud rasketööstuse haru arendamiseks teisel maal palju soodsamad võimalu-

sed, s.o. küllaldaselt tooraine- ja energiavarusid, mistõttu vastavaid saadusi võis toota odavamalt ja soodsamatel tingimustel. Oli ilmne, et kui arendada igas sotsialistlikus riigis peamiselt neid tööstusharusid, mis looduslikest tingimustest ja majanduslikust iseloomust lähtudes on nendes riikides kõige kasulikumad ja samal ajal laiendada ka majanduslikku koostööd sotsialismileeri maade vahel teiste maade varustamiseks nendes tööstusharudes toodetud saadustega, avanevad sotsialismimaadevahelise majandusliku koostöö arendamiseks ammendamatud reservid.

Nimetatud eesmärgi saavutamiseks oli vaja eelkõige luua alaliselt tegutsev majandusliku koostöö organ, mis kooskõlastaks sotsialistlike maade rahvamajanduse arendamise plaanid, arvestaks nende väljatöötamisel iga maa majanduslikke iseärasusi ja vajadusi ning juhiks ka sotsialistliku rahvusvahelise tööjaotuse elluviimist. Selliseks keskseks organiks sai V a s t a s t i k u s e M a j a n d u s l i k u A b i s t a m i s e N õ u k o g u, mida majanduslikul alal täiendati hiljem veel R a u d t e e K o o s t ö ö O r g a n i s a t s i o o n i ning K o o s t ö ö O r g a n i s a t s i o o n i E l e k t r i l i s e ja P o s t i s i d e A l a l loomisega.

Järgnevalt vaatleme nende organisatsioonide ülesandeid ja struktuuri.

§ 5. V a s t a s t i k u s e M a j a n d u s - a b i N õ u k o g u (VMN)

VMN (kuni 1973.aastani VMAN - Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu) moodustati esialgu Nõukogude Liidu ja Euroopa sotsialismimaade poolt selleks, et "jõupingutuste ühendamise ja koordineerimise teel kaasa aidata nõukogu liikmesriikide plaanipärasele arendamisele, kiirendada nendes maades majanduslikku ja tehnilist progressi, tõsta vähem arenenud tööstusega maade industrialiseerimise taset ning nõukogu liikmesriikide rahvaste tööviljakust ja heaolu".¹

¹ "Ведомости Верховного Совета СССР", 1960, № 15, стр. 107.

Otsus VMN-i moodustamise kohta ning tema põhilised ülesanded ja struktuur määrati kindlaks Nõukogude Liidu, Albaania, Bulgaaria, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Ungari esindajate majanduslikul nõupidamisel Moskvast 1949.a. jaanuaris. Hiljem astusid nõukogu liikmeiks veel Saksa Demokraatlik Vabariik (1950) ja Mongoolia Rahvavabariik (1962). Nõukogu liikmesriikide kutsel võtavad VMN-i organite tööst osa ka Aasia sotsialismimaade esindajad. Praegu kehtiv VMN-i põhikiri võeti vastu nõukogu XII istungjärgul 14. detsembril 1959 Sofias.

1962.a. loobus koostööst VMN-i raames Albaania. 1964.a. sõlmitud kokkuleppe alusel töötab mõnedes küsimustes kaasa Jugoslaavia (nafta- ja gaasitööstus). Koostööd VMN-iga arendab viimastel aastatel ka Soome.

Oma olemuselt ei ole Vastastikuse Majandusabi Nõukogu suletud, ainult sotsialismimaadevahelise majandusliku koostöö organisatsioon. Põhikirja järgi võivad VMN-i liikmeks astuda kõik Euroopa riigid, kes tunnustavad nõukogu eesmärgi ja ülesandeid, soovivad arendada majanduslikku koostööd nõukogu liikmetega ning täita põhikirjast tulenevaid kohustusi. VMN-i loomisel avaldasid sotsialismimaad siirast soovi arendada majanduslikku koostööd ka Euroopa kapitalistlike riikidega. Kuid kapitalistlike maade valitsused, jätkates sotsialismimaade boikoteerimise poliitikat, ei ole avaldanud soovi astuda nõukogu liikmeks.

VMN-i loomisega algas uus etapp sotsialismimaade majanduslikus koostöös, mille peamiseks eesmärgiks on rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse, eriti aga selle kõrgemate vormide - spetsialiseerimise ja kooperaerimise kaudu üles saada sotsialistlikus ülesehitustöös esilekerkivatest raskustest, mille ületamine ei ole ühele riigile jõukohane.

VMN-i ülesandeks sai laiendada kaubanduslikke suhteid liikmesriikide vahel, tutvustada ja juurutada tootmisprotsessis kasutatavaid eesrindlikke meetodeid ning teaduslikus uurimistöös tehtud avastusi, varustada liikmesriike nende tööstusele vajalike toorainete, masinate ja seadmetega. Üheks ülesandeks oli ka eesrindlike koostöövormide väljatöötamine

nende ülesannete edukaks täitmiseks. Selliste vormidena kasutatakse VMN-i praktikas tänapäeval rahvamajanduse arendamise plaanide koordineerimist; teatud maade spetsialiseerimist nende tööstussaaduste tootmisele, milleks neil looduslike tingimuste tõttu on kõige soodsamad võimalused; teiste maade varustamist nende saadustega kaubavahetuse arendamise teel rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse alusel; ühisel jõul suurte tööstusettevõtete rajamist ja maapõuevarade kaevandamist; tootmisprotsesside tehnilise dokumentatsiooni vastastikust vahetamist; teadusliku uurimistöö saavutuste juurutamist jm.

VMN-i tegevuse aluseks on kõigi tema liikmete täieliku võrdõiguslikkuse ja suveräänsuse põhimõte. Nõukogu liikmesriikidel on võrdsed õigused ning võrdne arv esindajaid VMN-is ja selle organites. VMN-i peamisteks organiteks on nõukogu istungjärgud, nõukogu liikmesriikide esindajate nõupidamised, alalised komisjonid, täitevkomitee ja sekretariaat.

VMN-i kõrgeimaks organiks on istungjärg. Korralised, kõigi liikmete osavõtul toimuvad istungjärgud kutsutakse kokku kaks korda aastas - kordamööda kõigi liikmesriikide pealinnades. Kõigi nõukogu liikmesriikide võrdõiguslikkuse tagamiseks on ette nähtud, et istungjärku juhatab selle maa esindaja, kelle pealinnas istungjärg toimub. Erakorralisi istungjärke võidakse vajaduse korral kokku kutsuda vähemalt 1/3 nõukogu liikmete nõudmisel.

Istungjärgudel lahendatakse kõige olulisemaid nõukogu kompetentsi kuuluvaid majandusliku koostöö arendamise küsimusi. Istungjärg on volitatud nendes küsimustes vastu võtma otsuseid ja esitama liikmesriikidele soovitusi nende küsimuste lahendamiseks. Otsused ja soovitused on kohustavad, kui need võetakse asjast huvitatud riikide poolt vastu ühel häälel. Hääletamisest ei võta osa riigid, kes teatavad, et nad ei ole antud küsimuse lahendamisest huvitatud. Istungjärgudel vastuvõetud otsused ja soovitused tehakse teatavaks nõukogu liikmesriikide valitsustele, kes viivad need ellu antud riigi konstitutsiooni ja seadustega kindlaksmääratud korras. Ot-

sused ja soovitused ei ole kohustuslikud riikidele, kes nende vastuvõtmisel ei võtnud osa hääletamisest.

Otsuste vastuvõtmise kord väldib VMN-i poolt igasuguse vahelesegamise liikmesriikide siseasjadesse, samuti selliste otsuste vastuvõtmise, mis võiksid mingil määral kahjustada üksikute liikmesriikide rahvuslikke huve. Siin näeme diametraalset erinevust VMN-i ja kapitalistlike maade vaheliste majanduslike organisatsioonide (Euroopa Söe- ja Teraseühendus, Ühisturg) tegevuses. Kapitalistlikud organisatsioonid lähtuvad majanduslikult tugevama riigi huvidest, kelle jaoks organisatsioon on majandusliku ekspansiooni teostamise vahendiks organisatsiooni teistesse liikmesriikidesse. Nende organisatsioonide juhtivate organite moodustamise kord seab väikeriigid ebavõrdsesse olukorda. Näiteks on Ühisturu asamblees Lääne-Saksamaal, Prantsusmaal ja Itaalia igal aastal 36 esindajat, kuid Hollandil ja Belgial 14 ning Luksemburgil ainult 6 esindajat.

Kapitalistlike maade vahelised majandusorganisatsioonid on tavaliselt nagu riikidest kõrgemalseisvad organid, kelle otsused on liikmesriikidele kohustuslikud. See annab imperialistlikele suurriikidele järjekordse võimaluse vahele segada teiste riikide siseasjadesse ning ohustab väikeriikide iseseisvust. Seepärast võitlevadki paljude Euroopa riikide töötavad hulgad ühinemise vastu Ühisturuga.

VMN-i kõrgemaks organiks nõukogu istungjärgude vahelisel perioodil on riikide esindajate nõupidamised, mis kutsutakse kokku vajaduse korral. Iga nõukogu liikmesriik saadab nõupidamisele ühe esindaja. Nõupidamisel kinnitatakse alaliste komisjonide põhimäärused, nõukogu sekretariaadi isikuline koosseis ja eelarve ning võetakse vastu otsus istungjärgudel vastuvõetud otsuste ja soovitude elluviimise ning alaliste komisjonide töö koordineerimise kohta.

Alalised komisjonid moodustatakse majandusliku koostöö konkreetsete küsimuste lahendamiseks ning koostöö arendamiseks teaduse ja tehnika alal. Alalised komisjonid on moodustatud masinaehituse, söetööstuse, nafta- ja gaasitööstuse, musta metallurgia, värvilise metallurgia, põllumajanduse, ehi-

tuse, transpordi ja majanduse alal.

Töö huvides asuvad alalised komisjonid nõukogu sekretariaadi asukohast erinevates keskustes. Nii on naftatööstuse komisjoni asukohaks Bukarest ja söetööstuse komisjoni asukohaks Varssavi.

VMN-i juhtivaks administratiivorganiks on täitevkomitee, kes valmistab ette nõukogu istungjärke ja riikide esindajate nõupidamisi ning viib ellu nende poolt vastuvõetud otsuseid.

VMN-i ülesannetest ja struktuurist nähtub, et tema eesmärgiks on liikmesriikide majanduse rahumeelne arendamine ning töötajate kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste võimalikult parem rahuldamine. Täiesti ekslikud on kodanlike maade poliitikute väited, nagu oleks VMN-i eesmärgiks liikmesriikide rahvamajanduse militariseerimine ja seega Euroopa kodanlike maade julgeoleku ohustamine. Nende väidete alusetust näitab juba asjaolu, et VMN, nagu juba nimestatud, ei ole sotsialistlikku tüüpi riikide suletud organisatsioon, vaid on avatud ka kõigile teistele Euroopa riikidele, kes tahavad ausalt täita VMN-i liikmesriikide jaoks ettenähtud kohustusi.

VMN-i tegevusel on suur tähtsus sotsialismimaadevahelise kaubavahetuse laiendamise ja rahvamajandusplaanide koordineerimise seisukohast. Eriti tuleb esile tõsta nõukogu saavutusi rahvamajanduse arendamise plaanide koordineerimisel. Nõukogu raames ei koostata ühist rahvamajanduse arendamise plaani kõigile liikmesriikidele. Rahvamajandusplaanide koostamise käigus selgitab VMN välja iga liikmesriigi konkreetsed tootmisvõimalused, samuti ka kitsaskohad plaaniliste ülesannete täitmisel. Rahvamajanduse arendamise kooskõlastatud plaanid võetakse vastu üksikute liikmesriikide kõrgemate riigivõimuorganite poolt (Nõukogude Liidus on selleks organiks Ülemnõukogu, Poolas - Seim, Tšehhoslovakkias - Rahvuskogu). Pärast rahvamajanduse arendamise plaanide vastuvõtmist on VMN-i peamiseks ülesandeks kaasa aidata üksikute liikmesriikide vaheliste kaubanduslepingute sõlmimisele, mille tulemusena rahvamajandusplaanide alusel toodetud saadused antakse üle nendele riikidele, kelle vajaduste rahul-

damiseks need toodeti. Kaubanduslepingutega lahendatakse ka teised väliskaubanduslike tehingutega seotud küsimused, nagu tolli- ja sadamamaksud, raudteede ning veeteede ja sadamate kasutamine, kaupade üleandmine ja vastuvõtmine, maksete sooritamine, tehingutest tulenevate vaidluste lahendamine jne.

VMN-i eduka tegevuse tulemusena on sotsialistlikes maades viimastel aastatel tunduvalt kasvanud tööstuslik tootmine. Kui ajavahemikus 1948-1954 oli tööstustoodangu kasvu indeks 1937. aastaga võrreldes (1937.a. = 1) keskmiselt 0,7, siis 1958. aastal oli see juba 1,2. Vastastikune majanduslik abistamine on ka üheks teguriks, mis kindlustab sotsialismimaades kapitalistlike maadega võrreldes tunduvalt kiirema tööstustoodangu juurdekasvu. Teise maailmasõja eelsel perioodil ületas kapitalistlike maade tööstustoodang Nõukogude Liidu ja Mongoolia Rahvavabariigi tööstustoodangu rohkem kui 10 korda. 1964. aasta lõpuks olid aga sotsialismimaad suurendanud tööstustoodangut 1937. aastaga võrreldes juba enam kui 9 korda ja jõudnud tööstustoodangu üldmahu poolest kapitalistlike maade sõjajaeelsele tasemele. Samas ajavahemikus suurenes kapitalistlike maade tööstustoodang ainult 2 korda. 1950. aastal oli sotsialismimaade osa maailma tööstustoodangus 17,6 %, 1966. aastal aga juba 40 %.

Heanaaberliku majandusliku koostöö tulemusena suureneb sotsialismimaade tööstustoodangu maht iga aastaga ja ei ole kaugel aeg, mil nende maade toodangu üldmaht juba ületab kapitalistlike maade toodangu üldmahu. Aastail 1950-1965 oli sotsialismimaade tööstustoodangu juurdekasv keskmiselt 13,2% aastas, samal ajal kui kapitalistlikes maades ulatus see vaid 5,5%-ni. Sotsialismimaade väliskaubanduslik käive kasvab umbes 3 korda.

Eriti vajalik on VMN-i abi sotsialismimaade koostöö organiseerijana suurte rahvamajandusobjektide (tehased, kaevandused, raudteed jne.) ehitamisel, sest nende rajamine käiks ühele riigile üle jõu. Ehitatavad rahvamajandusobjektid jäävad selle riigi omandiks, kelle territooriumile nad on rajad

tud. Teiste maade poolt osutatud abi või ehitamiseks antud laen tasutakse hiljem, pärast objekti käikulaskmist, jooksva toodanguga. VMN-i soovitusel on ehitatud Nõukogude Liidu ja Euroopa sotsialismimaade koostööna 4500 kilomeetri pikkune naftajuhe "Sõprus", mille kaudu Nõukogude Liit saadab naftat Poolasse, Saksa Demokraatlikku Vabariiki, Tšehhoslovakkiasse ja Ungarisse. Nõukogude Liidust saadava nafta baasil areneb nendes maades mitmesuguste sünteetiliste materjalide tootmine. Tšehhoslovakkia ja Bulgaaria ühiste vahenditega ehitatakse Bulgaarias vasemaagi kaevandamise ja rikastamise tehast. Tšehhoslovakkia andis samasuguse tehase ehitamiseks laenu ka Poolale. Tšehhoslovakkia ja Saksa Demokraatliku Vabariigi laenude arvel laiendatakse Poolas söekaevandusi. Tšehhoslovakkia, Poola ja Saksa Demokraatliku Vabariigi abiga ehitati Rumeenias suur tselluloosikombinaat, mis kasutab toorainena Doonau alamjooksul kasvavat pilliroogu. Rahvamajanduse arendamise plaanides ettenähtud terase- ja malmitoodangu juurdekasvu saavutamiseks soovitas VMN ehitada mitmed uued metallurgiatehased ja laiendada olemasolevaid. Näiteks otsustati ehitada uus metallurgiakombinaat Bulgaarias, uued kombinaadid Rumeenias ja Tšehhoslovakkias ning tunduvalt laiendada V.I. Lenini nimelist metallurgiakombinaati Poolas.

VMN-i XI istungjärgu otsuste alusel ühendati mitmete maade elektrienergiasüsteemid. On ehitatud kõrgepingeliinid, mis ühendavad omavahel Nõukogude Liidu, Bulgaaria, Rumeenia, Poola, Saksa Demokraatliku Vabariigi, Tšehhoslovakkia ja Ungari energiasüsteeme. VMN-i XV istungjärgul võeti vastu otsus rajada Prahas ühendatud elektrienergiasüsteemide juhtimiseks tsentraalne dispetšerivalitsus.

Praegu on elluviimisel plaanid VMN-i liikmesriikide ühise siseveeteede süsteemi loomiseks, mis hõlbustaks tunduvalt kaubavahetust.

Raudteetranspordi hõlbustamiseks ehitati NSV Liidu, Poola, Tšehhoslovakkia, Ungari, Rumeenia ja Bulgaaria ühiste vahenditega raudteesild üle Doonau Rumeenia linna Giurgiu ja Bulgaaria linna Russe piirkonnas.

VMN-i organite poolt on kooskõlastatud nõukogu liikmes-

riikide rahvamajanduse arendamise plaanid kuni 1980.aastani. Plaanide koordineerimisel ja tööstuse rahvusvahelisel spetsialiseerimisel saavutati kokkulepe paljude saaduste tootmise kontsentreerimiseks teatud riikidesse. On saavutatud kokkulepe tööjaotuse kohta rohkem kui 2000 mitmesuguse masina ja seadme tootmiseks. Naftatöötlemise seadmete tootmine koondatakse Nõukogude Liitu ja Rumeeniasse, sulatusahjude seadmete tootmine Nõukogude Liitu, Poolasse, Tšehhoslovakkiasse ja Saksa Demokraatlikku Vabariiki jne. VMN on välja töötanud spetsialiseerimisplaani ka 15 mitmesuguses keemiatööstuse harus.

Kooskõlastamise ja spetsialiseerimise eesmärgiks ei ole sotsialismimaade muutmine ainult teatud monokultuure tootvateks maadeks, nagu seda esineb kapitalistlikus maailmas, vaid ka iga maa kõige ratsionaalsema rahvamajandusharu kompleksi väljaselgitamine kõigi sotsialismimaade harmoonilise arenemise huvides.

Rahvamajanduse arendamise plaanide kooskõlastamine pikema perioodiks võimaldab veelgi paremini arvestada üksikute maade ressursse ja rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse vajadusi, seega veelgi paremini kaasa aidata uutele edusammudele majanduslikus ülesehitustöös. VMN-i tegevuse seniste tulemuste alusel ei saa isegi reaktiooniline, monopolide teenistuses olev kodanlik ajakirjandus eitada VMN-i suurt tähtsust sotsialismimaade majanduslikus arengus. Hinnates VMN-i töö tulemusi, oli ajaleht "New York Times" sunnitud väitma, et "ammu on möödas need ajad, kus ameeriklased võisid naerda kommunistlike rahvamajanduse arendamise plaanide üle".

Sotsialismimaade majanduslikus arenemises etendab olulist osa Nõukogude Liidu kui kõige võimsama, sotsialismimaade omakasupüüdmatu abi. Nõukogude Liidu abiga on praegu sotsialismimaades juba käiku lastud või ehitamisel 550 mitmesugust tööstusettevõtet ja 169 üksikut tsehi või seadeldist. Ehitatud on 46 metallurgiakombinaati ja -tehas, 37 keemiatööstusettevõtet, 11 naftatöötlemis- ja 78 masinaehitustehast ning 73 elektrijaama.

1969.a. aprillis toimunud VMN-i XXIII istungjärg leidis vajaliku olevat veelgi laiendada liikmesriikide pikaajalist

majanduslikku koostööd. Kooskõlas nimetatud seisukohaga võeti 11.-16. detsembrini 1969. a. Moskvast toimunud VMN-i Täitevkomitee istungil vastu mitmed soovitused VMN-i liikmesriikide pikaajalise majandusliku koostöö laiendamiseks.¹ Soovitati ühiselt planeerida mõningate metallilööikepinkide, elektron-arvutustehnika jt. seadmete tootmist. Täitevkomitee leidis, et ühine mõningate tootmisharude arengu planeerimine pikemaks ajaks ette võimaldab paremini arvestada iga maa kasvavaid vajadusi ja sellega ühes süvendada rahvusvahelist sotsialistlikku tööjaotust.

Samal täitevkomitee istungil leiti vajaliku olevat ka täpsustada majandusliku koostöö õiguslikke aluseid, eriti aga suurendada liikmesriikide majanduslikku vastutust vastastike kohustuste täitmise eest. Majandusliku koostööga seotud õiguslike probleemide uurimiseks ja vastavate ettepanekute tegemiseks pidas täitevkomitee vajalikuks organiseerida eriline liikmesriikide nõupidamine ja moodustada sotsialistliku süsteemi majanduslike probleemide kompleksseks uurimiseks rahvusvaheline instituut.

Nimetatud otsuste elluviimisega laieneb koostöö VMN-i riikide vahel ja pole kahtlust, et selle tulemusena saavutatakse majanduslikus ülesehitustöös veelgi suuremaid edusamme.

VMN-i XXV istungjärgul 1971 võeti vastu sotsialistliku majandusliku integratsiooni kompleksprogramm. Selle eesmärgiks on rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse eeliste veelgi ulatuslikum ärakasutamine ning tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise edasine täiustamine. Kompleksprogrammis nähakse kõigepealt ette ulatuslikum rahvamajandusplaanide koordineerimine. VMN-i Täitevkomitee otsuse kohaselt toimub koordineerimine aastateks 1976-1980. Pööratakse suuremat tähelepanu ühisele pikaajalistele prognooside koostamisele tähtsamates majandus-, teadus- ja tehnikaharudes. Lähtutakse sellest, et prognoosimine on sotsialistliku planeerimise esimene etapp, mis peab eelnema viie aasta plaanide ja pikaajalistele perspektiivplaanide koostamisele.

¹ СЭВ: Сотрудничество углубляется. - "Новое время", 1969, № 52, стр. 3.

Kompleksprogrammis on tähtsal kohal küsimus loodusvarade ühisest kasutamisest. Nõukogude Liit on teiste VMN-i maade peamine varustaja ammutava tööstuse toodanguga. Meie territooriumil paikneb 91% kivisöe, 72% pruunsöe, 79% mangaani ja põhiline osa nafta teadaolevatest varudest, mida omavad VMN-i liikmesmaad. Kuid ka teistes sõprusühenduse maades on veel hulgaliselt kasutuselevõtmata loodusrikkusi. Ammutavas tööstuses on uute ettevõtete rajamine küllaltki kulukas ja aeganõudev protsess. Nende kiiremaks käikulaskmiseks on vaja ühendada VMN-i maade rahalised, materiaalsed ja tööjõuresurssid. Juba on kavandatud ehitada ühiselt ligi kolmkümmend suurt objekti eelarvelise maksumusega mitukümmend miljardit ülekanderubla. Vastavalt vajaduste suurenemisele toimub pidevalt uute ettevõtete kavandamine.

Uudselt lahendatakse kompleksprogrammis sõprusühenduse maade varustamine uusimate masinate ja seadmetega. Nähakse ette rahvusvaheliste majanduskoondiste loomine, mis täidavad sotsialistlike konsortsiumide ülesandeid masinaehituse toodangu planeerimisel, masinate tootmisel ja turustamisel. Need koondised peavad tagama kõrge kvaliteediga moodstate masinate ja seadmete tootmise optimaalsetes mastaapides ning ühes sellega ka nende suure konkurentsivõime maailmaturul.

Suurt tähelepanu pööratakse koostöö laiendamisele teaduse- ja tehnika alal ning uusimate teaduse ja tehnika saavutuste ärakasutamisele tööstuses. Sel eesmärgil on loodud mitmed koordineerivad keskused teadlaste tegevuse kooskõlastamiseks.

Hinnates Nõukogude Liidu koostööd teiste sotsialismi-maadega, märkis L. Brežnev: "Me oleme õppinud edukalt tegema oma igapäevast tööd, kannatlikult otsima õiglast lahendust küsimustele, mis kapitalismi tingimustes on lahendamatud. Selle töö käigus oleme õppinud õigesti kooskõlastama iga maa huve ühiste huvidega, oleme õppinud koostööd tegema, kõrvaldades oma teelt kõik selle, mis võib takistada, mis võib raskendada ühist edasiliikumist."¹

¹ L. B r e ž n e v. 50 aastat Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu, lk. 26.

Kompleksprogramm ongi rajatud neile kogemustele, mis on kogunenud VMN-i ligi veerand sajandit kestnud tegevuse väl-
tel ja mille realiseerimine aitab tõsta ühiskondliku tootmi-
se efektiivsust, arendada veelgi kiiremas tempos sotsialist-
liku sõprusühenduse maade rahvamajandust.

Rahaliste arvelduste tegemiseks ja krediteerimiseks on
sotsialismimaade poolt organiseeritud kaks panka, nimelt
R a h v u s v a h e l i n e M a j a n d u s l i k u
K o o s t ö ö P a n k j a R a h v u s v a h e l i n e
I n v e s t e e r i m i s p a n k.

Rahvusvahelise Majandusliku Koostöö Pank (RMKP) asu-
tati 1963.a. Moskvas Bulgaaria, Mongoolia, NSV Liidu, Poola,
Rumeenia, Saksa DV, Tšehhoslovakkia ja Ungari valitsuse vahel
sõlmitud kokkuleppe alusel. Kokkulepe jõustus 18. mail 1964.
Panga ülesandeks on kokkuleppest osavõtvate riikide vahel
väliskaubandusest ja ka muudest tehingutest tulenevate raha-
liste arvelduste läbiviimine ja väliskaubanduslike tehingute
krediteerimine. Panga põhikapital moodustati kokkuleppest
osavõtvate riikide poolt tehtud sissemaksetest, mille suurus
määrati kindlaks vastavalt üksikute riikide ekspordi üld-
mahule. Panga tegevus kiirendab ja lihtsustab tunduvalt raha-
lisi arveldusi kokkuleppest osavõtvate maade vahel. Lühiaja-
liste krediitide andmisega aitab RMKP kaasa väliskaubandus-
like suhete laiendamisele ja kokkuleppest osavõtvate maade
majanduse arengule. 1970.a. andis pank krediite kahe mil-
jardi ülekanderubla ulatuses.

Rahvusvaheline Investeerimispank (RIP) asutati samuti
eelnimetatud riikide vahel sõlmitud kokkuleppe alusel. Kokku-
lepe jõustus 5. veebruaril 1971. Pank asub Moskvas. Vastavalt
põhikirjale on tema peamiseks ülesandeks pikaajaliste (kuni
15 a.) ja keskmise tähtajaga (kuni 5 a.) laenude andmine
kapitaalehitusteks ja teisteks üritusteks, mis on seotud
rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotusega ja majandusliku
integratsiooni kompleksprogrammi elluviimisega. Kahe esimese
tööaasta jooksul andis pank krediite 26 objekti ehitamiseks
või rekonstrueerimiseks kuues sotsialistliku sõprusühenduse
riigis.

Panga põhikapital moodustati samuti kokkuleppest osavõt-

vate riikide osamaksudest, mille suurus määrati kindlaks kokkuleppes.

Sotsialismimaad aitavad RIP-i kaudu kaasa ka arengumaade majanduslikule ja kultuurilisele progressile. 1974.a. loodi pangas ühe miljardi ülekanderubla suurune kollektiivne fond majandusliku ja teaduslik-tehnilise koostöö krediteerimiseks arengumaades.

Raudtee Koostöö Organisatsioon (RKO) ja Sotsialistlike Maade Koostöö Organisatsioon Elektrilise ja Postside Alal (S M S O). Nende organisatsioonide liikmeks, erinevalt VMN-ist, on ka Aasia rahvademokraatiamaad: Hiina Rahvavabariik, Mongoolia Rahvavabariik, Korea Rahvademokraatlik Vabariik ja Vietnami Demokraatlik Vabariik. Mõlema organisatsiooni tööst võtab osa ka Kuuba.

RKO asutati 1956.a. Sofias toimunud sotsialistlike maade nõupidamisel. Organisatsioonis kuuluvad lahendamisele kõik sotsialismimaadevahelise raudteetranspordiga seotud küsimused, nagu kaupade ja reisijate vedu, tariifid, kaupade peale- ja mahalaadimise mehhaniseerimine, jaamade läbilaskevõime suurendamine, rahvusvaheliste veoste kõige otstarbekamate marsruutide väljaselgitamine jms.

RKO-l on äärmiselt suur tähtsus sotsialismimaadevahelise reisijate- ja kaupadeveo otseühenduse organiseerijana. Rahvusvaheline raudteetransport toimub nüüd lepinguosaliste maade vahel palju kiiremini, otsevedudena, ilma äärmiselt suurt ajakulu nõudva reisijate ja kaupade ümberlaadimisteta piirijaamades. Vedude hõlbustamiseks moodustas RKO kollektiivse vagunipargi (umbes 100 000 vagunit), mis on organisatsiooni liikmete ühisomandiks.

RKO ülesannetesse kuulub ka rahvusvaheliste veoste planeerimine ja ettepanekute tegemine uute raudteemagistraalide ehitamiseks, et paremini rahuldada iga aastaga laieneva majandusliku koostöö vajadusi.

RKO vahendusel toimub samuti sotsialismimaadevahelise raudteetranspordialase teaduslik-tehnilise ja projekteerimis-

töö koordineerimine, raudteetranspordi arendamisega seotud teaduslike probleemide lahendamine. 1958.a. laiendati organisatsiooni tegevus ka autotranspordile ja maanteedele.

RKO kõrgemaks organiks on vajaduse korral kokkukutsutav raudteetranspordi ministrite nõupidamine, mis moodustab alaliselt tegutseva täidesaatva organi - raudteetranspordi komitee. Komitee viib ellu ministrite nõupidamiste otsuseid, teeb soovitusi riikidele kõigis RKO kompetentsi kuuluvais küsimustes, komplekteerib ja juhib üksikute raudteetranspordiga seotud küsimusi lahendavate komisjonide (reisijate ning kaupade vedu, teaduslik-tehniline koostöö jm) tööd.

SMSC moodustati 1957.a. Moskvast toimunud nõupidamisel. Organisatsiooni ülesandeks on sotsialismimaade vahel kõigi elektrilise ja tavalise postside organiseerimisega seotud küsimuste lahendamine, nagu telefoni- ja telegraafiühendused, igat liiki postisaadetiste vahetamine jm. SMSO aitab kaasa ka sideorganisatsioonil edasisele täiustamisele ja töö parandamisele töökogemuste vahetamise, teaduslik-tehnilise koostöö organiseerimise ja sidealaste teaduslike asutiste töö koordineerimisega.

SMSO organiks on vajaduse korral kokkukutsutavad vastava ala ministrite nõupidamised, mis toimuvad kordamööda kõigis organisatsiooni liikmeks olevais riikides. SMSO-l puudub alaliselt tegutsev täidesaatev organ. Selle ülesandeid täidab selle riigi sideministeerium, kellele on pandud kohustus järjekordse ministrite nõupidamise kokkukutsumiseks. Ministrite nõupidamise ettevalmistamiseks võidakse organiseerida eriline koordineerimiskomisjon teiste maade esindajate osavõtul.

Nii RKO kui ka SMSO on rajatud kõigi liikmeks olevate riikide täieliku võrdsuslikkuse põhimõttele. Soovitused riikidele ja otsused põhilistes küsimustes võetakse vastu ainult ühel häälel. Puhttehnilist laadi küsimused otsustatakse häälteenamusega. Oma iseloomult on RKO ja SMSO samuti uut tüüpi rahvusvahelised majandusorganisatsioonid, mille tegevus

on suunatud ühise ülesande, sotsialismimaade majanduse ja kultuuri kiirema arengu saavutamisele.

Nimetatud organisatsioonid, nagu VMN-gi, ei ole suletud organisatsioonid. Põhimääruste kohaselt võivad mõlema organisatsiooni tööst osa võtta ka teised riigid, vaatamata nende riiklikule ja ühiskondlikule korrale, kui nad vaid nõustuvad täitma kõiki eelnimetatud organisatsioonide põhimäärustest tulenevaid kohustusi. Nende põhimääruste sätetes väljendub veelkordselt sotsialismimaade siiras soov majanduslikuks koostööks kõigi maadega.

Sotsialismimaade vahel on sõlmitud veel arvukalt kokkuleppeid teaduslik-tehniliseks ja kultuurialaseks koostööks, kokkuleppeid turismi ja õigusliku abi alal jm. Nende lepingute alusel toimub ühine teaduslike probleemide lahendamine, toimuvad teatrite ja kultuurikollektiivide külaskäigud, näitused, areneb turism.

Kõik need väga mitmekesised, üha laienevad suhtlemisviisid rahvaste vahel aitavad kaasa üksteise paremale mõistmisele ja sotsialismileeri ühtsuse ja monoliitsuse kindlustamisele.

IV p e a t ü k k

RAHVUSLIK VABADUSVÕITLUS JA RAHVUSVAHELINE ÕIGUS

§ 1. Nõukogude Liidu järjekindel võitlus koloniaalsüsteemi likvideerimise eest

Sajandite vältel toimunud agressiivsete sõdadega vallutasid Euroopa kapitalistlikud riigid laialdased valdused teistes maailmajagudes. Peaaegu kogu Aasia ja Aafrika ning kogu Ameerika kontinent muutusid Euroopa riikide kolooniaiks. Kohalike elanike orjastamine ja äärmiselt julm ekspluateerimine olid kapitalistidele tohutute sissetulekute allikaks. Eelmistel sajanditel oli koloniaalsüsteem seotud veel sellise häbiväärse nähtusega nagu orjakauplemine. Igal aastal veeti Aafrikast vägivaldselt orjatööle sadu tuhandeid neegrid peamiselt Ameerika kapitalistide istandustesse, aga ka teistesse maailmajagudesse. Orje kasutati samuti Aafrikas endas - Euroopa kapitalistide istandustes ja kaevandustes. Orjakauplemise tulemusena vähenes mitmete Aafrika piirkondade elanike arv. Arvatakse näiteks, et 19. sajandi lõpuks vähenes Kongo elanike arv, võrreldes eelmise sajandiga, poole võrra.

Orjus ja ebainimlik ekspluateerimine takistasid teiste maailmajagude värviliste elanike normaalset majanduslikku ja kultuurilist arengut. Viimast kasutasid valged kolonisaatorid koloniaalsüsteemi ja orjapidamise õigustamiseks. Kodanlik kirjandus levitas mitmesugustes versioonides alusetuid väiteid, nagu oleksid Aasia ja Aafrika värvilised elanikud oma madala kultuuritaseme tõttu sobivad vaid valgeid orjama.

Alavääristamise ja ebainimliku ekspluateerimise mõjul algas kolooniates laialdane vabadusvõitlus, mille eesmärgiks

oli välismaise ülemvõimu likvideerimine ja iseseisvate riikide moodustamine. Edu selles võitluses saavutasid esimesena Ameerika kontinendi rahvad. 1776.a. kuulutasid ennast iseseisvaks Inglismaa kolooniad Põhja-Ameerikas. Inglismaa katsed ülestõusu maha suruda ja kolooniaid säilitada lõppesid nurjumisega. 1783.a. Pariisis sõlmitud lepinguga tunnustas Inglismaa oma endiste Põhja-Ameerika kolooniate sõltumatust, kes moodustasid föderatiivse riigi - Ameerika Ühendriigid. USA eeskujul vabanesid 18.sajandi lõpul ja 19.sajandi algul välismaisest ülemvõimust ja moodustasid iseseisvad riigid Kesk- ja Lõuna-Ameerika rahvad.

Teistes maailmajagudes suutsid Euroopa imperialistlikud riigid palju kauem säilitada oma ülemvõimu. 1917.a. oli Aafrikas ainult kaks vormiliselt sõltumatut riiki - Etioopia ja Libeeria. Seejuures Libeeria oli majanduslikult täielikult sõltuv Ameerika Ühendriikidest.

Aasias oli viis sõltumatut riiki: Hiina, Jaapan, Siiami (Tai), Iraan ja Afganistan. Kuid nendest riikidest Hiina, Iraan ja Afganistan olid täielikult orjastatud Euroopa imperialistlike suurriikide poolt. Kõige suuremate koloniaalvaldustega riigiks oli Inglismaa, kelle välisvaldustes elas umbes 500 miljonit elanikku, s.t. umbes kümme korda rohkem kui emamaal.

Esialgu jäid kolooniate haaramisest eemale Ameerika Ühendriigid, kuna nad polnud veel võimelised, relv käes, võitlema Euroopa imperialistlike riikidega. Kuid 19.sajandi lõpul alustas ka USA võitlust kolooniate eest. 1898.a. lõppenud sõjas Hispaaniaga vallutasid nad Filipiinid, Havai saared ja Puertoriiko. V.I. Lenin nimetab seda sõda esimeseks imperialistlikuks sõjaks, kuna selle eesmärgiks oli imperialistlike riikide vahel juba ärajaotatud maailma mõjusfääride ja tooraineallikate ümberjaotamine.

Uus etapp kolooniate vabadusvõitluses algas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja Nõukogude riigi - esimese sotsialistliku riigi moodustamisega. Marksism-leninism, tunnustades täielikku rasside ja rahvuste võrdõiguslikkust,

mõistis teravalt hukka koloniaalsüsteemi, sadade miljonite Aasia ja Aafrika värviliste elanike ekspluateerimise välismaiste imperialistide poolt. Marksismi klassikud olid veendunud, et kapitalistlike riikide töölisklassi võitlus kapitalistliku korra kukutamise eest ühineb koloniaalrahvaste võitlusega välismaise ülemvõimu kukutamise ja iseseisvumise eest. V.I. Lenin toonitas: "Sotsialistlik revolutsioon ei ole mitte ainult revolutsioonilise proletariaadi võitlus oma kodanluse vastu... see on ka kõigi imperialismi poolt orjastatud kolooniate ja kõigi sõltuvate maade võitlus rahvusvahelise imperialismi vastu."¹ V.I. Lenin oli veendunud, et saabub aeg, mil kõik Aasia ja Aafrika rahvad võtavad aktiivselt osa inimkonna saatuse otsustamisest.

Nõukogude riik alustas oma olemasolu esimestest päevadest võitlust häbiväärse koloniaalsüsteemi likvideerimise ja rahvaste enesemääramisõiguse tunnustamise eest. Oma esimeses välispoliitilises aktis, 8.novembril 1917.a. avaldatud Rahu-dekreedis, mõistis Nõukogude riik hukka anneksiooni, "vägivaldse ühe rahvuse hoidmise teise riigi piirides ilma talle võimalust andmata vabade valimiste teel oma valitsuse moodustamiseks, ilma igasuguse vahelesegamiseta ja lõplikult välja viies oma väed"².

Järgmiseks siseriiklikuks aktiks, milles Nõukogude riik tunnustas rahvaste võrdõiguslikkust ja enesemääramisõigust, oli 15. novembril 1917.a. vastuvõetud Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon. Selles

1) tunnustati kõigi Venemaa rahvaste võrdõiguslikkust ja suveräänsust;

2) kindlustati neile enesemääramisõigus, kaasa arvatud õigus eraldumiseks ja iseseisva riigi moodustamiseks;

3) tunnustati kehtetuks kõik rahvuslike ja usuliste õiguste kitsendused;

¹ V. I. L e n i n. Teosed. 30.kd., lk. 138.

² Документы внешней политики СССР. Том I, стр. 12.

4) kindlustati Venemaal elavate rahvuste ja etniliste gruppide vaba arenemine.

Nimetatud aktiga pandi alus Nõukogude riigis elavate erinevate rahvuste heanaaberlikule koostööle, mis viis vabatahtlikkuse alusel ja rahvaste täieliku võrdõiguslikkuse tingimustes paljurahvuselise Nõukogude Liidu moodustamisele. Tunnustati ka mitmete Tsaari-Venemaa orjastatud rahvaste õigust eraldumiseks ja iseseisva riigi moodustamiseks (Poola, Soome, kodanlikud Balti riigid).

2. detsembril 1917 avaldatud läkituses Venemaa ja idamuhameediusulistele töölistele tunnustatakse samuti rasside ja rahvuste võrdõiguslikkust. Läkituses on öeldud varem alavääristatud muhameediusulistele tööliste kohta: "Nüüd teie usk ja kombed, teie rahvuslikud ja kultuurilised asutused kuulutatakse vabaks ja puutumatuks... Teadke, et teie õigusi, nagu kõigi Venemaa rahvaste õigusi, kaitatakse revolutsiooni ning tema organite - Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude - kogu võimuga."¹

Nõukogude valitsus teatas läkituses, et ta tühistab Tsaari-Venemaa poolt idamaadele pealesunnitud orjastavad lepingud, mille alusel toimus nende rahvaste ekspluateerimine. Läkituses öeldakse: "Meie avaldame, et kukutatud tsaari salalepingud Konstantinoopoli vallutamiseks, mis kinnitati kukutatud Kerenski poolt, - on müüd tühistatud ja likvideeritud. Venemaa ja tema valitsus ... on võõraste territooriumide anastamise vastu... Meie oma lippudel toome maailma orjastatud rahvastele vabanemise."²

Nende demokraatlike printsiipide mõjul, mida ei tundnud seni rahvusvaheliste suhete ajalugu, algas imperialistide poolt orjastatud kolooniates ja sõltuvates maades ennenägemata ulatusega rahvuslik vabadusvõitlus. Orjastatud rahvad nõudsid ülemvõimu likvideerimist ja iseseisvate riikide moodustamist.

¹ Документы внешней политики СССР. Том I, стр. 34.

² Sealsamas, lk. 35.

Kuid imperialistlike riikide ühisrinne oli liiga tugev ja orjastatud rahvaste jõud veel nõrk. Relvade ja massiliste repressioonidega õnnestus imperialistidel kolooniate rahvuslik vabadusvõitlus maha suruda. Tehti mõningaid vormilisi järeleandmisi, mis sisuliselt ei muutnud koloniaalse ülemvõimu olemust. 1933.a. anti näiteks Indiale konstitutsioon, kuid rahvas kuulutas konstitutsiooni andmise päeva rahvuslikuks leinapäevaks, mis näitab selle akti tegelikku olemust. Pärast Esimest maailmasõda moodustati Aafrikas ja Aasias kaotajatele riikidele kuulunud kolooniatest Rahvasteliidu mandaatterritooriumid, kuid ka see ei muutnud orjastatud rahvaste olukorda. Häbiväärne koloniaalsüsteem Aasias ja Aafrikas jäi põhiliselt püsima kuni Teise maailmasõjani.

Olukord muutus Teise maailmasõja perioodil. Sõjas vajalike materjalide saamiseks olid imperialistid sunnitud laiendada kolooniate tööstust. Ühes sellega suurenes arvuliselt kolooniate tööliiklass ja tugevnes tema klassiteadlikkus. Teise maailmasõja üldine vabastuslik iseloom aitas kaasa rahvusliku vabadusvõitluse tugevnemisele kolooniates ja sõltuvates maades. Selle võitluse etteotsa asusid kommunistlikud parteid, kes koondasid enda ümber kõik demokraatlikud ja antiimperialistlikud jõud.

Vabadusvõitlust kolooniates tugevdas ka see, et imperialistlikud riigid olid sunnitud Teise maailmasõja perioodil tunnustama mitmetes aktides rahvaste õigust vabaks enesemääramiseks. Näiteks USA ja Inglismaa poolt 14. augustil 1941.a. avaldatud Atlandi deklaratsioonis tunnustati "rahvaste õigust valitsusvormi valimiseks, mille all nad tahavad elada". Väideti, et kokkuleppivad riigid "taotlevad nende rahvaste suveräänsete õiguste ja nende endi valitsuse jalu- leseadmist, kellelt see võeti vägivaldsel teel".¹

Nagu varem, nii toetas Nõukogude Liit ka Suure Isamaasõja ajal igati kolooniate rahvuslikku vabadusvõitlust. Nõukogude valitsuse avalduses 3.juulist 1941 teatatakse, et meie

¹ Vt. Nõukogude Liidu välispoliitika Isamaasõja ajal. I kd. Tln., 1947, lk. 123.

maal fašismi purustamise eest peetav võitlus ühineb nende rahvaste võitlusega, kes võitlevad "sõltumatuse ja demokraatlike õiguste eest". Seoses Nõukogude Liidu majandusliku võimsuse ja rahvusvahelise autoriteedi tunduva kasvuga oli ka toetus, mida orjastatud rahvastele nende vabadusvõitluses anti, palju tõhusam.

Nõukogude Liit ja üheksa fašistlike riikide poolt okupeeritud Euroopa riiki ühinesid 1941.a. septembris Londoni konverentsil Atlandi deklaratsiooniga, mis tunduvalt suurendas selle akti rahvusvahelist tähtsust. Seejuures täiendas Nõukogude Liit deklaratsiooni olulise põhimõttega, mille kohaselt kõigile rahvastele kindlustati täielik vabadus ka majandusliku süsteemi valimiseks, mille all nad tahavad elada. Koloniaalrahvaste vabadusvõitluse hoogustamisele aitas kaasa samuti Teherani konverentsil 1943.a. NSV Liidu, USA ja Inglismaa poolt avaldatud deklaratsioon. Selles avaldati, et kolm suurriiki soovivad sõjale järgneval rahuperioodil arendada koostööd kõigi maadega, kelle rahvad võitlevad "türan-
nia, orjuse ja orjastamise" vastu. Nende tegurite mõjul algas Teise maailmasõja ajal paljudes kolooniates, nagu Palestiinas, Süürias, Liibanonis, Indo-Hiinas, Indoneesias, ulatuslik vabadusvõitlus. Sõjas nõrgenenud imperialistlikud riigid polnud võimelised seda võitlust relvadega maha suruma ja olid sunnitud tunnustama paljude endiste kolooniate sõltumatust. Nii pandi Teise maailmasõja perioodil alus koloniaalsüsteemi likvideerimisele.

§ 2. ÜRO põhikiri ja koloniaalsüsteemi likvideerimine

Nõukogude Liidu ettepanekul ja energilise võitluse tulemusena tunnustab ÜRO põhikiri esimese universaalse mitme-
poolse rahvusvahelise lepinguna rahvaste enesemääramisõigust. ÜRO põhikirja projekt, mis koostati NSV Liidu, USA ja Inglismaa esindajate poolt Dumbarton Oaksi konverentsil, ei tunnustanud rahvaste nimetatud õigust. Selles räägiti vaid "sõbra-

like suhete arendamisest rahvuste vahel". Dumbarton Oaksis oli jõudude ülekaal imperialistlikel riikidel, mistõttu neile oli kindlustatud võimalus selliste sätete väljajätmiseks põhikirjast, mis ei vastanud nende ekspansionistliku poliitika huvidele. Projektis ei olnud ette nähtud ka spetsiaalset ÜRO organiti, abistamaks kolooniatel ja sõltuvatel maadel iseseisvuse ja sõltumatuse saavutamist.

Sellest nähtub, et esialgne uue rahvusvahelise rahuorganisatsiooni põhikirja projekt ei olnud koloniaalsüsteemi likvideerimise osas kooskõlas nende põhimõtetega, mis leidsid väljendust Teise maailmasõja perioodil liitlaste vahel sõlmitud kokkulepetes ja nende poolt avaldatud deklaratsioonides. Imperialistlikud suurriigid püüdsid säilitada koloniaalsüsteemi endisel kujul ja jätkata koloniaalmaade rahvaste ekspluateerimist.

Sellega ei saanud leppida Nõukogude Liit. San Francisco konverentsil tegi Nõukogude delegatsioon ettepaneku täiendada põhikirja sättega, mille alusel ÜRO üheks ülesandeks on "sõbralik suhete arendamine riikide vahel rahvaste võrdõiguslikkuse ja enesemääramise õiguse austamise alusel". Samuti nõudis Nõukogude delegatsioon põhikirja täiendamist sätetega, mis kohustasid organisatsiooni kaasa aitama inimeste põhiõiguste austamisele, "vahet tegemata rassi, keele, usutunnistuse ja soo vahel". Rassilise diskrimineerimise likvideerimine - rasside ja rahvaste täieliku võrdõiguslikkuse tunnustamine - oli olulise tähtsusega eelduseks koloniaalsüsteemi likvideerimisel, kuna koloniaalsüsteemi üheks ideoloogiliseks aluseks olid väited värviliste rasside alaväärtuslikkusest. Need Nõukogude delegatsiooni ettepanekud võeti vastu.

Põhikirja alusel on ÜRO üheks eesmärgiks "arendada rahvusvahelisi sõbralikke suhteid rahvaste võrdõiguslikkuse ja enesemääramise põhimõtte austamise alusel..." (art.1 p. 2). Rahvaste orjastamine, nende vägivaldne hoidmine mõne teise riigi ülemvõimu all, on ÜRO põhikirjaga loodud rahvusvahelise õiguse normide rikkumine ühes sellest tulenevate järelustega.

Peale üldise rahvaste enesemääramisõiguse tunnustamise sisaldab põhikiri veel rida eri peatükke (XI, XII, XIII), mis näevad ette mahajäänud maade abistamise korra omavalitsuse või sõltumatuse saavutamisel. XI peatüki sätete alusel ÜRO liikmed, kes kannavad või võtavad endale vastutuse selliste territooriumide valitsemise eest, mille rahvad ei ole veel saavutanud täielikku omavalitsust, "võtavad endale pühaks kohustuseks maksimaalselt soodustada nende territooriumide rahvastiku heaolu". Nad peavad soodustama end mittevalitsevate territooriumide "poliitilist, majanduslikku ja sotsiaalset progressi", "...arendama omavalitsust, arvestades vajalikul viisil nende rahvaste poliitilisi taotlusi ja abistama neid nende vabade poliitiliste instituutide progressiivsel edendamisel..." (art. 73 p. a ja b).

Põhikirja XII ja XIII peatükis nähakse ette erilise hooldussüsteemi loomine, mis aitab hooldusaluseid territooriume sõltumatuse või omavalitsuse saavutamisel.

Kuid kõigi nende ÜRO põhikirja progressiivsete printsiipide ellurakendamine arenes äärmiselt aeglaselt. Nagu eespool nimetatud, ei soovinud Euroopa ja USA imperialistid kaotada neid tohutuid kasumeid, mida nad said kolooniate loodusvarade ja elanike ekspluateerimisest. Algul said sõltumatuse vaid need riigid, kes olid võimelised relvadega likvideerima välismaist ülemvõimu (Indoneesia, India, Birma, Vietnam DV, Korea RDV, Süüria, Liibanon).

Kuid enamik Aafrika rahvaid vaevles veel 15 aastat pärast ÜRO põhikirja vastuvõtmist endiselt koloniaalikeses. Imperialistlike riikide koloniaalvaldused säilisid ka Aasias ja Ladina-Ameerikas. Sellise ebanormaalse olukorra likvideerimiseks esitas Nõukogude delegatsioon ÜRO Peaassamblee XV istungjärgule arutamiseks resolutsiooniprojekti koloniaalsüsteemi likvideerimiseks. Nõukogude Liidu ettepanekus nõuti "viivitamatut täieliku sõltumatuse andmist kõigile kolooniatele, hooldusalustele ja muudele end ise mittevalitsevatele territooriumidele, ning neile vabaduse kindlustamist oma rahvusriikide moodustamiseks vastavalt nende rahvaste vabalt väljendatud tahtele ja soovile". Nõukogude ettepanekus nõuti

samuti kõigi renditud valduste ja rajoonide näol võõrastel territooriumidel asuvate kolonialismi tugipunktide likvideerimist.

Nõukogude Liidu ettepaneku alusel, ehkki mõningal määral muudetud kujul, võttiski Peaassamblee 14. detsembril 1960 vastu ajaloolise deklaratsiooni koloniaalmaadele ja -rahvaste sõltumatuse andmise kohta. Deklaratsioonis on öeldud, et on "hädavajalik viivitamatu ja tingimusteta lõputegemine kolonialismile kõigis tema avaldumisvormides".

Deklaratsioon võeti vastu Peaassamblee istungjärgul 89 häälega. 8 riiki, nimelt USA, Inglismaa, Prantsusmaa, Belgia, Hispaania, Portugal, Austraalia ja Lõuna-Aafrika Vabariik jäid erapooletuks. Hiljem ühines nendega veel Dominikaani Vabariik.

Milline õiguslik tähtsus on eelnimetatud deklaratsioonil? Teatavasti ÜRO Peaassamblee resolutsioonid ei ole riikidele otseselt kohustuslikud. Nad muutuvad kohustuslikuks alles pärast riikide poolt ratifitseerimist. Üksikud nõukogude autorid (Bobrov, Minasjan ja Blišťsenko) asuvad seisukohal, et vaid ühehäälselt vastuvõetud resolutsioonid on riikidele otseselt kohustuslikud. Sellele seisukohale ei leia me kinnitust ÜRO põhikirjas. Põhikiri ei erista Peaassamblee resolutsioone, lähtudes häälteenamusest, millega need vastu võetakse.

Seega jääb ÜRO põhikiri ka pärast deklaratsiooni vastuvõtmist põhiliseks aktiks, millega riigid tunnustavad rahvaste enesemääramisõigust ja mis nõuab koloniaalsüsteemi likvideerimist. Deklaratsioon täpsustab riikide kohustusi seoses rahvaste enesemääramisõiguse tunnustamisega ja lahendab ka rea koloniaalsüsteemi likvideerimisel üleskerkivaid küsimusi.

Peaassamblee XVI istungjärgul moodustati 24 liikmest koosnev dekoloniseerimiskomitee, mis peab jälgima dekoloniseerimise käiku ja esitama vastavad aruanded Peaassambleele.

§ 3. Koloniaalsüsteemi likvideerimisel tõusetuvad õiguslikud küsimused

Koloniaalsüsteemi likvideerimisel tõusetub rida õiguslikku lahendamist vajavaid probleeme, mis on seotud uute riikide tekkimisega, nagu enesemääramisõiguse teostamise viis, millistele rahvustele kuulub nimetatud õigus, uute riikide piirid, välismaiste kapitalistide omandi saatus, uute riikide õigus vabaks oma majandus- ja kultuurielu korraldamiseks jt. Vaatleme neid küsimusi lähemalt.

Kõigepealt on praktikas tõusetunud küsimus, kellele kuulub ÜRO põhikirjas ettenähtud enesemääramisõigus üksikute kodanlike autorite väidete kohaselt kuulub nimetatud õigus riigile, ÜRO liikmele, kelle ülemvõimu all elavad vähemusrahvused. Sellel seisukohal asub näiteks väga tuntud kodanlik rahvusvahelise õiguse eriteadlane H. Kelsen. Tema väite kohaselt, kuna ÜRO põhikirja art.1 p.2 räägib suhetest riikide vahel, tähendab rahvuste enesemääramisõigus riigile kuuluvat õigust anda sõltumatus tema ülemvõimu all olevatele vähemusrahvustele.¹

Ka Lääne-Saksamaa autor W. Sauer kirjutab, et ÜRO põhikirjas fikseeritud rahvuste enesemääramisõigus "kuulub tegelikult riigile, kes teostab seda spetsiaalsete rahvusvahelis-õiguslike organisatsioonide kaudu"².

Nimetatud autorid moonutavad ilmselt sihilikult rahvuste enesemääramisõiguse sisu. Andes rahvaste saatuses otsustamise õiguse imperialistlikele riikidele, püüavad need autorid kaasa aidata sellele, et välismaised kolonisaatorid võiksid mitmesugustel ettekäändel (madal kultuuritase ja majanduslik areng, kaadri puudus jt.) veel hulgaks ajaks edasi lükata kolooniatele iseseisvuse andmise ja jätkata nende maade rahvaste ekspluateerimist.

¹ H. K e l s e n. The Law of the United Nations. London, 1951, p. 52.

² W. S a u e r. Völkerrecht und Weltfrieden. Stuttgart, 1946, S. 100.

Tõlgendades nimetatud terminit grammatiliselt, on selge, et siin räägitakse õigusest, mis kuulub teatud rahvusele, kellel puudub iseseisvus ja kes elab mõne teise riigi ülemvõimu all. Seda võime järeldada ka koloniaalmaadele ja -rahvastele sõltumatuse andmise deklaratsioonist. Selles räägitakse "kõigi sõltuvate rahvaste" palavast vabaduspüüdest ja nende "rahvaste otsustavusest" saavutada iseseisvus; kõigi "rahvaste võõrandamatust õigusest" täielikule vabadusele.

Eeltoodust näeme, et deklaratsioonis räägitakse rahvastest, mitte aga riikidest.

Rahvaste enesemääramisõiguse aluseks on rahvuslik suveräänsus - iga rahvuse õigus isegi tida oma saatust; määrata kindlaks valitsusvorm ja ühiskondlik korraldus, juhtida iseseisvalt ilma igasuguse välise vahelesegamiseta oma majanduse ja kultuuri arengut, arendada suhteid teiste rahvaste ja riikidega ning kaitsta oma suveräänsusi õigusi igasuguste kallaletungide vastu.

Rahvus rahvusliku suveräänsuse kandjana esineb kui kõrgeima võimuga varustatud kollektiiv, kes ei tunnusta enda üle ühtegi teist kõrgemat võimu. Kuid rahvuslik suveräänsus sellisel kujul saab väljenduda ainult siis, kui ta on seotud riikliku suveräänsusega, kui teatud rahvus moodustab iseseisva riigi. Sel juhul rahvus, toetades riigi kaudu suveräänsel võimu, teostab seda rahvusliku suveräänsuse alusel. Juhul kui aga rahvus koos teiste rahvustega moodustab riigi, annab rahvuslik suveräänsus talle võrdse õiguse teiste rahvustega osa võtta riigi valitsemisest ning sellega ühes ka riikliku suveräänsuse teostamisest.

Sellest näeme, et rahvuslik ja riiklik suveräänsus on omavahel seotud. Rahvuslik suveräänsus saab avalduda kõige selgemalt, kõige segamatult just riikliku suveräänsuse kaudu. Kuid see ei tähenda, et rahvus peaks püüdma igal juhul rahvusliku suveräänsuse teostamiseks moodustada iseseisvat riiki ja eralduda teistest rahvustest. Kui majanduslikud, ajaloolised jm. tingimused kindlustavad rahvusele paremad arenguvõimalused ühises riigis, koos teiste rahvustega, siis

rahvus oma suveräänsuse alusel võib valida sellise tee. Sellise tee valisid omal ajal Tsaari-Venemaa territooriumil moodustatud noorte nõukogude riikide rahvused, moodustades vabatahtlikkuse põhimõttel ja täieliku võrdõiguslikkuse alusel Nõukogude Liidu. Meie konstitutsiooni ja seaduste alusel on kindlustatud kõigile rahvustele võimalus osa võtta ka meie riikliku suveräänsuse teostamisest.

Tšehhoslovakkia Sotsialistlik Vabariik on kahe rahvuse - tšehhide ja slovakkide suveräänseks föderatiivseks riigiks ja seega ka kahe rahvuse rahvusliku suveräänsuse väljendajaks. Kuid see saab toimuda ainult sel juhul, kui on tõeliselt kindlustatud riiki moodustavate erinevate rahvuste võrdõiguslikkus ja ka reaalne võimalus osa võtta riigi suveräänse võimu teostamisest. Selline võimalus eksisteeris pikka aega vaid sotsialistlikes riikides. Kapitalistlikes maades ei saa olla üldreeglina mingisugust tõelist võrdõiguslikkust rahvuste vahel, sest nendes maades toimub alati valitseva rahvuse poolt teiste rahvuste mahasurumine ja orjastamine. Erinev on olukord mõnedes Aafrika maades, kus on vabatahtlikkuse alusel moodustatud eri rahvustest koosnevad ühtsed riigid ja kus tagatakse ka tegelikult rahvuste võrdõiguslikkuse austamine (näit. Tansaania). Siin on ühine võitlus välismaiste orjastajate vastu ning ühine eesmärk - ületada ühiste jõupingutustega mahajäämus, mis on pärandiks koloniaalrežiimilt, - aluseks rahvustevahelise koostöö organiseerimisel.

Beltoodu alusel järeldub, et rahvuste enesemääramisõigus on kitsam mõiste kui rahvuslik suveräänsus. Enesemääramisõiguse all mõeldakse rahvuse õigust iseseisvalt valida oma valitsemisvormi, ühiskondlikku korraldust ning juhtida kultuurielu. Nimetatud õigust võib rahvus ÜRO põhikirja ja 14. detsembri 1960.a. deklaratsiooni alusel teostada ilma igasuguse välise vahelesegamiseta ning surveta.

ÜRO põhikirja alusel lasub igal riigil, kes on vastutav mõne end ise mittevalitseva territooriumi eest, kohustus kindlustada seal elavatele rahvustele võimalus enesemääramiseks.

14. detsembri 1960.a. deklaratsioonis (art.1) on selgesõnaliselt öeldud: "Rahvuste allutamine võõramaisele ikkele ja ülemvõimule ning nende ekspluateerimine tähendab inimese põhiõiguste eitamist, on vastuolus ÜRO põhikirjaga ning takistab koostöö arendamist ja rahu kehtestamist kogu maailmas."

Kui mõni riik keeldub tema võimu all olevatele rahvustele selle võimaluse andmisest, on esimeseks sammuks pöördumine ÜRO poole, kes peab kaitsma kõigi tema käsutuses olevate vahenditega seda rahvuste õigust. Kuna rahvuste enesemääramisõigus on väljendatud rahvusvahelises aktis, siis ei saa olla ka selle õiguse teostamise küsimus mõne riigi siseasjaks, nagu püüavad väita imperialistlikud riigid. See on rahvusvaheline probleem, mille arutamine ÜRO organites ei ole vastuolus ÜRO põhikirjaga (art. 2 ja 7), sest põhikiri keelab organisatsioonil segada end vaid neisse asjadesse, mis oma loomult kuuluvad iga riigi sisekompetentsi. Veel enam on ÜRO-l õigus arutada küsimust sel juhul, kui enesemääramisõigusest keeldumise tulemusena kujuneb olukord, mis ohustab rahvusvahelist rahu (art.34).

Ometigi on paljud imperialistlikud riigid püüdnud väita, et sõjalised kokkupõrked kolooniatega, mis tekivad seetõttu et emamaa ei võimalda neile enesemääramisõiguse teostamist, on riigi siseasjadeks, mis ei kuulu arutamisele ÜRO-s.

Selliste väidetega esines näiteks Prantsusmaa Alžeeria küsimuse arutamisel ja Holland Lääne-Iirani rahva õiguse ühineda põhirahvusega Indoneesia Vabariigis - arutamisel. Omal ajal püüdis Prantsusmaa näidata konflikti Süüria ja Liibanoniga ning Suurbritannia Palestiina ja Egiptusega samuti oma siseasjana. Kuid kõigil neil juhtudel lükkas ÜRO Peaassamblee tagasi esitatud vastuväited, võttis nimetatud küsimused arutusele ja tegi ka otsused.

Kui mõni riik ei täida temale ÜRO põhikirjaga pandud kohustust tunnustada rahvuse enesemääramisõigust, võib ÜRO kasutada tema vastu põhikirjas ettenähtud sanktsioone.

Teiste riikide ülemvõimu all oleval rahvasel on ÜRO põhikirja alusel õigus võtta tarvitusele abinõusid oma sõi-

tumatuse saavutamiseks. Ta võib organiseerida riiklikke kesk-
asutusi, luua poliitilisi parteisid jm., mis on vajalikud
enesemääramisõiguse teostamiseks. Rahvus, kes on loonud oma
kesksed organid ning kes teostab oma enesemääramisõigust,
muutub rahvusvahelise õiguse subjektiks ja kasutab sellega
kõiki õigusi, mis tulenevad rahvusvahelisest õigusest.

Üheks rahvusvahelise õiguse subjektidele kuuluvaks õi-
guseks on ka õigus nii individuaalseks kui ka kollektiivseks
enesekaitseks - vastavalt ÜRO põhikirjale (art.51) seni, kuni
Julgeolekunõukogu ei ole tarvitusele võtnud vajalikke abi-
nõusid rahu ja julgeoleku kaitseks.

Emamaa ja ka teiste riikide katseid likvideerida rel-
vastatud jõudude kaasabil rahvuste püüdeid sõltumatusele ja
hoida neid edasi koloniaalikes, tuleb vaadelda kui agressi-
ooni.

Kooskõlas nende põhimõtetega tuleb kvalifitseerida
Prantsusmaa aastaid kestnud relvastatud võitlust Alžeeria
vastu kui agressiooni. Samasuguseks häbiväärseks agressi-
ooniaktiks oli tegelikult ka ÜRO taevasinise lipuga varjatud
USA ja tema käsilaste poolt organiseeritud sõjategevus Korea
Rahvademokraatliku Vabariigi vastu.

Teatavasti keelab kaasaegne rahvusvaheline õigus agres-
siooni ja loeb selle kõige raskemaks rahvusvaheliseks kuri-
teeks. ÜRO põhikirja kohaselt on Julgeolekunõukogu kohusta-
tud tarvitusele võtma tõhusaid kollektiivseid vahendeid
"rahu ähvardava ohu vältimiseks ja kõrvaldamiseks ning agres-
siooniaktide või teiste rahurikkumiste mahasurumiseks".

Seega lasub Julgeolekunõukogul ka sel juhul, kui impe-
rialistlikud riigid püüavad takistada relvadega mingi rah-
vuse enesemääramisõiguse teostamist, kohustus seda rahvust
kaitsta ja tarvitusele võtta vajalikud sanktsioonid relvas-
tatud aktsioonide lõpetamiseks.

Kahjuks ei ole Julgeolekunõukogu tegutsenud neil juh-
tudel küllalt aktiivselt. Näiteks vältas aastaid Hollandi
agressiivne tegevus Indoneesia Vabariigi ja Prantsusmaa ning
USA agressioon Vietnami Demokraatliku Vabariigi vastu jne.
Kuigi need küsimused olid korduvalt arutusel ÜRO mitmesugus-

tes organites, ei suutnud organisatsioon tarvitusele võtta tõhusaid abinõusid nende rahvuste kaitseks. Põhjus seisnes selles, et imperialistide käsilased takistasid organisatsiooni sanktsioone rakendamast. Sellise tegevusega rikkusid agressorite soosijad ka ise ÜRO põhikirja.

Kuidas tuleb teostada rahvuse enesemääramisõigus? Nimetatud küsimuse otsustamine puudutab kõiki rahvuse liikmeid. Seepärast peab ka kõigil täiskasvanud rahvuse liikmetel olema võimalus osa võtta selle küsimuse otsustamisest. Praktikas otsustatakse see küsimus kas referendumil või mõnes rahvuse poolt valitud (esindusorgan) (näit. asutavas kogus või parlamendis).

Gineas näiteks otsustati Prantsusmaast eraldumise ja iseseisva riigi moodustamise küsimus 28.septembril 1958 läbi viidud referendumiga. Alžeeria iseseisvuse küsimus otsustati 1.juulil 1962 kooskõlas Eviani kokkulepetega samuti referendumiga. Sama küsimus Kambodžas otsustati 25.septembril 1955 parlamendis. Sudaani parlament võttis 1. jaanuaril 1956 ühel häälel vastu otsuse, millega Sudaan kuulutati iseseisvaks riigiks ning tühistati kondomiinium Egiptusega.

Nimetatud küsimuse otsustamisel referendumiga või esindusorganis tuleb kindlustada rahvusele vaba võimalus osavõtuks referendumist või esindusorgani valimisest. Sagedasti näeme aga, et imperialistlikud riigid viivad rahvuse tõelise tahte varjamiseks valimised läbi äärmiselt piiratud valimisõiguse alusel, mis kindlustab võimaluse sellest osavõtuks vaid kodanlusele. Nii näiteks vältisid imperialistid Lõuna-Vietnami rahva tõelist tahet, viies läbi näilised valimised, millest töötavad hulgad ei saanud osa võtta. Sellistel valimistel moodustatud esindusorgan ei väljenda aga rahvuse tahet ega oma ka õigust rääkida tema nimel. Näiteks Lõuna-Korea esindusorgani kogu tegevus seisab õieti selles, et takistada rahvuse tõelist vabanemist välismaiste kapitalistide orjusest.

Võltsitud valimiste tulemusel moodustatud esindusorganite tegevus ei ole tavaliselt mitte niivõrd ohtlik vormilise sõltumatuse väljakuulutamisel kui võrd just hiljem. Need

organid lähevad vormilise sõltumatuse väljakuulutamisele, kuid siis mitmete neokolonialismi vormide kaasabil muudavad sõltumatuse vaid fiktsiooniks ning säilitavad välismaiste kapitalistide endised eesõigused ja valdused nendes maades. Sellises olukorras jääb ka koloniaalikest vabanenud rahvaste osaks vaid orjatöö välismaiste kapitalistide ettevõtetes või istandustes. Niisuguseks kujunes näiteks olukord Põhja- ja Lõuna-Rodeesias ja paljudes teistes Inglismaa endistes kolooniates ning Prantsusmaa endistes välisvaldustes.

Valimiste tulemuste võltsimisel, mitmesuguste rahva-vaenulike valitsuste moodustamisel ning sellega ühes ka rahvuse suveräänsete õiguste rikkumisel mängivad praktikas tähtsat osa imperialistlike riikide sõjaväed. Nende kaasabil surutaksegi tavaliselt maha rahvuse tõeline tahe ning hoitakse võimul välismaiste imperialistide huve kaitsvad mario-netlikud valitsused, nagu see praegu on Lõuna-Koreas ja Taiwanil.

Rahvusele tõelise enesemääramisõiguse teostamise võimaluse kindlustamiseks tuleb maalt välja viia välismaised väed ja lõpetada igasugune välismaine vahelesegamine nende rahvuste siseellu.

Ekslik on siiski väita, nagu seda sagedasti tehakse, et rahvuse enesemääramise resultaadiks peab olema kindlasti eraldumine ja iseseisva rahvusriigi moodustamine. Nagu eespool nägime, võib rahvus, kooskõlas oma majandusliku arengu vajadustega, moodustada riigi koos mõne teise rahvusega. Kuid ka selle küsimuse peab otsustama rahvus ise ilma igasuguse välise vahelesegamiseta ning sunduseta. Liidud teiste rahvustega peavad rajanema täieliku võrdõiguslikkuse põhimõttel.

Imperialistlikud riigid annavad väga tihti oma endistele kolooniatele sõltumatuse mitmesuguste emamaaga koos moodustatud "liitude" või "ühenduste" raamides. Nende loomisel ei võimaldata aga rahvustele tõeliselt teostada oma enesemääramisõigust: nad on sunnitud vastu võtma otsuse "liitu" jäämiseks. Seega on sellised liidud neokolonialismi varjatud vormid, mille katte all välismaised imperialistid püüavad

säilitada oma endisi positsioone uutes, sõltumatuse saanud maades ja jätkata nende maade rahvaste ekspluateerimist (näiteks nn. Prantsuse Ühendus ja Briti Rahvaste Ühendus). Seejuures ei ole liitude raames mitte niivõrd kitsendatud uute sõltumatute riikide poliitiline kui just majanduselu. Aktide alusel, millega need "liidud" luuakse, kindlustatakse emamaa kapitalistidele uutes riikides omandi puutumatus ja vabadsus tööstuslikuks ja kaubanduslikuks tegevuseks. See tähendab, et kogu tööstus, ülesharimiseks kõlbulik maa ja kaevandused kuuluvad endiselt välismaistele kapitalistidele ning kodanik elanikkond on vaid odav tööjõud. On muidugi selge, et selliste "liitude" külge köidetuna ei saa rahvused teostada oma enesemääramisõigust ja kogu ülistatud sõltumatus on vaid formaalne.

Paljud kodanlikud autorid näevadki ainukest teed koloniaalsüsteemi likvideerimiseks selliste liitude raamides. Nad hirmutavad Aafrika ja Aasia rahvaid, kes taotlevad täieliku sõltumatuse saavutamist, igasuguste majanduslike ning poliitiliste raskustega, mis neid maid paratamatult ootavat iseseisvate riikidena.

Yale'i ülikooli professor H. Morgenthau näiteks väidab, et tänapäeval ei ole Aafrika rahvad suutelised iseseisvalt, kellestki sõltumata arendama oma majandust ning varustama oma kodanikke.¹

Professorite K. Drache ja S. Possony arvates ei ole need riigid võimelised kindlustama oma kodanikele tööd ning vältima massilist tööpuudust, kui välismaised kapitalistid lahkuvad maalt ja sidemed emamaaga katkestatakse.²

Teised autorid püüavad väita, nagu oleks rahvuslik suveräänsus midagi vananenut ning nagu tingiks nüüdisaeg iseeneest riikide ühenduste loomise. Rahvusliku suveräänsuse hinnaks on nende arvates sõda ja rahvusvahelised konfliktid.

¹ H. Morgenthau. The Paradoxes of Nationalism. - "Yale Review", June 1957, p. 134.

² S. Possony. Colonial Problems in Perspective. - "The Idea of Colonialism". New York 1958, p. 42.

Näiteks endine USA saadik Indias Ch. Bowles väidab: "Rahu ja rahvuslik suveräänsus, mida nõuavad energilised Aafrika ja Aasia rahvused, on kokkusobimatud mõisted."¹ Ka nende autorite püüdlused on arusaadavad. Imperialistide huvides püüavad nad takistada kolooniate lõplikku vabanemist ning kaasa aidata sellele, et vana, traditsiooniline, ajast ja arust läinud kolonialism asendataks uute, palju paindlikumate vormidega, mis jätaaksid imperialistide majanduslikud positsioonid endistes kolooniates puutumata.

Aasia ja Aafrika uute arenevate riikide praktika on täielikult kummutanud sellised väited. Praktika näitab, et need maad on võimelised täiesti iseseisvalt arendama oma rahvuslikku tööstust ja kindlustama elanikele palju kõrgemat elatustaset, kui seda oleksid võimaldanud välismaised imperialistid. Seda näeme eriti ilmekalt Egiptuse Araabia Vabariigi, Alžeeria, Süüria, Liibanoni jt. riikide praktika alusel. Nende riikide kogemused kinnitavad, et mida kiiremini likvideeritakse välismaiste kapitalistide juhtivad positsioonid majanduses, seda kiiremini toimub uute riikide majanduslik areng. Järeldus: tugevad majanduslikud sidemed imperialistlike riikidega ja välismaine omand mitte ei soodusta, vaid koguni pidurdab uute sõltumatute riikide majanduslikku arengut.

Praktikas on tekkinud probleem, millisel majanduslikul ja kultuurilisel arengutasemel peavad olema koloniaalrahvad, et taotleda enesemääramisõigust. Paljud imperialistlikud riigid püüavad kolooniatele sõltumatuse andmise edasi lükata ettekäändel, nagu ei oleks seal elavad rahvad veel sellisel majanduslikul ja kultuurilisel arengutasemel, et moodustada iseseisvat riiki. Koloniaalmaadele ja rahvastele sõltumatuse andmise deklaratsiooni arutamisel ÜRO Peaassamblees väitsid paljud imperialistlike riikide esindajad, et kolooniatele sõltumatuse andmisel tuleb silmas pidada nende arengutaset.

Ameerika Ühendriigid on senini loobunud sõltumatuse and-

¹ Ch. B o w l e s. The New Dimension of Peace. New York, 1955, p. 232.

misest oma hooldusalustele territooriumidele Vaikse ookeani saarestikus. Nad väidavad, et need rahvad ei ole veel küllalt arenenud. Aastaid viivitas Belgia Ruanda-Urundile sõltumatuse andmisega ettekäändel, et seal elavad rahvad ei ole- vat võimelised end ise valitsema ja riiklikke institute looma. Selle ettekäändega õigustas oma repressiooni vabadus- võitlejate vastu Angoolas ja Mosambiigis ka Portugali endine fašistlik valitsus. Nii võiks aga järeldada, nagu aitaksid näiteks metsikud repressioonid, mida fašistliku Portugali koloniaaladministratsioon kasutas oma asumaades vabadusvõit- luse mahasurumiseks, kaasa nende rahvaste kultuuri ja majan- duse arengule. Sellised väited on muidugi absurdsed. Kolooni- atele iseseisvuse andmise seostamine seal elavate rahvaste teatud kultuurilise ja majandusliku arengutasemega annaks imperialistlikele riikidele õigusliku aluse viivitada koloo- niatele sõltumatuse andmisega. Pidurdades nende rahvaste kul- tuurilist ja majanduslikku arengut, hoides neid vägivaldselt kogukondliku korra tasemel, saaksid imperialistid ühtlasi ka võimaluse säilitada aastakümneid oma ülemvõimu nendes maades.

Nagu eespool nägime, pandi juba ÜRO põhikirja vastuvõt- misega imperialistlikele riikidele kohustus aidata kaasa ko- loniaalrahvaste kultuurilisele ja majanduslikule arengule ning soodustada kohalike poliitiliste asutuste loomist. Kaks- kümmend viis aastat, mis on möödunud põhikirja vastuvõtmi- sest, on olnud küllalt pikk aeg selleks, et valmistada rah- vaid ette ise end valitsema ja oma elu juhtima.

ÜRO põhikiri ja ka 14. detsembri 1960.a. deklaratsioon ei seo rahvaste enesemääramisõigust eespool toodud tingimus- tega. Vastupidi, deklaratsioonis just rõhutatakse, et "ebapii- sav poliitiline, majanduslik ja sotsiaalne arengutase või puudulik hariduslik ettevalmistus ei tohi kunagi olla ette- käändeks pidurdada iseseisvuse saavutamist" (art.3).

Endiste kolooniate rahvad on praktikas näidanud, et nad on täielikult võimelised ise end valitsema. Ühiste jõupingu- tustega, sotsialismimaade omakasupüüdmatu abi kaasabil lik- videeritakse kiiresti endine majanduslik ja kultuuriline mahaajäämus, mis ilmnes koloniaalse ülemvõimu tagajärjel ena-

miku maade juures. Selle ülesande lahendamisel osutab arengumaadele suurt abi Nõukogude Liit. Näiteks Moskvast asutatud Patrice Lumumba nimeline Rahvaste Sõpruse Ülikool valmistab koloniaalikkest vabanenud riikidele ette arvukalt kvalifitseeritud spetsialiste paljudel rahvamajanduse ja kultuuri aladel. Seega lükkab endiste koloniaalriikide praktika täielikult ümber omal ajal imperialistlikes maades levitatud müüdi arengumaade rahvaste mittetäisväärtuslikkusest ja nende võimete piiratusest.

ÜRO Peaassamblees koloniaalmaadele ja -rahvastele sõltumatuse andmise deklaratsiooni arutamisel ütles Ginea president Seku Ture: "Kõik koloniaalrahvad on iga moment valmis oma enesemääramise teostamiseks... Kolooniate rahvad ei ole võimelised teostama oma enesemääramist ainult nii kaua, kuni kestab koloniseerimine."

Oluliseks õiguslikuks probleemiks uute riikide tekkimisel on probleem nende territooriumi ulatusest. Teatavasti riik eksisteerib teatud territooriumil, teostades selle ulatuses suveräänset riiklikku võimu. Riigi eksisteerimine territooriumita on mõeldamatu. Territooriumi ulatusel ja selle iseloomul on aga suur tähtsus riigi elanikele: põlluks kõlbulike maade olemasolu loob eeldused põllumajanduse arendamiseks, maapõues leiduvad maapõuevarad ja looduslikud energiavarud võimaldavad edukalt arendada tööstust jne. See kõik näitab territoriaalsete probleemide suurt tähtsust uute riikide elus. Kuid territoriaalsed probleemid puudutavad kõige teravamini emamaad. Uute riikide tekkimisega väheneb emamaa territoorium, vähenevad ka tema loodusrikkused. Et territoriaalsed probleemid seonduvad alati loodusrikkustega, näitab väga selgesti ka Katanga küsimus: peamiselt loodusrikkused on põhjustanud välismaiste imperialistide vahelesegamise Kongo rahva siseasjadesse ja tema sattumise kodusõja keerisesse.

Rahvuse enesemääramisõigus annab talle õiguse ka teatud territooriumile, millel ta võib moodustada riigi. Kuid küsimus sellest, millistes piirides antud rahvus moodustab uue riigi, on teinekord väga keerukas probleem, mida püüavad veel-

gi keerukamaks teha imperialistid, et sellega külvata lahk-
helisid uute tekkivate riikide vahele ja purustada nende
ühine kolonialismivastane rinne. Imperialistide sepitsustel
on olnud ka teatud edu. Nende mahitusel on tekkinud rida te-
ravaid piirikonflikte, mis on viinud relvastatud kokkupõrge-
teni ja osalt veel tänaseni teravdavad Aafrika rahvaste va-
helisi suhteid. Sellisteks konfliktideks on näiteks Alžee-
ria - Maroko, Etioopia - Sudaani, Kuveidi - Saudi-Araabia,
Laose - Kambodža ja India - Pakistani piiritülid.

ÜRO 14.detsembri 1960.a. deklaratsioon, mis keelas uute
riikide "territoriaalse terviklikkuse" lõhkumise (art.6), ei
anna kindlat pidepunkti selle probleemi lahendamiseks.

Kõige õigemaks põhimõtteks riigipiiride kindlaksmäära-
misel on rahvuspiiride põhimõte. Rahvus moodustab riigi sel-
le territooriumi ulatuses, kus ta elab. Kuid selle põhimõtte
elluviimine - rahvuspiiride kindlaksmääramine - on Aafrikas
seotud suurte raskustega. Endiste kolooniate piirid nendes
rajoonides, kus territooriumil ei olnud erilist majanduslik-
ku tahtsust, olid väga ebatäpsed, maapinnal tähistamata. Sa-
gedasti tähistati neid vaid kaardil - meridiaanide, laius-
kraadide või asimuudiga. Piirid ei langenud kokku rahvuse
või suguharude paiknemisega. Paljud rahvused ja suguharud
(Kamerunis, Togus jm.) olid ära jaotatud erinevate riikide
vahel või elasid koos ühe koloniaalvalduse piirides.¹ Näi-
teks Kongo ja Somaalimaa olid jaotatud eri osadeks. Riigipiir
ei langenud kokku rahvuspiiriga Tanganjika ja Njassamaa va-
hel ja ka paljude Prantsuse Ühenduse riikide vahel.

Paljud kodanlike riikide autorid (Oppenheim, Hyde) väi-
davad, et uued riigid peavad tunnustama endisi piire. See
tähendaks, et paljud Aafrika rahvused peaksid ka edaspidi
jääma lahutatuks eri gruppidesse ja moodustama kaks või enam
erinevat, kuid sama rahvusega riiki. Samuti tähendaks see,
et uued riigid peaksid nõustuma kunagiste kolonialismi peri-

¹ Д ж е к У о л д и с. Проблема границ и ее решение. -
"За рубежом", 1964, № 5, стр. 20, 21; Ю. Т о м и л и н. Тер-
риториальные проблемы в Африке. - "Новое время", 1964, № 4,
стр. 10-13.

ooalist jäänud ebamääraste astronoomiliste või geomeetriliste piiridega, mis ei lange kokku rahvuse paiknemisega. Selle printsiibi ellurakendamisel jääksid suured rahvus- ja suguharugrupid teistes riikides vähemusrahvusteks ja kaotaksid võimaluse ühinemiseks oma kodurahvusega või siis, ühinemisel põhirahvusega, nad peaksid välja rändama, jätma maha oma maa ja külad ning asuma uude elukohta.

Kõik see teravdaks uute riikide vahelisi suhteid ja annaks imperialistidele täiendavaid võimalusi nendevaheliste konfliktide provotseerimiseks.

Enesemääramisõigus nõuab sellise rahvuste killustamise lõpetamist. Kõigil rahvuse liikmeil, ka neil kes varem elasid eraldatult rahvuse põhimassist, on õigus ühineda ühiseks riigiks, kusjuures uue riigi piir tuleks määrata kooskõlas rahvuse ja suguharude tegeliku paiknemisega.

Kõik need küsimused tuleb reguleerida rahulikul teel. Selles osas on suure tähtsusega Nõukogude Liidu initsiatiiv. Nimelt esitas Nõukogude delegatsioon ÜRO Peaassamblee XIX istungjärgule arutamiseks ettepaneku piiriküsimuste rahuliku reguleerimise kohta. Ettepanekus nõutakse, et ÜRO Peaassamblee võtaks vastu resolutsiooni, mis nõuaks, et riigid lahendaksid kõik piiriküsimused rahulikul teel kooskõlas ÜRO põhikirjaga. Ettepanekus märgitakse, et piirikonfliktid on imperialistlikele riikidele, kes ei taha loobuda oma endisest ülemvõimust teistes maailmajagudes, väga soodus ettekääne uute riikide vaheliste vastuolude süvendamiseks ja sellega ühes nende vabanemisprotsessi takistamiseks.

Aafrika riikide organisatsiooni põhikirjas on samuti ette nähtud, et kõik piiriküsimustest tulenevad vastuolud Aafrika riikide vahel tuleb lahendada rahulike vahenditega.

On selge, et seni, kuni piiriküsimusi lahendatakse rahvuspiiri põhimõtet tunnustamata, on võimatu koloniaalsüsteemi lõplik likvideerimine "kõigis tema avaldumisvormides", nagu see on ette nähtud 14. detsembri 1960. a. deklaratsioonis.

Järgmiseks oluliseks probleemiks on uute riikide õigus arendada oma rahvuslikku majandust. Riik ei saa eksisteerida normaalselt ilma oma ma-

janduseta. Tal peavad olema oma tööstus, põllumajandus ja transport, mis rahuldavad elanike vajadusi ja annavad neile vahendeid äraelamiseks.

Uued Aafrika ja Aasia riigid said koloniasõimudelt pärandiks väga raske majandusliku olukorra. Majandus oli peamiselt kitsalt ühesuunaline. Kolooniates toodeti vaid teatud monokultuure, mis kliimaatilistest tingimustest lähtudes oli kõige tulusam. Maapõuevaradest ammutati samuti neid, mida imperialistlikud riigid kõige enam vajasisid, ja seejuures röövellikul meetodil - sealt kus seda kõige tulusam teha oli. Tööstus oli peamiselt poolfabrikaate tootev tööstus, et hõlbustada toormaterjali transporti emamaale. Kõige selle tulemusena olid need riigid väga madalal majanduslikul arengutasemel. Aafrika, kes toodab enamiku paljudest toormaterjalidest, mida kasutatakse kapitalistlike riikide tööstuses (99 % teemante, 90 % koobaltit, 80 % uraani, 40 % kroomi jt.), kasutas nendest toormaterjalidest ise kõigest 8 % ja andis vaid 1 % kogu kapitalistliku maailma tööstustoodangust. Näiteks Gaana, kes annab peaaegu kogu maailma toiduainetetööstuses kasutatava kakao toodangu, ei tooda ise ühtegi tahvlit šokolaadi.

Kuid ka see vähene tööstus, mis neis maades oli rajatud, kuulus välismaistele kapitalistidele. Samuti kuulusid välismaistele kapitalistidele peamised maatagavarad. Näiteks Malagassi Vabariigis kuulus 75 tuhandele välismaalasele ülesharitud maast umbes 1 200 000 ha, samal ajal kui 5 miljonile pärismaalasele kuulus ainult veidi üle 100 000 ha. Lõuna-Rodeesias kuulub 81 000 välismaalasele sama palju maad kui 2,5 miljonile pärismaalasele.

Iseseisvuse aastate kohta tuleb kahjuks öelda, et nende vältel on paljudes maades välismaiste monopolide kapitalimahutused isegi suurenenud. Ühendriikide monopolide investeeringud, mis sõja eel moodustasid Aafrikas umbes 80 miljonit dollarit, tõusid 1958. aastaks 739 miljonile dollarile. Viimastel aastatel tungib eriti energiliselt Aafrika noortesse riikidesse Saksa Föderatiivse Vabariigi kapital. Viimase 10 aasta jooksul investeerisid SFV monopolid tööstus-

ettevõtete ehitamiseks Aafrika maades enam kui 180 miljonit marka. Kuid ka siin on peamiseks suunaks poolfabrikaatide tootmine ja Aafrika noorte riikide säilitamine soodsa turuna. Näib, et praegu nende maade majanduses võimutsevad inglise, Prantsuse, Belgia monopolid soodustavad hea meelega ka teiste imperialistlike riikide monopolide sissetungi. Eesmärgiks on kindlustada omavahelist koostööd võitluses arengumaades üha laiemat ulatust võtva rahvusliku majanduspoliitikaga ning sõltumatu majandusliku arenguga.

Beltoodust on selge, et uued riigid saavad edukalt arendada oma rahvuslikku tööstust ja likvideerida kolonialismi pärandina jäänud äärmiselt madala majandusliku taseme ainult siis, kui likvideeritakse välismaiste kapitalistide ülemvõim ja alustatakse oma maa majanduse ulatuslikku arendamist.

Kõige õigemaks teeks välismaiste monopolistide võimu väljatorjumisel on nende omandi natsionaliseerimine. Kuid selle vastu astuvad välja kodanlikud autorid, väites, et riikidel pole õigust natsionaliseerida välismaist omandit ilma õiglase kompensatsioonita. Näiteks USA Riigidepartemangu endine nõunik õiguslikes küsimustes L. Becker väidab: "On olemas tähtis rahvusvahelise õiguse põhimõte, mille järgi välismaalaste omandit ei saa ekspropieerida ilma õiglase kompensatsiooni maksmata." Lääne-Saksamaa professor R. Bind-schedler loeb välismaalaste omandi natsionaliseerimist ilma õiglase kompensatsioonita "rahvusvaheliseks deliktiks".¹ Samal seisukohal asuvad kodanlikest autoritest Verdross, Anzilotti jt.

Neil väidetest puudub siiski õiguslik alus. Riigi suveräänsus laieneb kogu tema territooriumile, sellel elavatele isikutele ja kõigile seal tegutsevatele ettevõtetele. Riigi suveräänsele võimule alluvad ka maapõuevarad, mis leiduvad tema piirides. Suveräänsuse alusel võib iga riik otsustada oma loodusrikkuste üle, näiteks keelata nende ekspluateeri-

¹ Г.Е. В и л к о в. Национализация и международное право. М., 1962, стр. 72.

mise välismaalastel ja lubada seda teha vaid oma riigi kodanikel.

Samale seisukohale tuleb asuda ka riigi territooriumil töötavate ettevõtete suhtes. Ka nende saatus oleneb riigist. Riik võib need natsionaliseerida, kui ta peab seda vajalikuks. Ka kompensatsiooni maksmise küsimus oleneb täielikult riigi tahtest: ta võib maksta, võib aga ka sellest loobuda, arvestades olukorda. Praktikas osa riike (on kompensatsiooni maksnud (kuuba)) teised ei ole seda teinud. Siit tuleb järeldada, et sellist normi, mis kohustab riiki maksma välismaalastele natsionaliseeritud omandi eest kompensatsiooni, ei ole. Samuti kuulub riigile õigus agrarreformi teostamiseks: õigus ära võtta välismaistelt kapitalistidelt nende maaomandid ja jaotada maata ning vähese maaga talupoegadele. Ainult need sammud avavad tee uutele rahvusriikidele igakülgeks majanduslikuks arenguks vastavalt rahva elulistele vajadustele.

Riigi õigus käsutada kogu territooriumi ulatuses leiduvaid looduslikke rikkusi leidis väljenduse juba 1952.a. ÜRO Peaassamblee poolt vastuvõetud spetsiaalses resolutsioonis "Õigus vabaks loodusrikkuste ekspluateerimiseks". Selles on öeldud: "Rahvaste õigus käsutada oma loodusrikkusi ja -ressursse ning vabalt neid ekspluateerida, on nende vahetuks suveräänseks õiguseks, mis vastab ÜRO põhikirja eesmärkidele ja printsiipidele." Samas resolutsioonis soovitati riikidel hoiduda igasugusest tegevusest, mis takistaks riikidel eelnimetatud õiguste teostamist.¹

XV istungjärgul võttis ÜRO Peaassamblee vastu spetsiaalse resolutsiooni "Abinõudest nõrgaltarenenud maade majanduslikuks arenguks", milles öeldakse, et riigi suveräänseid õigusi "käsutada oma loodusrikkusi ja -ressursse tuleb austada kooskõlas rahvusvahelisest õigusest tulenevate õiguste ja kohustustega."²

¹ Объединенные Нации. Резолюции, принятые Генеральной Ассамблеей на седьмой сессии за время с 14 октября по 21 декабря 1952 г., стр. 22.

² United Nation. Resolutions adopted by the General Assembly during its fifteen session, V, I, p. 9.

Sama seisukohta tunnustavad ka deklaratsioon koloniaalmaadele ja -rahvastele sõltumatuse andmisest ning 1966.a. ÜRO Peaassamblee poolt vastuvõetud paktid inimõiguste kohta.

Paktis majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste kohta öeldakse: "Endale seatud eesmärkide nimel võivad rahvad vabalt käsutada oma loodusvarasid ja ressursse, kahjustamata sealjuures mingisuguseid kohustusi, mis tulenevad rahvusvahelisest vastastikuse kasu printsiibil põhinevast majanduslikust koostööst ja rahvusvahelisest õigusest."

Kodanlikud poliitikud, vaieldes natsionaliseerimise vastu, viitavad sagedasti ka õiglustundele. Kuid sellele printsiibile viidata ei ole kolonisaatoritel mingisugust alust. Kogu kolonialismi ajalugu on kohutav röövimise ja vägivalda ajalugu. Maad võeti pärismaalastelt ära vägivaldselt, ilma igasuguse õigusliku aluseta, tööstused ehitati ülesse kohalike elanike orjatööga. Saadud kasumid on kümneid kordi ära tasunud kapitalistide investeeringud. Seega puudub ka sellest aspektist lähtudes imperialistidel igasugune alus nõuda koloniaalikest vabanenud arengumaadelt kompensatsiooni välismaise omandi natsionaliseerimise eest.

Kuigi arengumaad on saavutanud vormilise sõltumatuse, ei ole võitlus välismaise imperialismi vastu veel lõppenud. Välismaised imperialistid, endised kolonisaatorid, püüavad igasuguste vahenditega pidurdada koloniaalikest vabanenud maade iseseisvat arengut, hoida alles oma juhtpositsioone majanduses ja jätkata selle kaudu kohaliku värvilise elanikkonna julma eksploateerimist. Nad püüavad oma käsilaste kaasabil organiseerida rahvavaenulikke vandenõusid seaduslike valitsuste kukutamiseks ja oma soosijatest moodustatud marionettvalitsuste võimuleupitamiseks. Üksikutel juhtudel on see ka õnnestunud (Indoneesia).

On ilmne, et kolonialismi lõplikuks likvideerimiseks igasugustes tema avaldusvormides ja arengumaadele täiesti vabade võimaluste kindlustamiseks oma rahvusliku majanduse ja kultuuri arendamiseks tuleb neil maadel luua kindel imperialismivastane ühisrinte. See on ka üldiselt õnnestunud. Oma imperialismivastase võitluse koordineerimiseks ja seisukoh-

tade ühtlustamiseks aktuaalsete päevaprobleemide suhtes on toimunud mitmed arengumaade konverentsid. Neist võiks nimetada 29 Aasia ja Aafrika riigi Bandungi konverentsi (1955), sõltumatute Aafrika riikide konverentsi Akras (1958), bloki-
väliste maade konverentsi Belgradis (1961), sõltumatute Aafrika riikide riigipeade nõupidamisi Addis Abebas (1963) bloki- väliste maade konverentsi Kairos (1964) ja Lusakas (1970) jt.

Sellistel konverentsidel vastuvõetud otsused tugevdavad blokiväliste maade ühisrinnet imperialismivastases võitluses ja koordineerivad nende maade tegevust võitluses püsiva rahvusvahelise rahu kindlustamise eest. Seega on neil üritustel suur praktiline tähtsus. Arengumaade poolt on loodud mitmed alatiselt tegutsevad organisatsioonid koostöö arendamiseks mitmetes olulistes majandus- ja kultuurielu valdkondades. A a s i a j a A a f r i k a R a h v a s t e S o l i d a a r s u s o r g a n i s a t s i o o n (1958), mille liikmeks on üle 70 arengumaa, koordineerib võitlust imperialismi ja kolonialismi vastu. See organisatsioon on korduvalt väga teravalt hukka mõistnud Iisraeli agressiooni Lähis-Idas, nõudes selle lõpetamist ja okupeeritud maa-alade tagasiandmist Araabia maadele.

A a f r i k a Ü h t s u s e O r g a n i s a t s i o o n (1963) organiseerib Aafrika arengumaade koostööd nii poliitiliste kui ka majanduslike probleemide lahendamisel.

I d a - A a f r i k a M a j a n d u s ü h e n d u s (1967) moodustati Keenia, Tansaania ja Uganda poolt majandusliku koostöö arendamiseks.

Arengumaad on andnud olulise panuse ka rahvusvahelise õiguse progressiivsesse edasiarendamisse. Nende ettepanekul või nende aktiivsel toetusel on ÜRO Peaassamblee või tema organites vastu võetud mitmed resolutsioonid, mis aitavad kaasa rahu kindlustamisele ja heanaaberliku koostöö organiseerimisele riikide ja rahvaste vahel. Neist võiks esile tõsta Aafrika tunnustamist tuumarelvavaba tsoonina, orjuse ja rassilise diskrimineerimise keelamist, deklaratsiooni koloniaalmaadele ja -rahvastele sõltumatuse andmisest jt. On

kindel, et arengumaad annavad ka edaspidi tõhusa panuse oluliste rahvusvaheliste probleemide lahendamisse rahvusvahelise rahu ja heanaaberliku koostöö kindlustamise huvides.

1970.a. tähistati ÜRO Peaassamblee istungjärgul pidulikult 10 aasta möödumist koloniaalmaadele ja -rahvastele sõltumatuse andmise deklaratsiooni vastuvõtmisest. Märgitakse, et selle aja jooksul on saanud sõltumatuse 26 riiki umbes 33 miljoni elanikuga. Samuti rõhutatakse, et umbes 28 miljonit inimest elab ikka veel imperialistlike riikide kolooniates. Peaassamblee poolt vastuvõetud resolutsioon luges koloniaalse ülemvõimu säilitamise kuriteoks ja nõudis Julgeolekukonferentskogult sanktsioonide rakendamist Lõuna-Aafrika Vabariigi ja Portugali vastu. Samuti nõuti arengumaadele abi osutamist majandusliku ja kultuurilise mahajäämuse kiiremaks likvideerimiseks. Resolutsioonis tunnustatakse veel kord koloniaalrahvaste õigust kasutada relvi sel juhul, kui imperialistlikud riigid keelduvad neile sõltumatuse andmisest, samuti ka teiste riikide õigust vabadusvõitlejate abistamiseks.

§ 4. N S V L i i d u j a t e i s t e s o t - s i a l i s t l i k e r i i k i d e k o o s - t ö ö a r e n g u m a a d e g a

Nagu eespool juba näidatud, on Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide välispoliitika üheks peaesmärgiks kolooniate ja sõltuvate maade abistamine välismaise ülemvõimu likvideerimisel ja iseseisva riigi moodustamisel. Tänu Nõukogude Liidu energilisele võitlusele pandigi alus häbiväärse koloniaalsüsteemi täielikule likvideerimisele.

Tihe koostöö areneb ka sotsialismimaade ja juba koloniaalikest vabanenud arengumaade vahel. Selle täieliku võrdõiguslikkuse ja vastastikuse kasusaamise põhimõtte alusel areneva koostöö eesmärgiks on aidata kaasa arengumaade elu iseseisvale korraldamisele ja koloniaalikest pärineva mahajäämuse kiiremale likvideerimisele. Koostöö eesmärgiks on samuti soov kindlustada rahuarmastavate rahvaste ühisrinnet püsisu rahvusvahelise rahu ja heanaaberliku koostöö laiendamiseks.

se eest peetavas võitluses. Koostöö tähtsus seisneb ka selles, et see aitab nurja ajada arengumaade vastu suunatud imperialistide mahhinatsioonide ja kindlustada vabanenud maade iseseisvust ja sõltumatust. Pole kahtlust, et enamik arengumaid on saanud sõltumatuse tänu Nõukogude Liidu otsesele toetusele ja abile (Süüria, Liibanon, Alžeeria Demokraatlik Rahvavabariik, Egiptuse Araabia Vabariik jt.).

"Oma poliitika eesmärgi ja osa rahvusvahelisel areenil näeme selles," märkis L. Brežnev, "et olla alati nende poolt, kes võitlevad imperialismi vastu, ekspluateerimise ja rõhumise kõigi vormide vastu ning vabaduse ja inimväärkuse, demokraatia ja sotsialismi eest."¹

Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade koostöö arengumaadega on toimunud poliitika, majanduse ja kultuuri alal. Vaatleme seda koostööd lähemalt.

Poliitiline koostöö arengumaadega algas juba vabadusvõitluse käigus, veel enne, kui need maad saavutasid sõltumatuse. Paljudel juhtudel aitas just Nõukogude Liidu poolne nende rahvaste vabadusvõitluse ja iseseisvuspüüete toetamine ÜRO-s nurja ajada imperialistide kavatsused lükata edasi koloniaalriikidele sõltumatuse andmine. Poliitiline koostöö areneb mitmete nende maadega (Jeemeni Demokraatlik Rahvavabariik, India jt.) sõpruse, koostöö ja neutraliteedi lepingute alusel. Nendes lepingutes nähakse tavaliselt ette lepingupoolte koostöö püsiva rahvusvahelise rahu kindlustamiseks. Pooled avaldavad oma soovi võidelda üldise ja täieliku desarmeerimisprobleemi lahendamise eest. Nad deklareerivad pidulikult, et ei võta osa teise lepingupoolte vastu suunatud sõjalistest blokkidest või rühmitistest. Nagu eeltoodust nähtub, on neil lepingutel suur tähtsus rahvusvahelise rahu kindlustamisel.

Koostööd poliitiliste probleemide lahendamisel reguleerivad ka ühised kommunikatsioonid ja riigipeade või valitsusjuhtide avaldused. Nendes kooskõlastatakse tavaliselt mõlema poo-

¹ L. B r e ž n e v. 50 aastat Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu, lk. 25.

le seisukohad olulistest rahvusvahelistes probleemides. Näiteks viimastel aastatel avaldatud kommünikeedes mõistetakse teravalt hukka Iisraeli agressioon Lähis-Idas, nõutakse selle lõpetamist ja Iisraeli vägede väljaviimist okupeeritud aladelt.

Laialdane poliitiline koostöö sotsialismi- ja arengumaade vahel areneb ÜRO-s. Arengumaade vastuvõtmisega ÜRO liikmeks on nüüd rahu ja demokraatia eest võitlevad jõud selles organisatsioonis arvulises enamuses. Läks ajalukku periood, kus ÜRO-s võimutsesid imperialistlikud riigid. Sotsialismi- ja arengumaade koostöö tulemusena on vastu võetud rida otsuseid, mis aitavad kaasa rahvusvahelise heanaaberliku koostöö laiendamisele.

Laialdane koostöö sotsialismi- ja arengumaade vahel toimub majanduse alal. Tunduvalt on laienenud kaubanduslikud sidemed. Ajavahemikul 1960-1971 suurenes VMN-i riikide välis-kaubanduslik käive arengumaadega 3,8 korda. Kaubavahetus sotsialismimaadega võimaldab arengumaadel varustada end kõigi kaupadega, mis on vajalikud elanike vajaduste rahuldamiseks, aga samuti ka rahvamajanduse arendamiseks. Kaubavahetus sotsialismimaadega on tähtis veel seepärast, et ta võimaldab arengumaadel realiseerida siseturu vajadustest ülejäävaid kaupu.

Sotsialismimaade abiga areneb rahvusliku tööstuse rajamine, mis on olulise tähtsusega välismaiste imperialistide majandusliku võimutsemise likvideerimisel. VMN-i maade kaasabil on rajatud või on rajamisel arengumaades üle 3000 mitmesuguse tööstusettevõtte või muu objekti. Nende hulgas 860 ettevõtet on rajatud Nõukogude Liidu abiga.

Majanduslikul koostööl sotsialismimaadega on veel see iseärasus, et ta toimub arengumaadele äärmiselt soodsates tingimustes ega ole seotud mingisuguste abinõudega, mis kuidagi kahjustaksid arengumaade suveräänseid õigusi või kujutaksid endast katset vahele segada nende siseasjadesse.

Peale otsese majandusliku abi osutatakse arengumaadele abi veel sellega, et sotsialismimaade spetsialistid aitavad

arengumaades ehitada tööstusettevõtteid ja muid majanduslike objekte ning õpetavad välja rahvuslikku kaadrit nende objektide jaoks. Nõukogude Liidu ja arengumaade vahelise majandusliku koostöö suurimaks näiteks on Egiptuse Araabia Vabariigis Nõukogude Liidu abiga ehitatud Assuani pais ja hüdroelektrijaam. See rajatis võimaldab tunduvalt laiendada niisutavat põllupinda ja rahuldab samal ajal täielikult ka maa elektrienergia vajadused.

Nõukogude Liit annab arengumaadele ulatuslikku tehnilist abi maa industrialiseerimisel. Abiandmine toimub kahepoolsete majandusliku ja tehnilise koostöö kokkulepete alusel. Nõukogude Liit on sõlminud sellised lepingud Iraani, Afganistani, Laose, Somaali, Sambia, Süüria ja paljude teiste riikidega. Nõukogude Liit saadab arengumaadele spetsialiste tehaste ja muude objektide projekteerimiseks ja ehitamiseks, maapõuevarade uurimiseks ning rahvusliku kaadri väljaõpetamiseks. Abiandmine toimub äärmiselt soodsatel tingimustel ja täielikus kooskõlas arengumaade suveräänsete õigustega.

Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud riigid on sõlminud arengumaadega kokkuleppeid koostööks teaduse, kultuuri ja hariduse vallas. Nende kokkulepete alusel arenev koostöö võimaldab arengumaadel kiiremini likvideerida koloniaalikest tingitud mahajäämust. Nõukogude Liidu abiga on arengumaadesse ehitatud ja ehitatakse ka edaspidi koole, teaduslikke uurimisasutusi ja haiglaid. Arengumaades töötab arvukalt Nõukogude Liidust saadetud õpetajaid, arste, insenere ja teisi spetsialiste, kes aitavad rahvuslikku kaadrit ette valmistada. Väga paljud arengumaade noored õpivad Nõukogude Liidu kõrgemates koolides ja tehnikumides. Pärast hariduse omandamist siirduvad nad tagasi kodumaale, et rakendada omandatud teadmisi praktikas. Kõik see näitab, et edusammud, mida arengumaad on teinud oma mahajäämuse likvideerimisel, on suures osas saavutatud Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade omakasupüüdmatul kaasabil.

V p e a t ü k k

RAHVUSVAHELISE ÕIGUSE SUBJEKT¹

§ 1. R a h v u s v a h e l i s e Õ i g u s e s u b j e k t i m õ i s t e

Rahvusvahelise õiguse subjekti all mõistetakse, vastavalt õiguse üldteoorias antud seisukohale, rahvusvahelisest avalikust õigusest tulenevate õiguste ja kohustuste kandjat. Eespool, vaadeldes rahvusvahelise avalikõiguse erisusi, nägime, et rahvusvahelise õiguse subjekt erineb siseriiklike õigusharude subjektist. Kui siseriiklikes õigusharudes õigussuhte subjektiks on füüsilised ja juriidilised isikud, siis rahvusvahelise õiguse täieõiguslikuks subjektiks on riik. Rahvusvahelisest õigusest tulenevad õigused ja kohustused puudutavad põhiliselt riike. Riigi kõrval, nagu allpool täpsemalt näeme, esinevad veel piiratud õigustega rahvusvahelise õiguse subjektid - rahvus ja rahvusvahelised organisatsioonid.

Ühiskonna ajaloolise arengu erinevatel etappidel on tunnustatud ka teisi, riigist erinevaid rahvusvahelise õiguse subjekte. Orjavaldusühiskonnas ja feodalismi perioodil tunnustati rahvusvahelise õiguse subjektina ka valitsejaid, linnu, kaubanduslikke organisatsioone. Näiteks feodalismi perioodil arendasid Itaalia linnriigid Veneetsia ja Genua ulatuslikke rahvusvahelisi suhteid tol perioodil rahvusvahelisel areenil eksisteerivate riikidega, sõlmides nendega mitmesuguseid lepinguid. Samuti arendas ulatuslikke rahvusvahelisi suhteid Hansa Liit.

¹ П.А. М о д ж а р я н. Субъекты международного права. М., 1970.

Sajandeid tegutses rahvusvahelistes suhetes riikide ja valitsejate võrdse partnerina Ida-India Kaubaselts. Kapitalismi arenguga kaasnev feodaalse killustatuse likvideerimine ja tsentraliseeritud rahvusriikide kujunemine tõrjus aga sellised rahvusvahelisel areenil riikidega võrdselt tegutsenud õiguse subjektid kõrvale. Otsustava tõuke selleks andis Prantsuse kodanlik revolutsioon, mis tõrjus kõrvale rahvusvahelise õiguse subjekti positsioonilt valitseja-monarhi ja asetas sellele kohale natsiooni - rahva. "Rahvad on üksteise suhtes sõltumatud ja suveräänsed, vaatamata sellele, milline ka ei oleks inimeste arv, kes ta moodustavad, ja tema poolt asustatud territooriumi ulatus," väidetakse Gregoire'i poolt koostatud rahvaste õiguste deklaratsioonis.¹

XIX sajandil muutubki riikide praktikas valitsevaks seisukoht, mis tunnustab riigi ainsaks täieõiguslikuks rahvusvahelise õiguse subjektiks.

Mis on nimetatud seisukoha praktiliseks tagajärjeks? Kõigepealt see, et põhiliselt ainult riigid võivad sõlmida rahvusvahelisi lepinguid, nendega luua, muuta või lõpetada rahvusvahelis-õiguslikke õigussuhteid ja olla õigustatud ning kohustatud rahvusvahelisel areenil. Rahvusvahelised organisatsioonid võivad tegutseda rahvusvahelisel areenil ainult riikide poolt neile antud kompetentsi ulatuses.

§ 2. Küsimus riigist erine- vaist rahvusvahelise õiguse subjektidest

Rahvusvahelise õiguse teoorias taotlevad paljud autorid ka füüsiliste isikute tunnustamist rahvusvahelise õiguse subjektina. Nagu eespool juba nägime, tunnustavad normativistliku koolkonna esindajad (Kelsen) füüsilised isikud peamiselt rahvusvahelise õiguse subjektideks. Nende arvates

¹ Французская буржуазная революция. 1789-1794. М.-Л., 1941, стр. 537.

rahvusvahelise õiguse normid õigustavad ja kohustavad vahetult riikide kodanikke, arvestamata isegi seda, kas vastav riik tunnustab rahvusvahelise õiguse antud normi või mitte.

Prantsuse autor G. Scelle iseloomustab näiteks maailma kui "lõputut inimestevaheliste suhete ahelat, mis ühendab indiviide solidaarsuse alusel". Suhted üksikisikute vahel moodustavad tema arvates rahvusvahelise suhtlemise sisu. Riik peab ainult kaasa aitama sellele suhtlemisele.

Tendentsid muuta füüsilisi isikuid rahvusvahelise õiguse subjektideks ilmnesid ka ÜRO töös, nimelt deklaratsiooni ja paktide väljatöötamisel inimõiguste kaitseks. Kuid need reaktsioonilised seisukohad lükati enamiku riikide poolt tagasi.

Teoreetilised seisukohad, mille alusel püütakse muuta füüsilisi isikuid rahvusvahelise õiguse subjektideks, teenivad ilmselt reaktsioonilisi eesmärgi. Nende tunnustamine kindlustaks imperialistlike suurriikide valitsevatele ringkondadele võimaluse vahelesegamiseks teiste maade siseasjadesse ja nende maade suveräänsete õiguste rikkumiseks inimõiguste kaitse sildi all. Nõukogude Liit ja teised riigid, kes seisavad valvel riikide iseseisvuse ja sõltumatuse eest, ei saa nõustuda selliste reaktsiooniliste seisukohtadega.

Rahvusvaheline õigus sisaldab norme, mis kaitsevad üksikisikuid. Näiteks ÜRO põhikiri kohustab riike (art.1 p.3) arendama rahvusvahelist koostööd lugupidamise edendamiseks inimeste põhiõiguste ja -vabaduste vastu "kõigi jaoks, vahet tegemata rassi, soo, keele ja usundi järgi".

1948.a. sõlmitud konventsioon genotsiidi tunnistamise kohta rahvusvaheliseks kuriteoks keelab rassi, rahvuse, etniliste ja usuliste gruppide füüsilise hävitamise ja nende ebanimliku kohtlemise.

Kõik need rahvusvahelised lepingud kohustavad küll riike tarvitusele võtma teatud abinõusid üksikisikute kaitseks, kuid ei muuda neid isikuid seejuures rahvusvahelise õiguse subjektideks.

R a h v u s saab olla rahvusvahelise õiguse subjektiks vaid erijuhtudel, kõigepealt siis, kui rahvus moodustab

omaette riigi või kui eri rahvused moodustavad liiduvabariigid sotsialistlikus föderatsioonis. Paljurahvuselistes kodanlikes maades, kus kogu riigivõim on koondatud põhirahvuse kätte, ei ole vähemusrahvustel võimalust osa võtta rahvusvahelisest suhtlemisest ja nad ei ole rahvusvahelise õiguse subjektideks.

Rahvusvahelise õiguse subjektina tuleb tunnustada ka rahvust, kes on alustanud võitlust oma iseseisvuse ja sõltumatuse eest ja on moodustanud juba teatud keskorganid, kes juhivad seda võitlust ja esindavad rahvust rahvusvahelisel areenil. Selle järelduse võime teha ÜRO põhikirjast (art.1 p.2), mis loeb organisatsiooni üheks ülesandeks sõbralike suhete arendamise "rahvaste vahel rahvaste võrdõiguslikkuse ja enesemääramise põhimõtte austamise alusel". Nagu nähtub eeltoodust, loeb ÜRO põhikiri rahvaste enesemääramisõiguse üheks tänapäeva rahvusvahelise õiguse põhiprintsiibiks ja keelab ühe rahvuse orjastamise teise poolt. Nimetatud seisukoht on väljendatud ka 1960.a. ÜRO Peaassamblee XV istungjärgul vastuvõetud koloniaalmaadele ja -rahvastele iseseisvuse andmise deklaratsioonis.

Praktikast võime tuua palju näiteid rahvuse esinemisest rahvusvahelise õiguse subjektina. Esimese maailmasõja perioodil moodustasid poolakad ja tšehhid Pariisis oma kesksed organid - rahvakomiteed -, kes arendasid teatud rahvusvahelisi suhteid Entente'i riikide valitsustega. Rahvusvahelise õiguse subjektiks oli ka Alžeeria rahvas, kes aastaid võitles ajutise valitsuse juhtimisel oma iseseisvuse ja sõltumatuse eest.

Teatud õigused kuuluvad rahvusvahelise õiguse alusel ka rahvusele, kes elab teise riigi piirides ja kes ei ole veel organiseerunud iseseisvaks riigiks. Rahvaste enesemääramisõiguse alusel on sellisel rahvusel õigus oma saatuse vabaks otsustamiseks.¹ Ta võib moodustada iseseisva riigi või koos teiste rahvustega organiseerida föderatsiooni. Riigid, kelle

¹ Vt. Курс международного права. Том I. М., 1967, стр.152.

ülemvõimu all elavad vähemusrahvused, peavad austama nende vähemusrahvuste püüdlusi. Koloniaalmaadele ja -rahvastele iseseisvuse andmise deklaratsiooni alusel on rahvuste vägi-valdne hoidmine ülemvõimu all vastuolus ÜRO põhikirjaga. Kui riigid, kelle piirides elavad vähemusrahvused, ei austa nende rahvuste eraldumispüüdlusi, võidakse iseseisvuse saavutamiseks kasutada relvi. ÜRO Peaassamblee poolt 1966.a. vastu võetud resolutsioon tunnustas koloniaalrahvaste poolt iseseisvuse saavutamiseks alustatud sõjad õiglasteks sõdadeks.

Piiratud õigustega rahvusvahelise õiguse subjektideks on rahvusvahelisel areenil tegutsevad riiklikud organisatsioonid, eelkõige Ühinenud Rahvaste Organisatsioon. Põhikirja kohaselt on ÜRO-le antud väga laiad rahvusvahelised volitused: ta võib sõlmida lepinguid; ÜRO-l on iga oma liikme territooriumil "selline õigusvõime, mis võib osutada vajalikuks tema funktsioonide täitmiseks ja eesmärkide saavutamiseks" (art. 104); organisatsiooni ametiisikud kasutavad sarnaselt riikide esindajatega diplomaatilist immuniteti. ÜRO võib kasutada samuti sanktsioone rahvusvahelise õiguse rikkumise ja rahu ohustamise ning agressiooniaktide puhul. Põhikirja alusel on ka teistel riiklikel organisatsioonidel teatud õigused tegutsemiseks rahvusvahelisel areenil.

Ei tohi siiski unustada, et kõik need volitused on antud Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile riikide poolt, kes põhikirjas ettenähtud viisil võivad laiendada või kitsendada tema volitusi ja koguni organisatsiooni likvideerida. ÜRO-l ei ole oma territooriumi, millel ta teostab suveräänset võimu, rahalised ressursid tegutsemiseks antakse riikide poolt. Kõik see näitab, et rahvusvahelised organisatsioonid ei ole täieõiguslikud rahvusvahelise õiguse subjektid.

§ 3. Riikide ühendused rahvusvahelise õiguse subjektina

Tavaliseks rahvusvahelise õiguse subjektiks on unitaarriik. Kuid unitaarriikide kõrval esinevad rahvusvahelisel areenil ka mitmesugused riikide ühendused, millega ühes tekib küsimus nende õigustest rahvusvahelises suhtlemises.

Ajaloo tuntud riikide ühenduseks on **unioon**. Unioonid on monarhistlike riikide ühendused, mis moodustamise viisi ja eesmärkide poolest jagunevad a) personaalunioonideks ja b) reaalunioonideks.

Personaalunioonid on monarhistlike riikide ühendused, kus ühendavaks lüliks kahe või isegi enama riigi vahel on ühine riigipea. Unioonid tekivad sel põhjusel, et monarhistlikes riikides läheb troon monarhi surma korral pärimise teel üle sugulastele. Selle tulemusena võib ühe riigi riigipea pärida ka teise riigi trooni. Näiteks päris 1714.a. Hannoveri kuningas Inglismaa trooni. Personaalunioon Inglismaa ja Hannoveri vahel kestis kuni 1837. aastani. Hollandi ja Luksemburgi vahel kestis personaalunioon 1885. aastast kuni 1908. aastani.

Ühise riigipea olemasolu ei muuda teoreetiliselt personaaluniooni kuuluvate riikide kui rahvusvahelise õiguse subjekti seisundit: riigid jäävad edasi rahvusvahelise õiguse subjektideks ja võivad sõlmida omavahel lepinguid. Isegi relativatunud kokkupõrked on mõeldavad uniooni kuuluvate riikide vahel. Riigipea personaalunioonis ei esine rahvusvahelises suhtlemises mitte kui uniooni riigipea, vaid, lähtudes aktisust, ühe või teise uniooni kuuluva riigi riigipeana.

Reaalunioonid on rahvusvaheliste lepingutega teatud eesmärkideks loodud monarhistlike riikide liidud. Liidu loomise eesmärgiks on tavaliselt riigikaitse korraldamine. Reaaluniooni kuuluvatel riikidel on üks riigipea ja rahvusvahelistes suhetes tunnustatakse õiguse subjektina

vaid uniooni.¹ Kuid siseriiklike küsimuste lahendamisel, mis lepinguga ei ole antud uniooni kompetentsi, vaadeldakse kodanlikus kirjanduses uniooni moodustavaid riike suveräänsetena. Lepingutega antakse tavaliselt uniooni kompetentsi riigikaitse, välissuhtlemine, liiklus, rahandus, millistes küsimustes luuakse ka üleunioonilised organid. Üksikute riikide kompetentsi jäävad teisejärgulised küsimused, nagu: kohalikud maksud, heakord, teede korrashoid jne. Kuna põhilised välis- ja sisepoliitilised küsimused on antud uniooni lahendada, ei saa me vaadelda neid moodustavaid riike suveräänsetena.

Ajaloost võime tuua järgmisi reaaluunionide näiteid: Austria - Ungari 1887 - 1918, Rootsi - Norra 1814 - 1905 ja Taani - Island 1918 - 1944.

Vabariikide ühendusteks on konföderatsioonid ja föderatsioonid.

K o n f ö d e r a t s i o o n on rahvusvahelise lepinguga teatud eesmärkideks loodud riikide liit. Liidu loomise eesmärgiks on tavaliselt lepingust osavõtivate riikide välispoliitika koordineerimine, iseseisvuse ja sõltumatuse kaitsmine ning majandusliku koostöö edendamine. Erinevalt reaaluunionist puudub konföderatsioonil ühine riigipea. Konföderatsiooni kompetentsi antud küsimuste otsustamiseks moodustatakse riikide esindajate konvent, millest riigid võtavad osa oma diplomaatiliste esindajate kaudu. Konvendi otsused viiakse ellu üksikute riikide vastavate riigiorganite poolt.

Konföderatsioon ei ole rahvusvahelise õiguse subjektiks. Temasse kuuluvad riigid jäävad edasi rahvusvahelise õiguse subjektideks, kuid nende rahvusvaheline õigus- ja teovõime on konföderatsiooni kompetentsi antud küsimustes piiratud konvendi otsusega.

Konföderatsioonideks olid omal ajal Ameerika Ühendriigid (1776-1787), Saksamaa (1815-1886) ja Šveits (1815-1848).

Konföderatsioonid on oma iseloomult, nagu ajalugu näitab, teatud üleminekuperioodi riikide ühendusteks ja lõpevad

¹ Л. О п п е н г е й м. Международное право. Том. I, по-
лутом 2, стр. 174.

tavaliselt föderatsiooni või unitaarriigi moodustamisega. Tänapäeval ei esine rahvusvahelisel areenil enam konföderatsiooni selle puhtal kujul. Seda tuletavad meelde Briti Rahvaste Ühendus ning EAV, Liibüa, Sudaani ja Süüria poolt 1970.a. moodustatud liit.

Föderatsioon ehk liitriik on riigiõigusliku akti, konstitutsiooni alusel loodud riikide ühendus. Föderatsioonil on oma riigipea (näit. NSV Liidus - Ülemnõukogu Presiidium, USA-s - president) ja keskorganid föderatsiooni kompetentsi antud küsimuste lahendamiseks. Kodanlikes föderatsioonides on rahvusvahelise õiguse subjektiks ainult föderatsioon: ainult föderatsioon võib sõlmida rahvusvahelisi lepinguid ja võtta osa rahvusvahelisest suhtlemisest.¹ Kuigi kodanlikud autorid osalt püüavad vaadelda föderatsiooni kuuluvaid osariike suveräänsete riikidena, ei saa selle seisukohaga nõustuda. Osariigid kodanlikus föderatsioonis on tegelikult vaid piiratud kompetentsiga haldus-territoriaalsed üksused.

Sotsialistlikus föderatsioonis on rahvusvahelise õiguse subjektideks nii föderatsioon tervikuna kui ka üksikud liiduvabariigid. 1.veebruari 1944.a. seadusega anti NSV Liidus liiduvabariikidele õigus diplomaatiliste ja konsulaaresindajate vahetamiseks välisriikidega, nendega kokkulepete sõlmimiseks ja rahvusvaheliste organisatsioonide tööst osavõtuks. Ukraina ja Valgevene NSV on Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ja paljude teiste rahvusvaheliste organisatsioonide liikmeiks.

Liidu ja liiduvabariikide kompetentsi piiritleb rahvusvahelises suhtlemises konstitutsioon. NSV Liidu konstitutsiooni alusel (art. 14) kuuluvad NSV Liidu kompetentsi rahvusvahelises suhtlemises järgmised küsimused: NSV Liidu esindamine rahvusvahelistes suhetes; lepingute sõlmimine, ratifitseerimine ja denonsseerimine; üldise korra kindlaksmääramine liiduvabariikide suhtlemiseks välisriikidega; sõja ja rahu kü-

¹ Vt. lähemalt sotsialistliku ja kodanliku föderatsiooni erinevuste kohta Nõukogude Liidu riigiõiguse kursusest.

simused; riigikaitse korraldamine; väliskaubanduse organiseerimine riikliku monopoli alusel; välismaalaste vastuvõtmine NSV Liidu riikkondsusse; välismaalaste õiguslik seisund; NSV Liidu diplomaatiliste ja konsulaaresindajate määramine välisriikidesse ning nende õigusliku seisundi kindlaksmääramine.

§ 4. A l a t i s e l t n e u t r a a l s e d r i i g i d

Alatiselt neutraalseteks nimetatakse riike, kes rahvusvahelise lepinguga või ühepoolse deklaratsiooniga võtavad endale kohustuse mitte osa võtta relvastatud konfliktidest ja sõjalistest liitudest ning mitte lubada oma territooriumil välismaiste sõjaväebaaside loomist.

Ajalooliselt olid alatiselt neutraalseteks riikideks Belgia ja Luksemburg.

Belgia neutraalsust tunnustati 1831. ja 1839.a.Londoni lepingutega ja seda garanteerisid suurriigid: Suurbritannia, Prantsusmaa, Venemaa, Austria ja Preisimaa. Luksemburgi alatist neutraalsust tunnustati samuti suurriikide garanteerimisel - 1867.a. Londoni lepinguga. Imperialistlik Saksamaa, alustades 1914.a. Esimest maailmasõda, ei arvestanud nende maade alatist neutraalsust. Ta vallutas reetlikult mõlemad maad, kasutades nende territooriume kallaletungiks Prantsusmaale. Pärast Esimest maailmasõda loobusid mõlemad riigid Pariisi rahukonverentsil oma alatisest neutraalsusest.

Praegu on alatiselt neutraalsed riigid Šveits, Austria ja Laos. Šveitsi neutraliteeti tunnustati rea riikide poolt 1815.a. Viini kongressil vastuvõetud erilise deklaratsiooniga.¹

Austria alatist neutraalsust tunnustati 1955.a.riikliku lepingu sõlmimisega. Selle aluseks oli Austria parlamendi poolt vastuvõetud vastav deklaratsioon,mida tunnustasid Nõukogude Liit, USA, Suurbritannia ja Prantsusmaa.

¹ Deklaratsioonile kirjutasid alla järgmised riigid:Austria, Hispaania, Prantsusmaa, Preisimaa, Portugal,Rootsi,Suurbritannia ja Venemaa.

Nagu eeltoodud alatise neutraliteedi määratlusest nähtub, on neutraalsete riikide tegevus rahvusvahelisel areenil sõjalistes küsimustes piiratud. Kuid need kitsendused on nende poolt vabatahtlikult endale võetud ja ei ole seetõttu vastuolus suveräänsusega ega piira nende kui rahvusvahelise õiguse subjekti seisundit. Alatiselt neutraalsed riigid võivad omada endakaitseks relvastatud jõude ja oma territooriumi kaitsmiseks vajalikke kaitseehitusi.¹

Genfi konverentsil 1962.a. võeti 13 riigi poolt vastu Laose neutraliteedi deklaratsioon. Selle alusel on Laose välispoliitika aluseks tuntud viis printsiipi riikide rahu-likust kooseksisteerimisest. Laose rahvas soovib kaitsta ja panna austama oma suveräänsust, sõltumatust, neutraliteeti, ühtsust ja territoriaalset terviklikkust. Ta hoidub jõu kasutamisest ja jõuga ähvardamisest ning vahelesegamisest teiste maade siseellu. Laos ei võta osa sõjalistest liitudest ja muudest sõjalise iseloomuga lepingutest, mis on kokkusalutatud neutraliteediga. Ta ei luba välismaist vahelesegamist oma siseasjadesse ja nõuab välismaiste sõjavägede ja sõjalise personali väljaviimist oma territooriumilt. Laos on valmis vastu võtma abi kõigilt riikidelt, kes soovivad aidata teda sõltumatuse ja iseseisva rahvusliku majanduse loomisel. Senine imperialistide sõjaline vahelesegamine Laose siseellu on otseses vastuolus deklaratsiooniga ja takistab selle elluviimist.²

Alatine neutraliteet kui oluline tegur rahvusvahelise rahu kindlustamiseks on leidnud rahuarmastavate rahvaste üldise tunnustuse. Eriti nõuavad rahvad teatud piirkondadesse tänapäeva kõige ohtlikumate relvade - tuumarelvade paigutamise keelamist. Üldise heakskiidu rahvahulkades leidis Poola Rahvavabariigi välisministri Rapacky poolt esitatud plaan aatomivaba tsooni loomiseks Kesk-Euroopas. Impe-

¹ Erandi moodustas Luksemburg, kellele 1867.a. lepinguga keelati relvastatud jõudude organiseerimine ja kindlustuste rajamine.

² Vt. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XXII. М., 1967, стр. 26-29.

rialistlike riikide vastuseisust hoolimata võeti ÜRO Peaasamblee XVI istungjärgul vastu resolutsioon Aafrika kuulutamiseks aatomivabaks tsooniks. Nimetatud resolutsioonil on kaheldamatult suur tähtsus inimkonna vabastamisel tuumasõja ohust.

§ 5. Riigi kui rahvusvahelise
õiguse subjekti tekkimine
ja kadumine

Riik kui rahvusvahelise õiguse subjekt tekib teatud tingimustel ja ka kaob teatud tingimustel. Riik võib tekkida ning kaduda ka mitmel erineval viisil. Kodanlikus kirjanduses loetakse riigi tekkimise aluseks kolme komponendi, nimelt 1) territooriumi, 2) rahva ja 3) võrgema võimu olemasolu. Nende olemasolu korral leiavad kodanlikud autorid, et riik on olemas. Riigi tekkimise juures ei vaatle nad aga seda, kas riigivõim teostab oma funktsioone või mitte, kas rahvas tunnustab antud riigivõimu ja allub temale või ei. Ainult vormiliste tunnuste vaatlemine võimaldab lugeda riigiks ka marionettriike, nagu seda on Lõuna-Korea ja Taivan, kus võimuorganid on vaid USA monopolistide agentideks, kel pole õigust iseseisvaks riigi funktsioonide teostamiseks. Ainult vormiliste tunnuste vaatlemine heidab kõrvale ka riigi klassiiseloomu, asjaolu, et riik on teatud klassi käes vahendiks tema võimu kindlustamisel ning huvide kaitsmisel.

Riigi tekkimisel on oluline, kas tema organid saavad teostada riigi funktsioone või mitte. Kui on kujunenud riiklik organisatsioon, mille organid teostavad riigi funktsioone, siis võime öelda, et on tekkinud ka uus rahvusvahelise õiguse subjekt.

On muidugi selge, et riik ei saa eksisteerida ilma territooriumita ja ka rahvata, kuid nende täpne kindlaksmääramine ei ole esmajärgulise tähtsusega riigi kujunemisel. Viimast seisukohta kinnitab asjaolu, et enamikul juhtudel ei ole riigi tekkimisel tema territooriumi suurus ja elanikkon-

na koosseis kindlad. Need määratakse kindlaks alles hilisema relvastatud võitluse või teiste riikidega toimunud läbirääkimiste ning sõlmitud lepingute tulemusena. Nii näiteks võitles Alžeeria juba aastaid Prantsusmaa ülemvõimu vastu, organiseeris oma riigivõimu- ja valitsemisorganid, kes esindasid teda rahvusvahelistes suhetes, kuigi oli veel ebakindel tema territooriumi ja elanikkonna lõplik koosseis.

Riik võib tekkida kahel viisil: (1) algeliselt ehk originaalselt ja (2) tuletatud ehk derivatiivselt.

O r i g i n a a l s e l t tekib riik sel juhul, kui ta tekib mitte kellelegi kuuluval territooriumil. Algelisel teel tekkisid riigid ajaloos ühiskonna arengu tulemusena, üleminekul ürgkogukondlikust korrast orjanduslikku ühiskonda. Tänapäeval, mil kogu maailm on ära jaotatud riikide vahel, pole enam võimalik riikide tekkimine originaalsel teel. Möödunud sajandist võime siiski tuua mitmeid näiteid sellise riikide tekkimise viisi kohta. Pärast orjuse kaotamist alustasid Ameerika Ühendriigid vabastatud orjade väljavedamist Aafrikasse ja nendega selle läänerranniku asustamist. Nad organiseerisid 1847.a. Libeeria Vabariigi. Originaalsel teel tekkisid Aafrikas möödunud sajandil veel Kongo Vabariik (personaalunioon Belgiaga) ja Lõuna-Aafrikas buuri vabariigid - Oranje ja Transvaal. Viimased annekteeriti 1902.a. Suurbritannia poolt.

T u l e t a t u d ehk d e r i v a t i i v s e l teel tekib riik siis, kui ta luuakse mõnele teisele riigile kuulunud territooriumil. Viimase mooduse juures võib riik tekkida väga mitmel viisil. Kõige tavalisem on uue riigi loomine rahvusliku vabadusvõitluse või revolutsiooni tulemusena varem mõne teise riigi koosseisu kuulunud rahva poolt.

Sellisel teel moodustati 1776.a. Põhja-Ameerikas Suurbritannia kolooniatest Ameerika Ühendriigid. 1830.a. moodustati Türgi territooriumil Kreeka, 1831.a. Belgia Hollandist. Möödunud sajandi teisel poolel kujunesid Türgi territooriumil välja veel sõltumatud riigid Rumeenia ja Bulgaaria. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjul Euroopas alanud

ulatusliku vabadusvõitluse tulemusena tekkis eriti palju sõltumatuid riike: Poola, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia, Soome ja kodanlikud Balti riigid.

Pärast Teist maailmasõda seninähtamatu ulatuse võtnud rahvusliku vabadusvõitluse tulemusel on endistest imperialistlike riikide kolooniatest moodustatud enam kui 80 uut riiki. Tähtsamatena neist võiksime nimetada järgmisi: India, Indoneesia, Birma, Vietnami DV, Korea RDV.

ÜRO Peaassamblee XV istungjärgul Nõukogude Liidu ettepanekul vastuvõetud koloniaalmaadele ja -rahvastele sõltumatuse andmise deklaratsiooni elluviimine likvideerib lähematel aastatel viimased allesjäänud koloniaalsüsteemi riismed, millega kujuneb veelgi uusi riike.

2) Belvaadeldud juhtumitel - uue riigi tekkimisel mõne teise riigi territooriumil - jäi ka endine riik püsima rahvusvahelise õiguse subjektina. Ent üksikutel juhtudel kaasnab uute riikide tekkimisega endise riigi kadumine. Nii la-
gunes pärast Esimest maailmasõda Austria-Ungari kaksikmonarhia Austriaks ja Ungariks, kusjuures osa Austria-Ungari territooriume läksid üle Tšehhoslovakkiale ja Jugoslaaviale. Uus riik võib kujuneda ka mitme riigi ühinemise tulemusena. 1871.a. kujunes paljude väikeriikide ühinemisel Saksa keisririik. 1870.a. ühinesid mitmed Apenniini poolsaarel asuvad riigid Itaaliaks. 1922.a. moodustati Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena kujunenud üksikutest sotsialistlikest vabariikidest Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit.

3) Teise maailmasõja eelsel perioodil oli peamiseks riikide kadumise viisiks anneksioon: imperialistlikud riigid vallutasid teised riigid ja likvideerisid nende sõltumatuse. 1902. a. annekteeris Suurbritannia buuri vabariigid. 1935.a. annekteeris fašistlik Saksamaa Austria ja Itaalia Abessiinia. 1939.a. annekteeris Saksamaa Tšehhoslovakkia, Itaalia Albaania.

ÜRO Nürnbergi ning Tokio sõjatribunalide pähikirjadega on agressioon keelatud ja seda loetakse rahvusvaheliseks kuriteoseks. Seepärast selliste riikide kadumise viisi nündasja

rahvusvaheline õigus ei tunnista.

Tänapäeval riikide kui rahvusvahelise õiguse subjektide kadumine on otseselt seotud uute riikide tekkimisega. Endine riik kaob, kui tema territooriumil tekivad rahvusliku vabadusvõitluse tulemusena uued rahvusvahelise õiguse subjektid. Samuti kaovad endised rahvusvahelise õiguse subjektid, kui nad ühinevad uueks riigiks, nagu see toimus 1871.a. Saksamaa väikeriikide ühinemisel Saksa keisririigiks ja 1870.a. Apeniini poolsaarel Itaalia moodustamisel.

§ 6. S u v e r ä ä n s u s

Rahvusvahelise õiguse subjektiks on vaid suveräänsed riigid, s.o. riigid, mis vastavad teatud nõuetele. Mida siis mõeldakse suveräänsuse all? Suveräänsuse küsimus on üheks kõige vaieldavamaks küsimuseks rahvusvahelises õiguses. Vaidlused ei käi mitte ainult selle mõiste olemuse ümber, vaid ka küsimuses, kas on olemas suveräänsust kui riigile iseloomulikku tunnust või mitte. Nüüdisaegses kodanlikus doktriinis imperialistlike suurriikide agressiivse poliitika huvides väga paljud autorid eitavad suveräänsust. Seda tehakse ilmselt selleks, et soodustada imperialistlikel suurriikidel vahelesegamist teiste riikide siseasjadesse nende iseseisvuse ja sõltumatuse likvideerimiseks.

S u v e r ä ä n s u s e a l l m õ i s t a m e
r i i g i p o o l t o m a f u n k t s i o o n i d e
s õ l t u m a t u t t e o s t a m i s t n i i s i s e
r i i g i s k u i k a r a h v u s v a h e l i s t e s
s u h e t e s .¹

Beltoodud määratlusest näeme, et suveräänsusel on oluline osa riikide iseseisvuse ja sõltumatuse kaitsmisel. Ainult neid riike, kes tõeliselt teostavad oma funktsioone sõltumatult teistest riikidest ja organisatsioonidest, võime nimetada suveräänseiks. Samuti näeme, et suveräänsus omab

¹ vt. Курс международного права. Том I, стр. 146, 147.

suurt tähtsust heanaaberliku koostöö arendamisel riikide ja rahvaste vahel ning rahvusvahelise rahu ja julgeoleku kindlustamisel, sest ta keelab ühe riigi poolt vahelesegamise teise riigi funktsioonide teostamisse, oma tahte pealesundimise teisele riigile. Igasugused katsed oma tahet teistele riikidele peale sundida, nende tegevust oma huvides mõjutada, põhjustavad rahvusvahelisi konflikte, mis võivad viia ohtlike relvastatud kokkupõrgeteni.

Suveräänsus on rahvusvahelise õiguse aluseks, sest, nagu me eespool nägime, rahvusvaheline õigus kujunes ja areneb edasi riikide vahel sõlmitud võrdõiguslike lepingutega. Suveräänsuse eitamisega vallanduks rahvusvahelisel areenil piiramatut omavoli, mis õigustaks imperialistlikke suurriike vägivallaga likvideerima nõrgemate riikide ja rahvaste iseseisvust ning sõltumatust.

1) Suveräänsuse juures tuleb eraldada ühelt poolt tema vormilist ja teiselt poolt tema sisulist külge. Vormilise külje all mõtleme seda, et antud riigi konstitutsioon, seadused ja tema poolt sõlmitud rahvusvahelised lepingud võimaldavad sõltumatut funktsioonide teostamist. Kui konstitutsioon (näiteks osariikide konstitutsioon kodanlikus föderatsioonis) või rahvusvahelised lepingud teevad aga riigi funktsioonide teostamise sõltuvaks teisest riigist või mingisugustest muudest organitest, ei saa me rääkida suveräänsusest riigist ning tunnustada seda riiki täieõigusliku rahvusvahelise õiguse subjektina. Seoses sellega, et Ameerika Ühendriikide poolt teistele maadele pealesunnitud nn. vastastikuse julgeoleku kindlustamise lepingute ja Põhja-Atlandi organisatsiooni kaasabil kitsendatakse nendesse organisatsioonidesse kuuluvate riikide tegevusvabadust, räägimegi, et nimetatud riigid on kaotanud tunduva osa oma suveräänsusest ja neid ei saa enam vaadelda täieõiguslike rahvusvahelise õiguse subjektidena. Teisest küljest, olgugi et konstitutsioon ja lepingud vormiliselt kindlustavad riigile tema funktsioonide sõltumatu teostamise võimaluse, võib see osutuda faktiliselt ikkagi võimatuks mitmesugustel muudel põhjustel

(näiteks majandusliku või sõjalise vahelesegamise tulemusena) ja me ei saa samuti rääkida tõeliselt suveräänsest riigist.

Tänapäeval püüavad imperialistlikud suurriigid allutada nõrgemaid riike oma ülemvõimule ja likvideerida nende sõltumatust eriti ulatuslikult majandusliku vahelesegamisega. V.I.Lenin näitas juba omal ajal, et finantskapitali kaasabil on suurriigid võimelised allutama endale teisi maid.

Just seepärast, et Lõuna-Koreas ja Taiwanil moodustatud režiimid, mis vormiliselt eksisteerivad suveräänsetena, on täielikult sõltuvad Ameerika monopolistidest, ei saagi me neid vaadelda rahvusvahelise õiguse subjektidena. Samuti ei muuda vormilise sõltumatuse andmine rahvusvahelise õiguse subjektideks kolooniaid, kui sellega ei kaasne nendele rahvastele (täieliku vabaduse) andmine ise oma saatust määrata ja oma välissuhteid korraldada.

Nõukogude juriidilises literatuuris on püütud anda mitmeid suveräänsuse määratlusi. Professor I. Levin nimetab suveräänsuseks "juriidilist ja faktilist võimet oma funktsioone teostada".¹ Nimetatud määratluse juures tõusetub aga küsimus, kes määrab kindlaks, kas riik on võimeline oma funktsioone teostama või mitte. Imperialistlikud suurriigid, eita-
des rahvusliku vabadusvõitluse tulemusena kujunenud riikide "võimet" oma funktsioone teostada, eitavad sellega ka nende iseseisvust ja saavad juriidilise aluse nende riikide likvi-
deerimiseks relvastatud interventsiooni teel.

Paljud autorid nimetavad suveräänsust riigivõimu "sõltumatuse seisundiks". Nimetatud määratlus vaatlleb suveräänsust nagu mingit riigi funktsioonide teostamisest eraldi seisvat nähet, mis võimaldab lugeda "suveräänseteks" ka mari-onettriike, keda me tegelikult ei saa lugeda üldse riikideks. Riigi suveräänsus ilmneb just tema funktsioonide teostamisel.

Professor E.A. Korovin nimetab suveräänsuseks rahva õigust iseseisvuse ja sõltumatuse saavutamiseks.² Antud määrat-

¹ И. Д. Л е в и н. Суверенитет. М., 1948, стр. 227.

² Е. А. К о р о в и н. Некоторые основные вопросы теории международного права. - "Советское государство и право", 1954, № 6, стр. 43.

lus lähtub nüüdisaja rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõttest, mis kindlustab igale rahvusele õiguse iseseisvusele, sõltumatusele. Kuid see ei võimalda meil vastata küsimusele, kas antud riik on momendil suveräänne ja täisõiguslik rahvusvahelise õiguse subjekt või mitte. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtte alusel omavad kõik praegu veel koloniaalorjuses vaevlevad rahvad õiguse iseseisvuse ja sõltumatuse saavutamiseks, kuid see ei tähenda, et nad juba praegu oleksid suveräänsed ja rahvusvahelise õiguse subjektid.

Suveräänsus kui riigi eksisteerimise oluline tunnus tekkis kaheldamatult ühes riigi tekkimisega. Juba orjavalduse ühiskonnas omaid riigid suveräänsuse tunnuseid: tunnustati riiklike organite sõltumatust teistest riikidest ja ka ükskõik millistest teistest organitest siseriigis, territooriumi puutumast, riigi ainuvõimu oma territooriumil, tema esindajate erilist õiguslikku kaitset jm.

Olgu et feodalismi perioodil vasallid püüdsid enda kätte koondada kogu võimutäiust - moodustada iseseisvaid riike oma vasallvaldustest - ning isegi võistlesid võimu teostamisel keisritega, tunnustasid nad ometi vasallilepinguga oma alluvust keisrile ja täitsid mitmeid kohustusi (maksud, sõjaväe andmise kohustus jt.) keisri vastu. See näitab, et ka feodalismi perioodil tunnustati vormiliselt riigi suveräänsust.

Teoreetilised õpetused suveräänsusest kujunesid alles XV-XVI sajandil, olukorras, kus ühes arenevate tootlike jõududega algas võitlus tsentraliseeritud riigi loomise eest. Feodalismi rüpes arenenud kapitalismi alged sattusid oma arengus teravasse vastuollu feodaalse killustatusega, mis raskendas, pidurdas kapitalismi arengut. Kapitalismi arenguks oli vaja likvideerida feodaalne killustatus ja luua ühtsed tsentraliseeritud riigid. Selle tähtsa ülesande teostamisele aitasidki kaasa teoreetilised õpetused suveräänsusest. Nagu märgib tuntud saksa riigiõigusteadlane G. Jellinek, ei leiutanud teadlased suveräänsuse mõistet oma kabinettides, vaid see kujunes praktilises võitluses ülevõimu pärast kolme

võimu - keisri, feodaalide ja kiriku vahel. Ajaloo teatud perioodil koondas kirik teatavasti oma kätte kogu võimutäiuse, allutades endale nii keisri kui ka feodaalid. Seda kiriku ainuvõimu demonstreeris Henry IV Kanossa-teenkond.

Esimesed teoreetilised seisukohad suveräänsuse mõiste kohta väljendati Vene riigis Ivan III valitsemise ajal (XV saj.) Josif Volotski ja Ivan Peresvetski töödes. Nendes tunnustati keisri ülemvõimu feodaalide ja kiriku suhtes.

Lääne-Euroopas on suveräänsuseõpetuse rajajaks prantsuse teadlane J. Bodin, kelle seisukohad ilmnevad tema 1577. a. ilmunud tööst "De La Republique". Bodin tunnustab absoluutse monarhi suveräänsust võimu. Tema õpetuse kohaselt peab monarhi piiramatu ja jagamatu võim allutama endale nii feodaalid kui ka kiriku. Absoluutse monarhi võimutäiust tunnustasid oma töödes ka tolle perioodi inglise filosoofid Hobbes ja Locke.

Tänapäeva mõttes on nimetatud õpetused muidugi reaktsioonilised, kuna nad aitasid kaasa kogu võimutäiuse koondamisele absoluutse monarhi kätte ja võtsid rahvahulkadelt võimaluse kaasa rääkida riigivõimu teostamisel. Oma kaasajal olid nimetatud õpetused siiski progressiivsed, kuna pealishituse osana aitasid nad kaasa ühiskonna edasist arengut takistava feodaalse killustatuse likvideerimisele ja tsentraliseeritud riigi loomisele.

Feodalismi rüpes kujunenud uus ühiskondlik klass, - kodanlus, alustades võitlust riigivõimu enda kätte koondamise eest, püstitas õpetuse rahva suveräänsusest. Õpetuse loojaks sai tuntud prantsuse filosoof J. Rousseau oma töös "Ühiskondlik leping". Selle õpetuse kohaselt kuulub piiramatu ja jagamatu võim riigis rahvale, kes teostab seda valitud esindusorganite kaudu. Rahva suveräänsust tunnustas ka Prantsuse 1789.-92. a. kodanliku revolutsiooni ajal vastuvõetud inim- ja kodanikuõiguste deklaratsioon.

Õpetusel rahva suveräänsusest oli suur tähtsus rahvahulkade mobiliseerimisel feodalismi kukutamise ja kodanliku riigi loomise eest peetavasse võitlusse. Ent kodanlus, tulles võimule, koondas kogu võimutäiuse enda kätte ja jättis

töötavad hulgad õigusetusse olukorda: mitmesugused valimisõiguses kehtestatud tsensused, nagu varandus-, haridus-, paiksustsensused jt., annavad kodanlikus riigis vaid kodanlusele võimaluse valida ja olla valitud esindusorganitesse.

Järelikult kodanlike maade "rahvasuveräänsus" on vaid fiktsioon, millega püütakse petta rahvahulki ja varjata tõsiasi, et kodanliku riigi ülesandeks on kindlustada kodanluse poolt teostatavat töötavate hulkade ekspluateerimist. Nimeetatud tõsiasi ei muuda mingil määral asjaolu, et kodanlikud konstitutsioonid veel praegugi deklareerivad kogu võimutäiuse koondamist "rahva kätte", "tulenemist rahvast" ja teostamist "rahva huvides".

"Kodanlik kord sündis ahvatlevate loosungitega - vabadus, võrdsus ja vendlus," öeldakse NLKP programmis. "Kuid neid loosungeid kasutas Kodanlus ainult selleks, et välja tõrjuda feodaalne ülemkiht ja tulla võimule. Võrdsuse asemele tekkis uus sügav sotsiaalse ja majandusliku ebavõrdsuse kuristik. Mitte vendlus, vaid äge klassivõitlus valitseb kodanlikus ühiskonnas."¹

Ainult Nõukogude Liidus ja teistes sotsialistlikes riikides on rahvasuveräänsuse põhimõte tõeliselt ellu viidud. Siin kuulub tõeliselt kogu võim rahvale ja teostatakse tema poolt valitud esindusorganite kaudu. Sotsialistlik demokraatlik valimisõigus kindlustab kõigile kodanikele võimaluse valida ja olla valitud esindusorganitesse. Valijate õigus kontrollida valitud esindusorganite tegevust ning õigus saadikukandidaate tagasi kutsuda, kui need ei täida oma ülesandeid, kindlustavad rahvasuveräänsuse põhimõtte tõelise elluviimise sotsialistlikes riikides.

Eeltoodust nähtub, et suveräänsuse põhimõte omab teravat klassiiseloому. Teda kasutatakse alati teatud klassi poolt oma võimu kindlustamiseks ja huvide kaitsmiseks.

Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide eeskujul mõjul on rahvasuveräänsuse põhimõte tänapäeval kujunenud

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 29.

progressiivseks põhimõtteks, mis innustab miljoneid kapitalistlike suurriikide orjuses vaevlevaid koloniaalrahvaid võitluseks oma täieliku vabaduse ja suveräänsuse eest. Rahvusliku vabadusvõitluse nõrgendamiseks, selleks, et kaasa aidata imperialistlike riikide agressiivse poliitika teostamisele, on kaasaegne kodanlik teadus alustanud sõjakäiku suveräänsuse põhimõtte vastu. Püüdes kujutada suveräänsust iga suguste rahvusvahelisel areenil ilmnevate pahede ja sõdade põhjustajana, püüavad imperialistide huve kaitsvad autorid kindlustada oma valitsevatele monopolistlikele ringkondadele paremaid võimalusi rahvusliku vabadusvõitluse mahasurumiseks kolooniates ja sõltuvates maades ning majanduslikuks ja poliitiliseks ekspansiooniks teistesse maadesse.

Sõdade ja riikidevaheliste konfliktide põhjuseks ei ole mitte suveräänsus, vaid imperialistlike riikide agressiivne poliitika, mis ei austa rahvusvahelisel areenil nimetatud põhimõtet. Rahvusvahelist rahu ja heanaaberlikku riikidevahelist koostööd pole võimalik kindlustada suveräänsuse põhimõttest loobumisega, vaid selle järjekindla ja kõrvalekaldumata austamisega kõigi rahvusvahelisest suhtlemisest osavõtivate riikide poolt.

Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud riigid lähtuvad oma suhete korraldamisel teiste riikidega kõrvalekaldumatult nende suveräänsuse austamisest. Seepärast ongi rahvusvahelises suhtlemises riikide suveräänsuse ja territoriaalse terviklikkuse austamine üheks leninlikust erineva süsteemiga riikide rahuliku koosseksisteerimise printsiibist tulenevaks põhiliseks kohustuseks.

Ka ÜRO põhikiri kohustab riike austama teiste riikide suveräänsust (art.2 p.1). Lähtudes sellest võime väita, et vaatamata kodanlike autorite poolt avaldatud erinevatele seisukohtadele, suveräänsus on ja jääb ka edaspidi riigi oluliseks tunnuseks.

§ 7. Sõltuvad riigid

Rahvusvahelisel areenil esinevad paljud riigid, kelle suveräänsust on piiratud rahvusvaheliste lepingutega. Selliseid riike nimetatakse sõltuvateks riikideks. Kuna neil riikidel puudub võimalus vabalt oma funktsioone teostada, siis ei saa neid lugeda ka täieõiguslikeks rahvusvahelise õiguse subjektideks.

Millises ulatuses üks või teine sõltuv riik on kaotanud oma rahvusvahelise õiguse subjekti õigused, oleneb vastavast lepingust.

Sõltuvate riikide vormid on järgmised: vasallriigid, protektoraadid, mandaatterritooriumid ja hooldusalused territooriumid. Minevikus esinenud suveräänsuse piiramise vormiks oli veel kapitulatsioonide režiim. Mitmesuguseid suveräänsuse piiramise erivorme kasutasid imperialistlikud suurriigid Aasia ja Aafrika rahvaste orjastamiseks ja nende ekspluateerimiseks. Sõltuvates riikides, erinevalt tavalisest koloniaalsüsteemist, säilivad riikidel (näit. protektoraatidel) vormiliselt teatud suveräänsed õigused ja neid maid ei vaadelda mõne teise riigi territooriumi osana. Selline vormiline teatud suveräänsete õiguste säilimine on enamikul juhtudel vaid näilik. Tegelikult kujutavad need maad endisi imperialistlike suurriikide kolooniaid, kus kogu võimutäius on koondatud välismaiste imperialistide käsilaste (kindralkubernerid, kubernerid jt.) kätte.

ÜRO põhikirja, eriti aga Peaassamblee XV istungjärgul 1960.a. NSV Liidu delegatsiooni algatusel vastuvõetud koloniaalmaadele ja -rahvastele sõltumatuse andmise deklaratsiooni alusel on sellised suveräänsuse piiramise vormid vastulus nüüdisaja rahvusvahelise õigusega ja neile allutatud rahvastel on õigus taotleda kõigi selliste suveräänsuse kitsenduste tühistamist.

Vasallriigid esinesid peamiselt feodalismi perioodil. Vasallriik oli üheks peamiseks poliitilise sõltuvuse vormiks, mille kaasabil Euroopa riigid orjastasid ja ekspluateerisid Aasia rahvaid. Oma nimetuse on nimetatud sõl-

tuavad riigid saanud sellest, et nende vahekord mõne teise riigiga tuletas meelde senjööri ja vasalli vahekorda. Nimelt pidid vasallriigid maksma mõnele teisele riigile (senjööri riigile) makse ja abistama teda sõja korral; vasallriigi valitseja oli kohustatud senjööri riigi valitsejale truudust vanduma. Eriti levinud olid sääraseid riigid Indias, kus paljud kohalikud vürstiriigid olid kuni dominioonide moodustumiseni (1947) vasallsuhetes Inglismaaga. Euroopas olid Moldaavia ja Valahhia kuni 1878.a. ning Bulgaaria kuni 1908. a. vasallsuhetes Türgiga.

Tänapäeval on rahvusvahelisel areenil jäänud püsima vaid üks vasallriik - kääbusriik Andorra -, kes seisab vasallsuhetes Hispaania ja Prantsusmaaga, makstes neile teatud igaaastast maksu.

P r o t e k t o r a a d i k s nimetatakse riiki, kes erilise rahvusvahelise lepingu alusel on andnud teisele riigile õiguse enda esindamiseks rahvusvahelises suhtlemises ja sõjaliseks kaitsmiseks. Protektsioonileping on tüüpiline eba-võrdne leping, mis tavaliselt relvade või pettusega imperialistlike suurriikide poolt vähemarenenud Aasia ja Aafrika rahvastele peale sunniti. Sagedasti toimus selliste protektsioonilepingute kaasabil imperialistlike riikide poolt protektoraatide annekteerimine.¹

Protektoraatides säilivad kohalikud valitsused, kellel vormiliselt on õigus lahendada kõiki küsimusi, mis lepingu alusel ei ole üle antud protektorile. Kuid tavaliselt nimetab protektor "abi" osutamise ettekäändel ka nende küsimuste lahendamiseks oma esindaja, residendi, kelle kätte ongi tegelikult koondunud kogu võimutäius ja kes seda teostab protektsiooni teostava riigi valitsuselt saadud juhendite alusel.

Säärase praktika tulemusena on protektoraadid muutunud tegelikult tavalisteks imperialistlike suurriikide kolooniateks.

¹ Näiteks sunniti Jaapani poolt Koreale 1905.a.peale protektsioonileping ja mõni aasta hiljem, nimelt 1910.a. Korea annekteeriti.

Inglismaa protektoraatideks olid ajalooliselt järgmised riigid: Araabia poolsaarel - Kuveit, Katar, lepinguline Omaan; Aafrikas - Sansibar, Uganda; Aasias - Malaia Föderatsioon ja Põhja-Borneo. Kuid kõigis nendes maades arenenud ulatusliku rahvusliku vabadusvõitluse tulemusena saavutati orjastavate protektsioonilepingute lõpetamine ja iseseisvate riikide moodustamine.

Prantsusmaa protektoraatideks olid Maroko ja Tuneesia. Rahvusliku vabadusvõitluse tulemusel pidi Prantsusmaa 1956. a. lõpetama protektsioonilepingud ja tunnustama nende maade sõltumatust. Nagu ajaloolise igandina on Euroopas säilinud üksikud protektoraadid - kääbusriigid. Prantsusmaa protektsiooni all on Monako vürstiriik (territooriumi suurus 1,5 km², elanike arv 15 000) ja Šveitsi protektsiooni all Liechtenstein.

M a n d a a t t e r r i t o o r i u m i d e s ü s t e e m moodustati pärast Esimest maailmasõda Rahvasteliidu põhikirja alusel (art.22). Nagu märgitakse Rahvasteliidu põhikirjas, moodustati süsteem selleks, et aidata nendel rahvastel sõltumatust saavutada, kes sõja tulemusena lakkasid allumast neid varem valitsenud riikide suveräänsusele, kuid kes ise ei ole võimelised ennast juhtima kaasaegse maailma keerukates rahvusvahelistes olukordades. Põhikirja kohaselt tulid sellised rahvad anda arenenud maade hooldamisele, kes "oma kogemuste või geograafilise asendi tõttu" võivad kõige paremini neid ülesandeid täita.

Tegelikult loodi mandaatterritooriumide süsteem selleks, et Esimese maailmasõja kaotajailt riikidelt ära võtta nende välisvaldused ja need üle anda võitjatele. Kuigi nimetatud süsteem vastavalt Rahvasteliidu põhikirjale loodi kaasaaitamiseks vähemarenenud rahvaste omavalitsustele, kinnitas ta õiguslikult miljonite Aafrika ja Aasia rahvaste orjastamise imperialistlike suurriikide poolt. Nõukogude Liit, astudes 1934.a. Rahvasteliitu, ei tunnistanud mandaatterritooriumide süsteemi.

Mandaatterritooriumid jagunesid vastavalt rahva arengutasemele erinevatesse gruppidesse - mandaatterritooriumideks "A", "B" ja "C".

M a n d a a t t e r r i t o o r i u m i d e k s " A " olid Kesk- ja Lähis-Idas asuvad endised Türgi asumaad, kes vastavalt Rahvasteliidu põhikirjale olid saavutanud arengutaseme, mis võimaldas neid tunnustada juba sõltumatute riikidena. Mandataari ülesandeks nendes maades oli n õ u a n d m i n e ja a b i s t a m i n e v a l i t s e m i s e l. Need maad olid järgmised: Inglismaa eestkoste all - Transjordaania (Jordaania), Palestiina ja Iraak, Prantsusmaa eestkoste all - Süüria ja Liibanon.

M a n d a a t t e r r i t o o r i u m i d e k s " B " olid Kesk-Aafrika maad, kelle valitsemist pidid mandataarid teostama juba tingimusel, et nad kindlustavad elanikele "mõtte- ja usuvabaduse". Sellisteks maadeks olid endised Saksa-maa asumaad Togo ja Kamerun - osaliselt Inglismaa ja osaliselt Prantsusmaa halduses. Tervikuna oli Inglismaa eestkoste all Tanganjika. Belgia mandaatterritooriumiks oli Ruanda-Urundi.

M a n d a a t t e r r i t o o r i u m i d e k s " C " olid endised Saksamaa asumaad Edela-Aafrikas ja Vaikse ookeani saarestikes. Nad kuulusid täielikult mandataari valitsemise alla ja neid vaadeldi mandataari territooriumi osadena. Jaapani halduses asusid Mariaani, Karoliini ja Marshalli saared, Austraalia halduses Uus-Ginea, Uus-Meremaa halduses Lääne-Samoa, Lõuna-Aafrika Liidu halduses Edela-Aafrika. Peale eelnimetatute oli Inglismaa, Austraalia ja Uus-Meremaa ühiseks mandaatterritooriumiks Nauru saar.

Imperialistlikud riigid muutsid mandaatterritooriumide süsteemi tavaliseks koloniaalsüsteemiks, keeldudes igasugus-
test sammudest, mis oleksid abistanud nende maade rahvaste arengut iseseisvuse saavutamisel. Iseseisvuspüüete mahasurumiseks kasutati julmi repressioone. Näiteks suruti Inglise sõjaväe poolt äärmiselt julmalt maha Palestiina rahva korduvad katsed iseseisva riigi moodustamiseks. Asjaolu, et imperialistlikud riigid vaatlesid mandaatmaid tavaliste kolooniatena, näitab Jaapani tegevus. Jaapan, lahkudes 1933.a. Rahvasteliidust, keeldus tagasi andmast tema eestkoste all olevaid mandaatterritooriume Okeaanias.

Mandaatmaadest saavutas vaid Iraak sõltumatuse (1932).

Rahvusvaheline hooldussüsteem loodi ÜRO põhikirjaga. Hooldussüsteemi ülesandeks oli a) kindlustada rahvusvahelist rahu ja julgeolekut; b) soodustada hooldusaluste territooriumide elanikkonna poliitilist, majanduslikku ja sotsiaalset progressi, progressi hoidmise alal ja progressiivset arenemist omavalitsuse või sõltumatuse suunas...; c) edendada inimese õiguste ja põhivabaduste austamist kõigi jaoks, vahet tegemata rassi, soo, keele ja usundi järgi, edendada maailma rahvaste vastastikuse sõltuvuse tunnustamist; d) kindlustada võrdset suhtumist organisatsiooni liikmetesse ja nende kodanikesse sotsiaalsel, majanduslikul ja kaubanduslikul alal, samuti ka võrdset suhtumist nendesse õigusemõistmise teostamisel..."¹

Hooldussüsteemi läksid üle 1) mandaatterritooriumid, kes ei olnud veel saavutanud sõltumatust, 2) fašistlikku koalitsiooni kuulunud riikidelt Teise maailmasõja tagajärjel eraldatud territooriumid, 3) territooriumid, mis vabatahtlikult võidi anda hooldussüsteemi riikide poolt, kes nende valitsemise eest vastutasid.

ÜRO põhikirja kohaselt võidi hoolduse teostamine panna ühele riigile, riikide grupile, samuti aga ka Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile. Hooldust teostav riik ja hoolduse teostamise tingimused määrati kindlaks igal üksikjuhul Peaassamblee poolt kinnitatud hoolduskokkuleppega. Erandi moodustavad strateegilised rajoonid, mille suhtes hoolduskokkulepped ja hoolduse teostamise tingimused kinnitab Julgeolekunõukogu.

Järevalve teostamiseks hoolduskokkuleppe eeskirjade täitmise üle moodustati ÜRO süsteemis eriline organ - H o o l d u s n õ u k o g u. Nõukogu koosneb a) hooldusaluseid territooriume valitsevate riikide esindajast, b) Julgeolekunõukogu alatistest liikmetest, kes ei valitse hooldusaluseid territooriume ja c) sellisest arvust Peaassamblee poolt kolmeks aastaks valitud organisatsiooni liikmetest, et nõukogus

¹ Vt. ÜRO põhikiri, XII peatükk.

oleks võrdselt esitatud riike, kes valitsevad hooldusaluseid territooriume, ja riike, kes neid ei valitse.

Nõukogu ülesandeks on läbi vaadata hooldust teostavate riikide poolt esitatud iga-aastased aruanded, võtta vastu ja läbi vaadata hooldusaluste territooriumide elanikkonna poolt esitatud petitsioone ja organiseerida perioodilisi nende territooriumide külastamisi. Hooldusnõukogu töötab välja ankeedi hooldusaluste territooriumide elanikkonna poliitilise, majandusliku ja sotsiaalse progressi suhtes, mille alusel hooldust teostavad riigid peavad esitama Peaassambleele iga-aastaseid aruandeid.

Väliselt tuleb hooldussüsteem meelde eelvaadeldud mandaatide süsteemi. Kuid asjaolu, et tema väljatöötamisest võttis osa Nõukogude Liit, ja ka see, et Nõukogude Liidul ühe Hooldusnõukogu liikmena on võimalus kontrollida hoolduse tegelikku teostamist, on kujundanud temast tunduvalt progressiivsema instituudi kui mandaatide süsteem. Hooldussüsteem on aidanud paljudel maadel saavutada iseseisvust ja sõltumatust.

Hooldussüsteemi läksid endistest Rahvasteliidu mandaat-territooriumidest üle Togo, Kamerun, Tanganjika, Ruanda-Urundi, Uus-Ginea, Lääne-Samoa, Nauru saar ja Mariaani, Karoliini ja Marshalli saared. Hooldust teostavaiks riikideks jäid endised mandataarid, ainult Mariaani, Karoliini ja Marshalli saared anti Ameerika Ühendriikide hooldamisele (varem oli mandataariks Jaapan). Hooldussüsteemi pidi üle minema ka Lõuna-Aafrika Liidu mandaadi all olnud Edela-Aafrika (Namiibia). Vaatamata ÜRO Peaassamblee korduvatele resolutsioonidele, ei ole Lõuna-Aafrika Vabariik nimetatud territooriumi hooldussüsteemi andnud.

Fašistlikku koalitsiooni kuulunud riikide asumaadest anti üle hooldussüsteemi Itaalia asumaad Liibüa ja Somaalimaa. Liibüa (kuni 1951.a.) oli osaliselt (provintsid Tripoli-taania ja Kürenaika) Inglismaa, osaliselt (provintss Fezzan) Prantsusmaa hooldamisel, Somaalimaa anti Itaalia hoolduse alla.

Imperialistlikud riigid püüdsid muuta ka hooldussüsteemi

tavaliseks koloniaalsüsteemiks. Nad keeldusid märkimast hool-
duskokkulepetes hooldusalustele territooriumidele sõltuma-
tuse andmise tähtaegu. Ka ei abistanud imperialistlikud riigid
hooldusaluseid rahvaid iseseisvuse saavutamisel. Kuid
pärast Teist maailmasõda äärmiselt laia ulatuse võtnud rah-
vuslik vabadusvõitlus ajas imperialistide plaanid nurja. Rah-
vusliku vabadusvõitluse tulemusena on enamik endisi hooldus-
aluseid territooriume juba saavutanud sõltumatuse. Praegu on
hooldussüsteemi jäänud veel vaid Karoliini, Mariaani ja Mar-
shalli saared. Nimetatud saared on muudetud Ameerika Ühend-
riikide poolt sõjalisteks tugipunktideks ja tuumarelvade
katsetamise polügonideks. Ühendriigid, olles loobunud kaasa
aitamast saarte elanikele iseseisvuse ja sõltumatuse saavu-
tamisele, püüavad kasutada nimetatud territooriume sõjalis-
te avantüüride ettevalmistamiseks Aasia rahuarmastavate rah-
vaste vastu.

K a p i t u l a t s i o o n i d e r e ž i i m i a l l
mõeldakse mitmesuguseid eesõigusi, mis imperialistid endile
kindlustasid Aafrika ja Aasia maades neile riikidele peale-
sunnitud ebavõrdsete lepingutega. Kapitulatsioonide režiimi
peamiseks vormideks olid setelmendid (ingl. settlement) ja
konsulaarjurisdiktsioon.

S e t e l m e n d i d olid välismaalaste linnaosad,
kus kogu administratiivvõimu teostamine oli koondatud välis-
maa ametnikest moodustatud administratiivorganite kätte.
Setelmentides olid oma sõjaväeüksused ja politsei. Nad moo-
dustasid endist nagu iseseisvad riigid Aasia ja Aafrika maa-
de territooriumil, mille kaudu Euroopa ja Ameerika imperia-
listid segasid end vahele kohalike riikide siseasjadesse ja
teostasid nende maade majanduslikku ja poliitilist orjasta-
mist.

Orjastavate lepingute alusel allutati välismaalaste
poolt toimepandud kuritegude jälitamine ja kurjategijate
karistamine erikohtutele, mis koosnesid vastava välisriigi
konsulitest (k o n s u l a a r j u r i s d i k t s i o o n).
Konsulitele ei allunud mitte ainult kuriteod, mis pandi toime

ühe välismaalase poolt teise vastu, vaid ka välismaalaste poolt kohalike elanike vastu toimepandud kuriteod. Konsulaar-jurisdiktsioon rikkus Aasia ja Aafrika riikide suveräänsust ja võimaldas välismaistel imperialistidel oma ülevõimu kindlustamiseks panna nendes maades karistamatult toime kuritegusid kohalike elanike vastu. Nõukogude riik, mitte tunnustades Tsaari-Venemaa poolt Aasia maadele pealesunnitud orjastavaid lepinguid ja rajades oma suhted nende maadega täieliku võrdõiguslikkuse põhimõttele, abistas sellega ka Aasia ja Aafrika riike kapitulatsioonide režiimist vabanemisel. Nimetatud režiim likvideeriti Türgis 1923., Tais 1925., Iraanis 1928. ja Egiptuses 1937. aastal. Kõige kauem püsis kapitulatsioonide režiim Hiinas (1943. aastani).

Kapitulatsioonide režiimi tuletavad tänapäeval meelde suveräänsuse kitsendused, mida Ameerika Ühendriigid sunnivad peale oma "liitlastele" sõjalistes blokkides vastastikuse julgeoleku kindlustamise lepingute alusel.¹ Nende lepingute põhjal loodud Ühendriikide sõjaväebaasid on allutatud nende baaside sõjalise administratsiooni valitsemisele ja nii Ühendriikide sõjaväelased kui ka sõjaväebaasides teenivad kohalikud elanikud alluvad Ühendriikide jurisdiktsioonile. Ühendriikide survele võttis ka Suurbritannia parlament 1952. a. vastu eriseaduse välisriikide sõjavägede režiimi kohta, kes viibivad ajutiselt Inglismaal. Seadus vabastab välisriikide sõjaväelased, kes panid toime kuritegusid teenistuskohuste täitmisel, Inglise kohtute alluvusest. Ka neid teiste riikide suveräänsete õigustega ilmses vastuolus olevaid lepinguid kasutavad Ühendriigid vahelesegamiseks teiste riikide siseasjadesse ja nende allutamiseks Ühendriikide poliitilisele ja majanduslikule mõjule.

§ 8. R i i g i t u n n u s t a m i n e

Nagu eespool nägime, muutub riik tekkimishetkest alates rahvusvahelise õiguse subjektiks. Kuid ainult tekkimisfakti

¹ М.И. Л а з а р е в. Преступления американских военнослужащих на чужих территориях. М., 1962, стр. 15 и сл.

fikseerimine annab väga piiratud võimaluse kasutada rahvusvahelisest õigusest tulenevaid õigusi. Need õigused, mida uus riik saab kasutada tekkimise momendist alates (neid õigusi nimetatakse põhiõigusteks), on järgmised: õigus territooriumile; õigus endakaitse korraldamiseks (relvastatud jõudude ja kaitsetööstuse organiseerimine); õigus piiramatuks funktsioonide teostamiseks siseriigis; õigus oma riikliku ja ühiskondliku korra kindlaksmääramiseks; õigus väliskallalangevuste tagasilöömiseks; õigus sõltumatuks oma majanduse ja kultuuri arendamiseks.

Rahvusvahelises praktikas väljakujunenud seisukohtade alusel saab uus riik alustada normaalset suhtlemist teiste, varem rahvusvahelisel areenil eksisteerinud riikidega vaid pärast e r i l i s t a k t i, millega varem rahvusvahelisel areenil eksisteerinud riigid väljendavad oma valmisolekut normaalsete suhete jaluleseadmiseks uue riigiga ja tema suhtes rahvusvahelisest õigusest tulenevate õiguste ja kohustuste täitmiseks. Seda akti nimetatakse r i i g i r a h v u s v a h e l i s e k s t u n n u s t a m i s e k s.

Kuni tunnustamiseni puuduvad igasugused püsivad poliitilised ja majanduslikud suhted uue riigi ja varem rahvusvahelisel areenil olnud riikide vahel. Nende riikide vahel võivad kujuneda vaid üksikute küsimuste lahendamiseks lühiajalised suhted (ad hoc), mida me allpool vaatleme lähemalt.

Kuni tunnustamiseni vaatlevad endised riigid uut riiki faktiliselt kui mitteolevat. Tema territoorium loetakse endise, mõnel juhul rahvusvaheliselt areenilt juba kadunud riigi territooriumiks, rahvast viimase kodanikeks, tema diplomaatilisteks esindajateks - endisi riigi diplomaatilisi esindajaid (kes muidugi ei oma mingisuguseid volitusi rääkida uue riigi nimel).

Näeme, et kuni uue riigi rahvusvahelise tunnustamiseni valitseb ebanormaalne olukord, kus imperialistlikud riigid sageli püüavad sulgeda silmi rahvusvahelisel areenil toimunu suhtes ja manada tagasi fakte ja olukordi, mis on määratud jäädavalt minema ajalukku. Sellist reaktioonilist poliitikat arendasid näiteks Ameerika imperialistid kauemat aega

Nõukogude Liidu ja paljude teiste sotsialistlike riikide suhtes (näit. SDV).

Eeltoodust nähtub tunnustamise suur poliitiline ja majanduslik tähtsus. Uus riik, mitte omades võimalust normaalseks poliitiliseks ja majanduslikuks suhtlemiseks teiste riikidega, võib sattuda ületamatutele majanduslikele raskustele, mis viivad selle riigi hävimisele. Seda asjaolu püüavadki imperialistlikud riigid kasutada sotsialistlike revolutsioonide teel kujunenud riikide likvideerimiseks.

V.I.Lenin, rõhutades majanduslike suhete suurt tähtsust tunnustamisel, märkis: "Nõuavad ju kõigi kapitalistlike riikide kõige pakilisemad, elulisemad, praktilisemad ja viimaseil aastail teravalt ilmsiks tulnud huvid, et kaubavahetust Venemaaga tuleb arendada, korrastada ja laiendada, kui aga seda laadi huvid on olemas, siis võib vaielda või tülitseada, võib mitmesugustes kombinatsioonides lahku minna ... aga lõpuks rajab see põhiline majanduslik vajadus ikkagi ise enesele tee."¹

Mida kujutab endast tunnustamine? Rida kodanlikke autoreid, nn. k o n s t i t u t i i v s e t e o o r i a pool-dajaid (Oppenheim, Kaufmann, Strupp, Verdross jt.) asuvad seisukohal, et tunnustamine loob riigi. Nende arvates kuni tunnustamiseni riiki ei ole olemas isegi siseriiklike funktsioonide teostamise mõttes.

"Riik on ja muutub rahvusvaheliseks isikuks tänu ainult ja eranditult tunnustamisele," väidab L. Oppenheim.² Nimetatud teooria on ilmselt reaktsiooniline. Mitte lugedes riiki eksisteerivaks ka siseriiklikult, avaneb imperialistlikel suurriikidel võimalus kasutada relvastatud jõude uute tekkinud riikide likvideerimiseks, kui nende tekkimine ei ole nimetatud riikidele vastuvõetav. Selline seisukoht on ilmses vastuolus ka ajalooliste faktidega. Näiteks Nõukogude riik,

¹ V. I. L e n i n. Teosed. 33.kd., lk. 236, 237.

² Л. О п п е н г е й м. Международное право. Том I, полутом I, стр. 136.

mis kujunes 1917.a. Suure Oktoobrirevolutsiooni tulemusel, arenes edasi, rajades rasketes tingimustes igati kaasaegse majanduse, kuigi Ameerika Ühendriigid tunnustasid teda alles 1933.a. Sama toimus ka paljude teiste sotsialistlike riikidega (SDV, KRDV, VDV). Toodud faktid näitavad väga selgelt konstitutiivse teooria ekslikkust.

Tunnustamine on deklaratsiooniks (deklatiivne teooria), millega varem rahvusvahelisel areenil eksisteerinud riigid kinnitavad oma valmisolekut normaalsete suhete jaluleseadmiseks uue riigiga ja tema suhtes rahvusvahelisest õigusest tulenevate õiguste ja kohustuste täitmiseks.

Tunnustamine on alati poliitiliseks aktiks. Sellega väljendab teatava riigi valitsev klass oma suhtumist uude tekkinud riiki ja selle riigi tekkimise tagajärjel toimunud muudatustesse maailma poliitiliste jõudude vahekorras. Seejärel on ka arusaadav, miks imperialistlikud riigid viivitavad sotsialistlike revolutsioonide teel tekkinud riikide tunnustamisega. Nad ei taha kuidagi nõustuda imperialistide ekspluateerimissfääri kitsenemisega ja püüavad kasutada kõiki vahendeid, et panna ajalooratas tagurpidi veerema ja likvideerida sotsialistlike revolutsioonide teel moodustunud uusi riike.

Samal ajal tunnustavad imperialistlikud riigid väga kiiresti kontrrevolutsiooniliste vandenõude ja rahvavastaste mässude teel loodud marionettriike. Näiteks ei tunnustanud imperialistlikud riigid Korea Rahvademokraatlikku Vabariiki ja Vietnami Demokraatlikku Vabariiki, küll aga Lõuna-Koreas ja Lõuna-Vietnamis nende käsilaste poolt moodustatud marionettlikke režiime.

Kuigi kogu progressiivne inimkond mõistab teravalt hukka Tšiili sõjaväehunta metsikused ja kuriteod, teatas USA valitsus varsti peale hunta võimuletulekut (26. septembril 1973) tema tunnustamisest Tšiili seadusliku valitsusena. Sama tegi ka Iisrael.

Nõukogude Liit, tunnustades kõigi rahvaste õigust iseiseisva ja sõltumatu riigi loomiseks, on alati olnud valmis

uute tõeliselt rahvaste tahtel kujunenud riikide tunnustamiseks. Normaalseste suhete jaluleseadmisega püüab Nõukogude riik abistada iseseisvale arenguteele asunud rahvaid ületada raskusi oma elu iseseisval korraldamisel.

1956.a. tunnustas Nõukogude Liit ühe esimese riigina Marokot ja Tuneesiat ning seadis nende uute riikidega jalule normaalsed diplomaatilised suhted. 1960.a. tunnustas Nõukogude Liit Alžeeria ajutist valitsust, abistades sellega viimast võitluses iseseisvuse ja sõltumatuse eest. Nõukogude Liit on tunnustanud ka Aasias rahvusliku vabadusvõitluse teel kujunenud uusi riike. Ühe esimese riigina tunnustas ta 1972.a. Bangladeshi Rahvavabariigi iseseisvust. Nendes aktides väljendub Nõukogude Liidu omakasupüüdmatu abi iseseisvale arenguteele asunud rahvastele.

Tunnustamise küsimuse arutamisel ÜRO rahvusvahelise õiguse komisjonis tegi USA rahvusvahelise õiguse eriteadlane P. Jessup ettepaneku ühtsustada kõigi riikide poliitika uute tekkinud riikide tunnustamise suhtes. Ettepaneku kohaselt on teised riigid, juhul kui uus tekkinud riik vastab riigile esitatavatele nõuetele, kohustatud seda riiki tunnustama. Kui riik aga nendele nõuetele (tunnustele) ei vasta, on kõik riigid kohustatud teda mitte tunnustama. Ettepanek kutsus esile õigustatud vastuväiteid ja lükati tagasi.

Rahvusvahelisel areenil ei ole organit, kes otsustaks, kas riik on tõeliselt tekkinud või mitte. Selle õiguse andmine ÜRO kompetentsi võimaldaks imperialistlikel riikidel nendest sõltuvate maade kaasabil tunnustada nende otsesel vahelesegamisel kujunenud marionetttriigid "tõelisteks riikideks", samal ajal aga takistada sotsialistlike revolutsioonide tulemusel kujunenud riikide tunnustamist. Rahvusvahelise õiguse komisjonis vastuvõetud resolutsioonis tunnustatakse riikide õigust vabalt otsustada uute tekkinud riikide tunnustamise küsimust.

Peale riikide vajavad rahvusvahelist tunnustamist veel mittekonstitutsioonilisel teel võimule tulnud valitsused. Tunnustada võidakse ka rahvust, kes on alustanud võitlust

iseseisva riigi loomise eest, ja mitmesuguseid rahvusvahelisel areenil kujunenud olukordi.

§ 9. Tunnustamine de facto ja de jure

Praktikas kasutatakse mitmesuguseid tunnustamise eriviise, mis erinevad üksteisest õiguslike tagajärgede poolest. Riigi ja mittekonstitutsioonilisel teel võimule tulnud valitsuste suhtes kasutatakse tunnustamist de facto (faktilist tunnustamist) ja tunnustamist de jure (juriidilist tunnustamist).

Eeltoodud tunnustamisviiside nimetustest võib järeldada, nagu tekiksid uue ja varem rahvusvahelisel areenil eksisteerinud riigi vahel esimese (faktilise tunnustamise) alusel vaid faktilised, õigusele mittetoetuvad suhted ja ainult teise, juriidilise tunnustamise alusel võiksid nende vahel kujuneda ka õiguslikud suhted. Selline järeldus ei ole õige. Ka tunnustamisel de facto on rida õiguslikke tagajärgi ja erinevus mõlema tunnustamise liigi vahel seisneb vaid tunnustamise alusel tekkinud õiguste ja kohustuste erinevas mahus.

Tunnustamine de facto on nagu esialgne, piiratud ulatusega, mittekindel uue riigi ja valitsuse tunnustamine. Kodanlikud riigid kasutavad tavaliselt nimetatud tunnustamisviisi sel juhul, kui uus tekkinud riik või valitsus ei ole neile täielikult vastuvõetav. Sellise tunnustamisega nagu jäädakse äraootavale seisukohale järgnevate sündmuste suhtes: kas suudab uus riik või valitsus jääda püsima rahvusvahelistes suhetes sõltumatuna või asendatakse ta teisega.

Siit järeldub, et tunnustamine de facto on ajaliselt piiratud ulatusega ja ta lakkab olemast ühes riigi ja valitsuse kadumisega või asendatakse tunnustamisega de jure.

Õiguslikud vahekorrad, mis tekivad tunnustamisel de facto, kannavad samuti esialgset iseloomu. Nende ulatust ei määrata kindlaks rahvusvahelise õiguse üldnormidega, vaid konkreetse lepinguga, mille alusel toimub tunnustamine.

Tunnustamisel de facto ei teki riikide vahel poliitilised, vaid ainult majanduslikud suhted, mille ulatus ja iseloom määratakse kindlaks lepingus. De facto tunnustatud riigil pole õigust nõuda enda vastuvõttu rahvusvaheliste organisatsioonide liikmeks ja osa võtta rahvusvahelistest konverentsidest.

Tunnustamise tulemusena vahetatud diplomaatiliste esindajate õigused on tunduvalt kitsamad rahvusvahelise õiguse üldnormides kindlaksmääratud diplomaatiliste esindajate õigustest. Nende õigused määratakse samuti kindlaks vastavas lepingus. Tavaliselt kasutavad diplomaatilised esindajad vaid isiklikku immuniteti ja nad vabastatakse kohalikest otsestest maksudest ning koormistest.

1921.a. tunnustas Suurbritannia Vene Föderatsiooni de facto kaubalepingu sõlmimisega. Lepingus, mida võib pidada de facto tunnustamise tüüpiliseks näiteks, on öeldud, et riikide esindajad kasutavad kaitset "arestide ja läbiotsimiste vastu. Nad võivad suhelda oma asukoha-riigi organitega ja kasutavad õigust vabaks suhtlemiseks oma valitsusega ja viimase ametlike esindajatega teistes riikides posti, telegraafi ja raadio teel šifreeritud ja kullerposti kasutamise õigusega. Nad vabastatakse riiklikest ja kohalikest maksudest ja isiklikest kohustustest."¹

De facto tunnustamise tulemusena tunnustatakse ka uue riigi seadusi ja tema kodanikud saavad õiguse pöörduda välismaal kohtute poole oma õiguste kaitseks. Viimane seisukoht leidis väljendust Inglise apellatsioonikohtu otsuses 12. maist 1923 Luther-Segori kohtuasjas. Nimetatud kohtuasjas nõudsid Nõukogude valitsuse poolt natsionaliseeritud varanduse endised omanikud varandust tagasi, rajades oma nõudmise eriti sellele, et Nõukogude valitsus ei olnud de jure tunnustatud Suurbritannia poolt. Apellatsioonikohus lükkas nõudmise tagasi, väites, et kui Inglise valitsus tunnustas Nõukogude valitsust de facto kaubanduslepingu sõlmimisega, siis

¹ Документы внешней политики СССР. Том III. М., 1959, стр. 611.

"peavad Inglise kohtud tunnustama ka selle valitsuse akte täie lugupidamisega, mis on sobiv vastavalt tunnustatud suveräänse ja sõltumatu välisriigi aktidele".¹

Praktikas kasutati esmakordselt de facto tunnustamist XIX sajandi algul Ladina-Ameerikas kujunenud uute iseseisvate riikide suhtes. Ka tunnustasid kodanlikud riigid nii Nõukogude riiki kui teisi sotsialistlikke riike esmalt de facto, väljendades sellega oma eitavat suhtumist nendes riikidesse, samuti aga ka lootust, et nad ei jää püsima iseseisvate riikidena. Kuid need imperialistide lootused, nagu ajaloost teada, ei täitunud ja nad olid sunnitud sisse seadma püsivad diplomaatilised suhted sotsialistlike riikidega.

Tunnustamine de jure on uue riigi ja valitsuse tunnustamine täisõigusliku rahvusvahelise õiguse subjektina. Pärast tunnustamist de jure on uutel riikidel ja valitsustel õigus kasutada kõiki rahvusvahelise õiguse üldnormidest ja nende poolt tunnustatud lepinguist tulenevaid õigusi.

Kõigepealt seatakse sisse normaalsed diplomaatilised suhted uue riigi ja selle valitsusega ning vahetatakse diplomaatilisi esindajaid. Diplomaatiliste esindajate õiguslik seisund määratakse kindlaks nüüd juba rahvusvahelise õiguse üldnormide, mitte aga tunnustatava riigiga sõlmitud spetsiaalse lepinguga. Pärast tunnustamist de jure kasutavad uue riigi ja valitsuse diplomaatilised esindajad kõiki neid õigusi, mis kindlustatakse riikide esindajatele rahvusvahelise õiguse üldnormidega.

Uued riigid ja valitsused võivad nõuda enda vastuvõtmist rahvusvaheliste organisatsioonide liikmeks, nad võivad sõlmida poliitilisi lepinguid teiste riikidega ja osa võtta kõigi rahvusvaheliste kongresside ning konverentside tööst.

Nii tunnustamisel de facto kui ka de jure on tagasiulatuv jõud kuni riigi tekkimise momendini. Seega tunnustatakse pärast riigi tunnustamist kõiki riigi seadusi, kohtuotsuseid ning tema organite akte riigi tekkimismomendist peale.

¹ I. S. P e r e t e r s k i, I. B. K r õ l o v. Rahvusvaheline eraõigus. Tartu, 1948, lk. 132.

Tunnustamine de jure on lõplik ja ei kuulu üldreeglina tagasivõtmisele. Praktikast võime tuua siiski üksikuid näiteid tunnustamise tagasivõtmisest seoses uues riigis toimunud poliitiliste muudatustega. Nii võtsid Entente'i riigid 1918.a. tagasi Soomele antud tunnustuse seoses nimetatud riigis saksasõbralike poliitiliste tendentside mõjulepääsemisega ja kavatsusega kutsuda Soome troonile saksa prints. Pärast vabariigi väljakuulutamist tunnustasid Entente'i riigid 1920.a. Soomet uuesti iseseisva riigina.

Riigi uue valitsuse tunnustamisel katkevad diplomaatilised suhted endise valitsusega ja uus valitsus muutub riigi täieõiguslikuks esindajaks rahvusvahelisel areenil. Temale lähevad üle riigi varad välismaal, võlanõuded. Kuid ta peab vastutama rahvusvahelise õigusega kindlaksmääratud piirides ka riigile pandud kohustuste eest.

§ 10. T u n n u s t a m i s e v o r m i d

Tunnustamise viisidest, mida eespool vaatlesime, tuleb eraldada tunnustamise vorme, s.o. neid konkreetseid vorme, kuidas uut riiki või valitsust teiste riikide poolt tunnustatakse.

Rahvusvahelis-õiguslikus kirjanduses segatakse väga sagedasti need kaks mõistet ära. Nii näiteks tuntud vene teadlane F.Martens, jaotades tunnustamise ametlikuks ja faktiliseks, väidab, et ametlik tunnustamine de jure väljendub ametlikes aktides, nagu kongressi otsustes, diplomaatiliste ja konsulaaresindajate vahetamises jne., faktiline aga (de facto) rahvusvaheliste suhete jaluleseadmises uue riigiga ilma igasuguse eelneva piduliku deklaratsioonita.¹

Kuigi sisuliselt on jutt tunnustamise vormidest, räägib Martens tunnustamise viisidest de jure ja de facto, mida me eespool käsitlesime. Erinevus tunnustamise viisides on erinevus tunnustatava ja tunnustaja vahel kujunevate õiguste ja kohustuste mahus, erinevus vormides aga ainult tunnustamise

¹ Ф.Ф. М а р т е н с. Современное международное право цивилизованных народов. Том I, стр. 280.

andmise välistes vormides, mis ei too kaasa muudatusi õigus-
te ja kohustuste sisus.

Vormist lähtudes jaotame tunnustamise avalikuks ja vai-
kivaks tunnustamiseks. A v a l i k t u n n u s t a m i n e
toimub ametliku aktiga: erilise deklaratsiooniga, konverentsi
või rahvusvahelise organisatsiooni otsusega. Näiteks tunnus-
tas Nõukogude Liit 1956.a. avalikult Marokot ja Tuneesiat.
NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimehe läkituses avaldatakse,
et Nõukogude Liit tunnustab Tuneesiat "sõltumatu ja suverään-
se riigina" ja seab temaga jalule diplomaatilised suhted.¹

Seoses 18.märtsi 1962.a. kokkuleppega Alžeeria Vabariigi
ajutise valitsuse ja Prantsusmaa valitsuse vahel Alžeeria
kui iseseisva ja suveräänse riigi enesemääramise kohta on
Nõukogude Liidu Ministrite Nõukogu esimehe poolt Alžeeria
ajutise valitsuse esimehele saadetud läkituses öeldud: "Ju-
hindudes rahvaste enesemääramise õiguse üllast printsipiibist
ja austades sügavalt Alžeeria rahva õiglasi rahvuslikke taot-
lusi, deklareerib Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu
valitsus, et ta de jure tunnustab Alžeeria Vabariigi ajutist
valitsust ning on valmis looma temaga diplomaatilised suh-
ted."²

Tunnustamise kõige sagedamini esinevaks vormiks ongi
avalik tunnustamine.

V a i k i v a t u n n u s t a m i s e g a on tegemist
siis, kui tunnustamise fakti ei väljendata mingisuguses amet-
likus aktis, kuid riigid seavad jalule uue riigiga suhted
samasuguses ulatuses, nagu need tulenevad tunnustamisest.
Suhete jaluleseadmine uue riigiga näitab, et teda on tunnus-
tatud rahvusvahelisel areenil teiste riikide poolt. Suhete
ulatusest järeldub, kas on tegemist tunnustamisega de facto
või de jure.

Normaalsete diplomaatiliste suhete jaluleseadmine uue
riigiga, tema vastuvõtt rahvusvahelistesse organisatsiooni-

¹ "Rahva Häälel", 16. juunil 1956.a.

² "Rahva Häälel", 20. märtsil 1962.a.

desse ja tema esindajatele osavõtu võimaldamine rahvusvahelistest konverentsidest näitab, et uut riiki on tunnustatud de jure, kuigi seda ei ole väljendatud mingisuguses erilises diplomaatilises aktis.

Vaikiva tunnustamise kujukaks näiteks on nn. Estradese doktriin, mis väljendati Mehhiko välisministri poolt 27. septembril 1930.a. avaldatud kommünikees. "Kommünikees uute valitsuste tunnustamise küsimuses" peab Mehhiko valitsus ebaõigeks, et uusi valitsusi tunnustatakse või mittetunnustatakse teiste riikide poolt. Tema arvates annavad sellised avaldused hinnangu teistes riikides toimunud sündmustele ja on vahelesegamine teiste maade siseasjadesse. Püüdes kindlustada rahvastele vabadust valitsuste valikul, teatas Mehhiko, et ta hoidub avalikust uute valitsuste tunnustamisest, "seades sisse diplomaatilised suhted või katkestades need, kui ta peab seda vajalikuks".

Estradese doktriin, püüdes kindlustada Ladina-Ameerika rahvastele vabadust ühiskondliku ja riikliku korra kindlaksmääramisel, on demokraatlikuks doktriiniks. Ei saa siiski nõustuda väitega, nagu välditaks doktriini kasutamisel hinnangu andmist teistes riikides toimunud sündmustele. Ka diplomaatiliste suhete jaluleseadmisega või sellest hoidumisega antakse hinnang teistes riikides toimunud sündmustele, s.o. kiidetakse need heaks või mõistetakse hukka.

Avalik tunnustamine võib toimuda kas individuaalselt või kollektiivselt. I n d i v i d u a a l s e s t t u n n u s t a m i s e s t räägime siis, kui üks riik tunnustab teist riiki. K o l l e k t i i v n e t u n n u s t a m i n e esineb sel juhul, kui mitu riiki ühise aktiga tunnustavad uut tekkinud riiki või riike. Kollektiivselt tunnustatakse uusi riike tavaliselt konverentsidel vastuvõetud aktidega. 1884.a. toimunud Berliini konverentsil tunnustasid osavõtvad riigid kollektiivselt Kongo riiki.

1945.a. tunnustasid Potsdami konverentsi otsusega USA, Inglismaa ja Prantsusmaa Poola Rahvusliku Ühtsuse Valitsust.

Kollektiivse tunnustamise eriliigiks on riigi vastuvõtmine rahvusvahelise organisatsiooni liikmeks. Kuigi nimetatud

kuisimuses valitsevad mitmed eri seisukohad, tuleb järeldada, et vastuvõtmist võib vaadelda tunnustamisena kõigi nende riikide poolt, kes hääletasid vastuvõtmise poolt, välja arvatud vaid need riigid, kes otseselt avaldavad, et nende hääletamist ei saa vaadelda tunnustamisena.

Teistsugusel seisukohal asub USA valitsus, väites, et organisatsiooni vastuvõtt ei ole rahvusvaheliseks tunnustamiseks.¹ See näitab, et Ühendriigid püüavad jätkata oma reaktsioonilist mittetunnustamise poliitikat sotsialistlike riikide suhtes isegi pärast nende astumist rahvusvahelistesse organisatsioonidesse.

§ 11. R a h v u s t e t u n n u s t a m i n e

Nägime juba eespool, et rahvusvahelise õiguse subjektiks on ka rahvus, kes on alustanud võitlust iseseisvuse ja sõltumatuse eest ning moodustanud teatud keskorganid selle võitluse juhtimiseks. On muidugi selge, et täisõiguslikuks rahvusvahelise õiguse subjektiks kujuneb rahvus alles riigi moodustamisega. Kuid üleminekuperioodil, mil rahvus arendab võitlust oma iseseisvuse ja sõltumatuse eest, võidakse talle teiste riikide poolt anda teatud tunnustus, milles tunnustatakse rahvuse taotlusi iseseisva riigi loomiseks ja seatakse sisse mõningad suhted vabadusvõitlust juhtivate organitega.

Riikide praktikas on kasutatud järgmisi rahvuse tunnustamise viise: a) tunnustamine rahvana ja b) tunnustamine sõdiva poolena.

R a h v a n a tunnustatakse kolmandate riikide poolt vabadusvõitlust alustanud rahvusi. Praktikas kasutati nimeetatud tunnustamist Esimese maailmasõja perioodil vabadusvõitlust alustanud poolakate, tšehhide ja serblaste suhtes. Tšehhoslovakkia rahvast tunnustati rahvana Inglise välisministri Balfouri deklaratsiooniga 1918.a., mille alusel tšehhe ja slovake ei loetud enam Austria kodanikeks. Nendest rahvustest sõjavangid vabastati Entente'i riikide poolt ja

¹ Ч. Х а й д. Международное право. Том I. М., 1950, стр. 281.

neile anti võimalus oma rahvuslike väeosade moodustamiseks. Rahvuse huvide esindajaks loeti Pariisis asuvat Tšehhoslovakkia Rahvuslikku Komiteed. Samasugused õigused anti ka poolakatele ja serblastele.

Eeltoodust nähtub, et tunnustamisega taotlesid Entente'i riigid omakasupüüdlikke eesmärgi: püüdsid värvata uusi sõdureid nende rahvuste hulgast ja allutada veel enne sõltumatus saavutamist nende uute riikide "rahvuslike väeosade" varustamiseks antud varustuse ja laenudega need riigid oma majanduslikule ülemvõimule.

Erinevalt tunnustamisest de facto ei vahetata rahva tunnustamisel alatise diplomaatilise esindajaid ega sõlmita mingeid alatise suhteid. Tunnustamine rahvana annab peamiselt õiguse pöörduda rahvast esindaval organil teda tunnustanud riikide poole ja pidada läbirääkimisi teda huvitavais küsimustes.

Sellise tunnustamisena võime teatud määral vaadelda Nõukogude Liidu poolt 27. septembril 1941. a. Prantsusmaa Rahvusliku Vabastuskomitee esimehe tunnustamist "kõigi vabade prantslaste juhina". Tunnustamisel Nõukogude valitsus avaldas, et ta on valmis abistama vabu prantslasi ühises võitluses hitlerliku Saksamaa ja tema liitlaste vastu.¹ Hiljem, 1943. a., tunnustas Nõukogude Liit Prantsuse Rahvuslikku Vabastuskomiteed juba kui riiklike huvide esindajat ja vahetas temaga täievolilised diplomaatilised esindajad.

Ülestõusu alustanud rahvana tunnustatakse emamaa poolt rahvast, kes on alustanud võitlust oma sõltumatus eest ja saavutanud selles võitluses teatud edu. Peamiseks õiguslikuks tagajärjeks sellel tunnustamisel on see, et vangilangemisel vabadusvõitlejaid ei vaadelda kriminaalkurjategijatena, vaid sõjavangidena ja nende suhtes rakendatakse sõjavangidele kohaldatavat õiguslikku režiimi. Kolmandate riikide suhtes ei tunnustata aga sõjaõigusest tulenevaid õigusi ja kohustusi ja kolmandad riigid ei ole ko-

¹ Внешняя политика Советского Союза в период отечественной войны. Том I. М., 1946; стр. 168.

hustatud säilitama neutraalsust. Niisiis tunnustavad imperialistid siin avaliku arvamuse survele vabadusvõitlejate mõningaid õigusi, jättes samal ajal endale aga laiad võimalused koostöö arendamiseks teiste riikidega vabadusvõitluse mahasurumiseks.

Sõdiva poolena tunnustatakse rahvuslikku vabadusvõitlust alustanud rahvast kas emamaa või kolmandate riikide poolt. 1823.a. tunnustas Inglismaa Kreeka sõdivaks pooleks võitluses Türki vastu. 1896.a. tunnustasid Ameerika Ühendriigid Kuuba sõdivaks pooleks kuuba rahva poolt Hispaania vastu alustatud vabadusvõitluses. Ameerika kodusõja ajal (1861-1865) tunnustasid Prantsusmaa ja Inglismaa Lõunariike sõdiva poolena. 1954.a. sõlmitud Genfi kokkuleppega tunnustati sõdivateks poolteks Indo-Hiinas kujunenud demokraatlikud riigid - Vietnami Demokraatlik Vabariik, Laos ja Kambodža.

Erinevalt eelmise tunnustamise liigist võivad vabadusvõitlejad pärast tunnustamist sõdiva poolena kasutada kõiki sõdivatele pooltele sõjaõigusest tulenevaid õigusi ka kolmandate riikide suhtes ja kolmandad riigid peavad säilitama neutraliteedist tulenevaid kohustusi.

Kuna rahvuslik vabadusvõitlus on peamiseks vahendiks orjastatud rahvaste vabanemisel imperialistide orjusest, püüavad imperialistid ja nende huvide kaitsjad leida igasuguseid vahendeid selle piiramiseks. Ilmselt sellel eesmärgil nõuab Ameerika Ühendriikide autor P. Jessup rahvusliku vabadusvõitluse teel tekkinud riikide tunnustamise andmist Rahvusvahelise Kohtu otsustada. Kui kohus leiab, et võitlev rahvas on saavutanud "küllaldase riikliku astme, et teda tunnustada", otsustab küsimuse ÜRO Peaassamblee. Kui aga kohus eitab seda, soovitab Jessup Julgeolekunõukogul, või kui selle tegevus on "takistatud veto läbi", siis Peaassambleel, kasutusele võtta kollektiivsed relvastatud vahendid ülestõusu mahasurumiseks.¹ Jessup lootis muidugi imperialistlike riikide arvuli-

¹ Ph. J e s s u p. A Modern Law of Nations. New York, 1952, p. 50.

sele enamusele nii Rahvusvahelises Kohtus kui ka Peaassamblees. Ent tänapäeval, seoses paljude uute demokraatlike riikide vastuvõtuga ÜRO liikmeks, on likvideeritud imperialistlike riikide arvuline ülekaal selles organisatsioonis ja mitmed katsed kasutada seda tähtsat rahvusvahelist organisatsiooni oma reaktsioonilise poliitika tööriistaks on imperialistidel juba nurjunud. Pärast deklaratsiooni vastuvõtmist koloniaalmaadele ja -rahvastele sõltumatuse andmise kohta ei ole imperialistidel enam mingisugust lootust kasutada ÜRO-d rahvusliku vabadusvõitluse mahasurumise vahendina.

Reaktsioonilisi eesmäärke taotleb ka 1907.a. Ekuadori välisministri Tobart'i poolt esitatud doktriin revolutsioonilisel teel võimule tulnud valitsuste tunnustamise kohta. Läkituses, millega Tobart pöördus teiste Ladina-Ameerika maa-de poole, nõuti, et ükski riik ei tunnustaks revolutsiooni teel kujunenud valitsusi enne, kui rahva poolt valitud esindusorgan on need valitsused sanktsioneerinud. Tobarti doktriin võeti omaks 1923.a. viie Kesk-Ameerika riigi - Kosta-riika, Guatemala, Honduurase, Nikaraagua ja Salvadori - vahel sõlmitud vastavas lepingus. Ka siin võimaldab revolutsiooniliste valitsuste mittetunnustamine neid valitsusi sõjalisel interventsiooni teel kukutada.

§ 12. T u n n u s t a m i n e a d h o c

Imperialistlikud suurriigid oma rahu ja sotsialismileeri vastu suunatud poliitika tõttu ei tunnusta teinekord aastakümneid sotsialistlike revolutsioonide ja rahvusliku vabadusvõitluse tulemusena kujunenud uusi riike. Kuid esineb siiski juhtumeid, kus pole võimalik eitada uute riikide olemasolu ja imperialistlikel riikidel tuleb astuda uute riikidega tahes-tahtmata teatud suhetesse. Praktikas esinevad selliste suhetena varanduste üleandmine ühelt riigilt teisele, kodanike repatrieerimine, nõupidamised mitmesuguste rahvusvaheliste probleemide lahendamiseks, vaherahukokkulepped rinde teatud osades haigete ja haavatute üleskorjamiseks lahinguväljalt, sõjavangide vahetamiseks jm.

Iseloomulik nimetatud tunnustamise liigile on see, et siin ei teki püsivaid suhteid uue riigiga ega vahetata ka mingeid alalisi esindajaid. Teatud konkreetse kokkuleppe sõlmimine uue riigiga, aga samuti tema esindajatega istumine ühise nõupidamislaua taha mingisuguste küsimuste arutamiseks näitab, et antud juhul uus riik eksisteerib. Ei saa ju sõlmida kokkulepet ja arutada rahvusvahelisi probleeme mitteeksisteeriva riigiga. Kuid tunnustamine piirdub vaid konkreetse vahekorraga, teatud küsimuse lahendamisega, ulatumata sellest väljapoole.

Praktikas tuleb hinnata tunnustamist ad hoc kui abinõu, mis aitab kaasa uue riigi tutvustamisele teistele riikidele, soodustades sellega ulatuslikumate suhete kujunemist ja selle riigi rahvusvahelist tunnustamist.

Tunnustamise ad hoc näiteks on Inglise - Nõukogude kokkulepe 12.veebruari 1920.a. sõjavangide vahetamiseks ja Itaalia - Nõukogude kokkulepe 27.aprillist 1920.a. sõjavangide ja interneeritud kodanike vahetamiseks. Mõlemad kokkulepped sõlmiti ajal, mil nimetatud kodanlikud riigid veel ei tunnustanud Nõukogude riiki.

Tunnustamine ad hoc oli vaherahukokkuleppe sõlmimine Korea Rahvademokraatliku Vabariigiga 27.juulil 1953.a., samuti Indo-Hiinas kujunenud uute valitsuste - Vietnami Demokraatliku Vabariigi, Laose ja Kambodža osavõtt 1954.a. Genfi nõupidamisest ja sellele järgnenud kokkuleppe sõlmimine 21.juulil 1954.a. 1972.-73.a. Pariisis toimunud läbirääkimised Indo-Hiina probleemi lahendamiseks olid Vietnami DV tunnustamine ad hoc.

§ 13. N õ u k o g u d e L i i d u t u n - n u s t a m i n e

Nõukogude riigi kui uut tüüpi rahvusvahelise õiguse subjekti ilmumine rahvusvahelisele areenile võeti kapitalistlike riikide poolt vastu äärmise vaenuga. Imperialistid nägid juba ainuüksi sotsialistliku riigi olemasolus tegurit, mis õõnestab kapitalismi alussambaid, õhutab töötavaid hulki re-

volutsioonilisele võitlusele kapitalistliku korra kukutamise eest ning innustab vabadusvõitlusele kolooniate ja sõltuvate maade rahvaid.

Vaenulikku suhtumist Nõukogude riigi vastu näitasid imperialistlikud riigid sõjalise interventsiooni ja majandusliku blokaadi organiseerimisega, mille eesmärgiks oli esimese sotsialismimaa hävitamine. Vaenulikku suhtumist näitasid imperialistlikud riigid paljude aastate vältel ka Nõukogude riigi mittetunnustamise kaudu. Mittetunnustamispoliitikat kasutasid imperialistid kasusaamise eesmärgil, sahkerdades paljudel juhtudel maha valgekaartlikele elementidele Tsaari-Venemaale välismaal kuulunud varandused ja välismaa pankades olevad hoiused.

Nõukogude riigi tunnustamine ei olnud ainult uue rahvusvahelisel areenil kujunenud riigi tunnustamine, vaid see tähendas ka uue riigitiibi tunnustamist - uue omandivormi võrdõiguslikku tunnustamist varem rahvusvahelisel areenil valitsenud kapitalistliku omandiga. Nõukogude riigi tunnustamine tähendas ühel kuuendikul maakera maismaast proletariaadi diktatuuri olemasolu tunnustamist.

Tunnustamise küsimust kasutasid imperialistid diplomaatilise interventsiooni vahendina, püüdes sundida Nõukogude riiki vastu võtma mitmesuguseid orjastavaid tingimusi (tsaari- ja Ajutise Valitsuse võlgade tasumine, natsionaliseerimisest loobumine, välismaalastele eesõigustatud seisundi tagamine jne.), mille vastuvõtmine oleks viinud iseenesest Nõukogude riigi likvideerimisele. Diplomaatiline interventsioon ühendati kuni 1920.aastani (Kaug-Idas 1922. aastani) otsese sõjalise interventsiooniga.

Kuigi imperialistlikud riigid ei tunnustanud Nõukogude riiki, jäid esimestel aastatel pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni nende diplomaatilised esindajad edasi meie territooriumile, hoides alal omapäraseid poolametlikke suhteid. Need välisriikide diplomaatilised esindajad väljendasid avalikult oma vaenu Nõukogude riigi vastu. Nad protestisid Nõukogude riigi dekreetide vastu, organiseerisid kontr-revolutsioonilisi mässe, toetasid valgekaartlikke jõuke ja

organiseerisid spionaaži. Sellised omapärased suhted katkesid pärast sõjalise interventsiooni algust.

Neid mõningaid välismaiste diplomaatiliste esindajate poolt Nõukogude riigiga peetud faktilisi suhteid ei saa lugeda tunnustamiseks, sest Entente'i riigid teatasid korduvalt ametlikult, et nad ei tunnusta nõukogusid. Suurbritannia välisminister Balfour avaldas 16. jaanuaril 1918. a. alamkojas: "Meie ei tunnusta ei de facto ega de jure nõukogude võimu, kuid mitteametlike agentide kaudu, kes tegutsevad saatkonna instruksioonide järgi, me oleme nendega ühenduses."¹

Nõukogude-vastase poliitika teostamisel tunnustasid Entente'i riigid "Venemaa valitsustena" mitmesuguseid oma käsilaste poolt moodustatud marionetlikke valitsusi. 14. novembril 1918. tunnustas Inglismaa Omskis asuvat Wrangeli "valitsust" de jure. 12. juunil 1919. a. tunnustasid Entente'i riigid Koltsaki "valitsust" kui ainukest Venemaa valitsust de facto. 11. augustil 1920. a. tunnustas Prantsusmaa valitsus Wrangeli avantüristlikku jõuku Venemaa "faktilise valitsusena".

Imperialistlike suurriikide agressiivsele poliitikale andis Nõukogude riik purustava hoobi: löödi tagasi Entente'i riikide sõjaline ja diplomaatiline interventsioon, purustati ja kihutati maalt välja valgekaartlikud jõugud. Sellega näitas Nõukogude riik oma elujõulisust ja sundis imperialistlike riike järk-järgult loobuma oma mittetunnustamispoliitikast.

Erandi mittetunnustamispoliitikas moodustas Saksamaa, kes 3. märtsil 1918. a. Brest-Litovski rahulepinguga tunnustas Nõukogude riiki de jure. Kuid Saksamaaga loodud diplomaatilised suhted lõppesid peatselt: juba 5. nov. 1918. a. katkestas keiserliku Saksamaa valitsus diplomaatilised suhted Nõukogude riigiga taas. V.I. Lenin iseloomustas VI ülevenemaalisel erakorralisel nõukogude kongressil seda Saksamaa sammu ühelt poolt kui meeleheitlikku akti, mille teostas valitsus, kes

¹ Р. Л. Б о б р о в. Международно-правовое признание государства. - "Ученые записки ЛГУ". Вып. 1. Л., 1948, стр. 55.

on kaotanud pea revolutsioonilise liikumise laienemise tulemusena, teiselt poolt aga kui saksa kodanluse püüdluste resultaat, kes otsis liitu inglise-prantsuse imperialistidega ühiseks võitluseks Nõukogude Venemaa vastu.¹ 13. novembril 1918.a. annulleeris Nõukogude valitsus Bresti rahulepingu kui äärmiselt ebaõiglase.

1920.a. purustas Nõukogude riik mittetunnustamise ahe-la, sõlmides kodanlike Balti riikide ja Soomega rahulepingud. Nende lepingutega tunnustas Nõukogude valitsus kooskõlas rahvaste enesemääramisõigusega Tsaari-Venemaa koosseisu kuulunud kodanlike Balti riikide sõltumatust, kes omakorda tunnustasid Nõukogude valitsust de jure ja seadsid temaga sisse normaalsed diplomaatilised suhted.

V.I. Lenin hindas väga kõrgelt Balti riikidega sõlmitud lepinguid. Ta ütles, et need on nagu Venemaa tööliste poolt Euroopasse raiutud aknad. Nende lepingutega ajas Nõukogude valitsus nurja imperialistlike riikide poolt teostatava isoleerimispoliitika ja paljastas ühtlasi kodanlikus ajakirjanduses levitatud valeteated, nagu ei sooviks Nõukogude riik normaalsete suhete arendamist teiste riikidega.

1921.a. sõlmis Nõukogude valitsus lepingud Iraani, Afganistani ja Türgiga. Nende lepingutega loobus Nõukogude valitsus Tsaari-Venemaa poolt nimetatud maadega sõlmitud orjastavaist lepinguist. Suhted seati jalule täieliku võrdõiguslikkuse alusel. Nõukogude valitsus avaldas valmisolekut abistada Iraani, Afganistani ja Türgit majanduse ning kultuuri arendamisel. Oma olemuselt olid need lepingud Nõukogude riigi tunnustamiseks de facto.

Hinnates viimaste lepingute rahvusvahelist tähtsust, tuleb rõhutada, et need olid äärmiselt suure tähtsusega just mahajäänud Kesk- ja Lähis-Ida ning Aasia maadele. Esmakordselt seadis üks Euroopa suurriik nendega jalule suhted täieliku võrdõiguslikkuse alusel, loobudes aastakümneid (Türgi suhtes isegi sajandeid) kehtinud ebavõrdsetest, orjastavatest lepingutest. See tõstis tunduvalt nende maade rahvusvahelist

¹ V. I. L e n i n. Teosed. 28.kd., lk. 134-135.

autoriteeti ja aitas kaasa ka Lääneriikidega sõlmitud orjastavate lepingute lõpetamisele.

Nende rahvusvaheliste sündmuste mõjul olid ka imperialistlikud suurriigid sunnitud otsima lähenemisvõimalusi Nõukogude Venemaaga, peamiselt selleks, et Nõukogude turu arvel suurendada eksporti ja leida väljapääsu sõjajärgsest majanduskriisist.

16. märtsil 1921.a. sõlmis Suurbritannia kaubandusliku kokkuleppe Nõukogude Venemaaga, mis tähendas Nõukogude riigi tunnustamist de facto. Lepingu alusel taastati kaubanduslikud suhted mõlema maa vahel, vahetati esindajaid ja lahendati paljud mõlemat maad huvitavad küsimused.

Samal aastal tunnustasid kaubanduslepingu sõlmimisega Nõukogude riiki de facto samuti Norra, Itaalia ja Austria.

1922.a. Genua konverentsil tegid imperialistlikud riigid veel ühe Nõukogude Venemaa majandusliku orjastamise katse. Pakkudes silmakirjalikult - nagu Venemaa majanduse taastamiseks - orjastavaid laene, nõudsid lääne imperialistid samal ajal tsaari- ja Ajutise Valitsuse võlgade tasumist, natsionaliseeritud varanduste tagasiandmist nende endistele omanikele ja väliskaubanduse monopoli äramuutmist, mis oleks viinud kapitalistliku korra taastamisele meie maal.

Kuid ka selle järjekordse majandusliku interventsiooni katse ajas Nõukogude valitsus nurja. Mõned päevad pärast Genua konverentsi algust, nimelt 16. aprillil 1922, sõlmis Nõukogude Valitsus Saksamaaga Rapallo lepingu. Lepinguga tunnustas Saksamaa Nõukogude valitsust de jure ja loobus igasugusest kahjutasu nõudmisest sõja ja natsionaliseerimisega saksa kodanikele tekitatud kahjude eest tingimusel, et Nõukogude valitsus ei rahulda ka teiste riikide analoogilisi nõudmisi.

Kuigi Rapallo lepingut ei saa otseselt vaadelda Nõukogude riigi tunnustamisena Saksamaa poolt, sest see oli toimunud juba varem Brest-Litovski rahulepinguga, omas nimetatud leping siiski äärmiselt suurt tähtsust Nõukogude riigi tunnustamisel teiste riikide poolt. Taastades normaalsed dip-

lomaatilised suhted Saksamaaga, andis Rapallo leping lõpliku hoobi imperialistide poolt teostatavale Nõukogude riigi mittetunnustamise ja diplomaatilise isoleerimise poliitikale.

1923.a. püüavad imperialistid veel kord takistada Nõukogude riigi diplomaatiliste suhete laiendamist teiste maa-dega. Tuginedes väljamõeldud andmetele, süüdistas Inglismaa Nõukogude Liitu Inglismaa-vastase poliitika teostamises Lähis- ja Kesk-Ida maades. Inglise välisminister Curzoni poolt esitatud ultimaatumis nõuti Nõukogude Liidu diplomaatiliste esindajate äraikutsumist Iraanist ja Afganistanist. Sõjavägede ümberpaigutamisega Vahemere rajoonis ning laevastiku saatmisega Valgesse ja Balti merre ähvardas Inglismaa Nõukogude Liitu sõjalise interventsiooniga.

Kuid ka nüüd ei suutnud imperialistid hirmutada Nõukogude Liitu. Nõukogude Liit lükkas ultimaatumis esitatud süüdistused tagasi kui alusetud.

Imperialistid, nähes, et neil ei lähe korda ei hirmutamise, sõjalise interventsiooni ega diplomaatilise ja majandusliku blokaadiga likvideerida Nõukogude riiki, olid sunnitud minema tema tunnustamisele täisõigusliku rahvusvahelise õiguse subjektina.

1924.aasta kujuneb Nõukogude Liidu tunnustamise aastaks. Sel aastal tunnustasid Nõukogude Liitu de jure Inglismaa, Itaalia, Austria, Rootsi, Norra, Hiina, Albaania, Ungari ja Prantsusmaa. 1925.a. tunnustas Nõukogude Liitu Jaapan.

Imperialistlikest suurriikidest viivitasid kõige kauem Nõukogude Liidu tunnustamisega Ameerika Ühendriigid. Alles 1933.a., pärast demokraat Franklin Roosevelti presidendiks valimist, tunnustas USA valitsus Nõukogude Liitu.

Kuni Teise maailmasõjani seadis Nõukogude Liit sisse diplomaatilised suhted 25 riigiga.

Teise maailmasõja perioodil, võideldes antifašistliku koalitsiooni eesotsas fašistliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani vastu, tõusis tunduvalt Nõukogude Liidu rahvusvaheline autoriteet, laienesid Nõukogude Liidu rahvusvahelised suhted. Teise maailmasõja perioodil sõlmis Nõukogude Liit diplomaatilised suhted 26 riigiga, nende hulgas Hollandiga,

Kanadaga, Austraaliaga, Kuubaga, Mehhikoga, Etioopiaga, Egiptusega, Uus-Meremaaga jt.

Nõukogude Liit on seadnud sisse diplomaatilised suhted kõigi riikidega täieliku võrdõiguslikkuse alusel, mõlema poole kasusaamise eesmärgil, hoidudes igasugustest nõuetest, mis kuidagi võiksid riivata teise riigi suveräänsust ja kuni jüneda vahelesegamiseks teiste maade siseasjadesse.

Nõukogude Liidu tunnustamist käsitledes tekib küsimus tunnustamise iseloomust, nimelt sellest, kas siin on tegemist uue riigi või uue valitsuse tunnustamisega? Varasemas juriidilises kirjanduses asuti seisukohal, et Nõukogude riigi tunnustamist tuleb käsitada kui uue riigi tunnustamist.¹ Selle seisukohaga ei saa nõustuda. Tegelikult on siin tegemist uue valitsuse tunnustamisega, mis tuli võimule revolutsioonilisel teel pärast Ajutise Valitsuse kukutamist. Nõukogude valitsus jätkas riigivõimu teostamist endise Tsaari-Venemaa territooriumil nende territoriaalsete muudatustega, mida ta ise tunnustas paljudele endistele Venemaa orjastatud rahvastele enesemääramise õiguse kindlustamisega. Sellega on Nõukogude valitsus ühtlasi nii endise tsaari- kui ka Ajutise Valitsuse õigusjärglane.

Kuid Nõukogude valitsuse tunnustamine tähendas samal ajal ka Venemaal kehtestatud uue ekspluateerimisvaba sotsialistliku ühiskondliku ja riikliku korra ning uue sotsialistliku omandi ja tema täieliku võrdõiguslikkuse tunnustamist varem rahvusvahelisel areenil valitsenud kapitalistliku omandiga.

§ 14. Õ i g u s j ä r g l u s

Juhul kui uute riikide tekkimisega lakkab olemast endine riik, aga samuti ka siis, kui endise rahvusvahelise õiguse subjekti territoorium oluliselt vähenes uute riikide kujunemisega, tekib suurt praktilist tähtsust omav küsimus, kelle-

¹ Е.А. К о р о в и н. Международное признание СССР и юридические его последствия. - "Советское право", 1922, № 319.

le lähevad üle kadunud riigi õigused ja kohustused ja kas mõjutab territooriumi vähenemine või suurenemine rahvusvahelise õiguse subjektide õigusi ja kohustusi. Nimetatud probleemi nimetatakse teoorias riikide õ i g u s j ä r g l u s e k s ehk suhtsessiooniks.

Muutused riigi territooriumi koosseisus ei mõjuta riigi kui rahvusvahelise õiguse subjekti seisundit. Brandi sellest üldreeglist, nagu allpool täpsemalt vaatlème, moodustavad rahvusvahelises praktikas üksikutel juhtudel rahalised kohustused. Nimelt võidakse uute riikide kujunemisel teinekord neile panna kohustus tasuda teatud osa endise riigi võlgu.

Õigusjärgluse küsimusi vaatlème järgnevalt seoses territooriumi, elanikkonna ning poliitiliste ja varaliste õiguste ning kohustustega.

Uus, tekkinud riik saab oma territooriumi endiselt riigilt. Juhul kui uus riik tekib vaid ühel osal endise riigi territooriumist, määratakse nendevaheline piir kindlaks erilepinguga.

Tänapäeva rahvusvaheline õigus, tunnustades rahvaste õigust iseseisvusele ja sõltumatusele, annab ka aluse tekkinud riigi piiride määramiseks. See peab olema rahvuspiir (kulge-ma vastavalt rahvuse paiknemisele), kaldudes sellest vajaduse korral kõrvale vaid looduslike tingimuste tõttu (mered, jõed, mäed), tagamaks uuele riigile kõik võimalused normaalseks majanduslikuks arenguks.

Kolmandate riikidega peab uus tekkinud riik esialgu tunnustama endise riigi poolt sõlmitud piirilepinguid. Nii näiteks Nõukogude Liidu ja Hiina piir määratakse kindlaks kunagi Tsaari-Venemaaga sõlmitud piirilepinguga. Juhul kui uus riik ei nõustu kolmandate riikide poolt varem kindlaksmääratud piiriga, võib ta muidugi taotleda kolmandatelt riikidelt selle muutmist kõigi rahvusvahelises õiguses tunnustatud vahenditega. Näitena võime tuua Klaipeda küsimuse. Leedu kodanlik riik, kujunedes Tsaari-Venemaa territooriumil, pidi tunnustama viimase piiri Saksamaaga. Selle järgi aga ajalooliselt Leedule kuulunud linn Klaipeda, jäi Saksamaa külge. Pärast aastaid kestnud taotlusi saavutas Leedu nime-

tatud piirkonna liitmise oma territooriumiga (1923).

Rahva saab uus riik endiselt riigilt. Selle koosseisu kindlaksmääramisel peaksid tänapäeval aluseks olema peamiselt rahvuslikud tunnused. Uude riiki lähevad üle isikud, kes kuuluvad vastavasse rahvusse. Peamise osa uue riigi rahvast moodustavad rahvusgrupi liikmed, kes elavad uuele riigile üleläänud territooriumil. Kuid peale selle kindlustatakse ka neile rahvusgrupi liikmetele, kes elavad väljaspool uue riigi territooriumi, võimalus opteerimise korras ümber asuda uude riiki. Samal ajal aga uue riigi territooriumil elavaile teiste rahvusgruppide liikmeile kindlustatakse võimalus soovi korral ümber asuda endisesse riiki. Viimati nimetatud abinõude eesmärgiks on vähemusrahvuste gruppide likvideerimine ja kõigile rahvustele võimaluse kindlustamine vabaks oma saatuse määramiseks - niivõrd, kuivõrd sellest muidugi saab juttu olla kodanliku korra tingimustes.

Igal juhul määrab uus tekkinud riik kindlaks erilise siseriikliku seadusega isikute ringi, kes moodustavad tema kodanikud, samuti ka tingimused selle riigi kodakondsusse astumiseks ja sellest lahkumiseks. Viimane õigus kuulub iga riigi suveräänsete õiguste hulka.

Nõukogude Liidu kodakondsuse seadus (1938) loeb Nõukogude kodanikeks

1) endised Vene riigi alamad, kes ei ole hiljem kaotanud õigust kodakondsusele,

2) isikud, kes võetakse kindlaksmääratud korras vastu Nõukogude kodakondsusesse.

Endise riigi poliitilised õigused ja kohustused ei lähe üle uuele riigile ka sel juhul, kui endine riik kui rahvusvahelise õiguse subjekt kaob. Samuti määrab ka rahvusvahelise õiguse üldnormide ja printsiipide osas uuesti tekkinud riik ise, millised ta loeb endale kohustuslikeks. Uus riik teeb seda erilise avaldusega või vaikivalt.

Varaliste õiguste ja kohustuste osas tuleb eraldada juhte, kus 1) endine riik kui rahvusvahelise õiguse subjekt kaob ja tema territooriumil tekivad uued riigid ning 2) ka endine riik jääb püsima.

Kui endine riik kaob, lähevad uuele riigile üle kõik tema varandused (nii kinnis- kui ka vallasvara), vaatamata sellele, kus need asuvad, kas antud riigi territooriumil või välismaal. Siia hulka kuuluvad ehitised, metsad, maad, laevad, hoiused pankades, välismaal asuvad saatkondade hooned, välisriikidele antud laenud jm.

Kui endise riigi territooriumil tekivad kaks või enam riiki, siis lähevad uutele riikidele kõigepealt üle need endise riigi varandused, mis asuvad kummagi riigi territooriumil. Küsimus, millises osas ühele või teisele riigile üle lähevad välismaal asuvad varandused, lahendatakse lepingute ga.

Kui uus riik tekib vaid endise riigi territooriumi teatud osal, siis lähevad üldreeglina uuele riigile üle vaid need endise riigi varandused, mis asuvad uue riigi territooriumil. Välismaal asuvad varandused jäävad üldreeglina endise riigi omandiks.

Eeltoodu alusel on selge, et imperialistlike riikide katsed takistada Nõukogude Liidule ja teistele sotsialistlikele riikidele nende varasemate, rahvusvaheliselt areenilt kadunud kodanlike riikide varanduste üleandmist, kujutavad endast rahvusvahelise õiguse rikkumist.

Riigi kadumisel lähevad üldreeglina uuele riigile üle ka endise riigi kohustused. Erandi moodustavad praktikas võlad ja kohustused, mis tehti endise riigi poolt seoses kodu-sõjaga ja katsetega maha suruda rahvuslikku vabadusvõitlust. Õiguse üldpõhimõtete alusel ei saa uut riiki teha vastutavaks nende kohustuste eest, mis tehti selleks, et likvideerida uue riigi iseseisvust ja sõltumatust. Samuti ei saa uuele, revolutsiooni teel tekkinud riigile panna ka valitsenud dünastia või endiste valitsevate kildkondade isiklikeks eesmärkideks tehtud võlgu, ja ka neid, mis tehti ilmselt riigi huvide vastaste agressiooniaktide teostamiseks. Uut riiki saab teha vastutavaks ainult nende võlgade eest, millest temal või ta rahval oli mingisugune kasu. Nii näiteks ei tunnustanud Prantsuse 1789.-92.a. kodanliku revolutsiooni käigus kujunenud vabariik Louis XVI poolt sõlmitud dünastialisi

lepinguid ja "kukutatud türannide" rahalisi kohustusi.

Kui endise riigi territooriumil tekib mitu riiki, siis praktikas kujunenud seisukohtade alusel jagatakse nende vahel ära endise riigi kohustused kas vastavalt territooriumi suurusele, elanike arvule või ühe või teise riigi territooriumil asunud endise riigi varanduste hulga. Pärast Esimest maailmasõda pandi näiteks proportsionaalselt territooriumi suurusega endise Austria-Ungari kaksikmonarhia võlad Austriale ja Ungarile.

Riiki, mis tekib vaid territooriumi ühel osal, saab vastutavaks teha endise riigi võlgade eest ainult selles ulatuses, nagu talle üle läksid endise riigi varandused. Uus riik vastutab kõigepealt nn. lokaliseeritud kohustuste eest, mis on seotud tema territooriumil püstitatud ehitustega (raudteed, tehased). Peale selle võidakse teda kohustada tasuma teatud osa endise riigi võlgadest proportsionaalselt territooriumi suurusega. 1878.a. Berliini kongressi otsusega kohustati sõltumatuks tunnistatud Rumeeniat, Serbiat ja Tšernogooriat maksma osa Türgi võlgadest.

Kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud seisukohtadega nõustus Nõukogude valitsus tasuma teatud osa endise Tsaari-Venemaa võlgadest tingimusel, et Lääneriigid seavad temaga jalule normaalsed diplomaatilised suhted. Kooskõlas eelvaadeldud rahvusvahelise õiguse põhimõtetega ei saanud Nõukogude riik tasuda tsaari õukonna ülalpidamiseks, samuti ka agressiivse Esimese maailmasõja pidamiseks tehtud võlgasid.

Lääneriigid loobusid igasugustest läbirääkimistest Nõukogude riigiga nimetatud küsimuse lahendamiseks ja alustasid alatut sõjalist interventsiooni meie maa vastu. Interventsiooniga tekitati noorele Nõukogude riigile suurt majanduslikku kahju. Seoses välisriikide sellise tegevusega annulleeris Nõukogude riik KTK 28. jaanuari (10. veebruari) 1918.a. dekreediga kõik tsaari- ja Ajutise Valitsuse võlad "ilma igasuguste tingimuste ja eranditeta". 1920.a. Suurbritannia valitsusega toimunud läbirääkimistel avaldas Vene NFSV Välisasjade Rahvakomissariaat: "Kõik Venemaa lepingud ja kohustu-

sed Suurbritannia kodanike vastu annulleeriti sellest momendist, millal Suurbritannia valitsus alustas sõda ja interventsiooni Nõukogude Venemaa vastu ja kuulutas välja blokaadi, et nälja ja puudusega sundida vene rahvast ära ütlema nendest riigivormidest, mis vene rahvas ise endale valis."¹

Nagu eespool nägime, lahendas 1922.a. sõlmitud Rapallo leping põhiliselt Nõukogude riigi välisvõlgade küsimuse.

Imperialistlikud riigid rikuvad praktikas väga sagedasti eeltoodud rahvusvahelise õiguse norme. Näiteks Saksamaa, annekteerides 1935.a. Austria ja Itaalia, 1935.a. Abessiinia ning 1939.a. Albaania, võttis küll üle annekteeritud riikide varandused, kuid ei võtnud endale mingisugust kohustust nende riikide võlgade maksmiseks.

Praktikas lahendatakse õigusjärgluse küsimused tavaliselt lepingulisel teel uuesti tekkinud riikide ja kolmandate riikide vahel. Nende lepingutega püüavad imperialistlikud suurriigid, kasutades ära noore riigi majanduslikke raskusi, teha harilikult uut riiki vastutavaks igasuguste kohustuste eest. Sellise poliitikaga taotleavad imperialistlikud riigid võimalusi majanduslikuks vahelesegamiseks uue riigi siseasjadesse ja ka selle riigi allutamiseks oma ülemvõimule. Nii-sugune tegevus kujutab endast rahvusvahelise õiguse normide rikkumist.

Nagu nimetatud, tekivad õigusjärgluse küsimused seoses riigi kui rahvusvahelise õiguse subjekti kadumisega ja tema territooriumi olulise vähenemisega, aga samuti sotsialistliku revolutsiooni teel riigi endise valitsuse asendamisel uuega. Konstitutsioonilises korras toimunud valitsuse vahetusega ei kaasne mingisuguseid muudatusi riigi kui rahvusvahelise õiguse subjekti seisundis ega teki ka probleemi õigusjärglusest.

1949.a. võeti õigusjärgluse küsimuste kodifitseerimine rahvusvahelise õiguse komisjoni päevakorda, kuid nimetatud ülesanne on senini lahendamata.

¹ Документы внешней политики СССР. Том III, стр. 23.

S I S U K O R D

I p e a t ü k k

RAHVUSVAHELISE ÕIGUSE MÕISTE, AINE, ALLIKAD

JA SÜSTEEM	3
§ 1. Rahvusvahelise õiguse mõiste	3
§ 2. Rahvusvahelise õiguse ruumiline kehtivus	13
§ 3. Rahvusvaheline avalik ja eraõigus	15
§ 4. Rahvusvaheline õigus ja rahvusvahelise õiguse teadus	16
§ 5. Rahvusvaheline õigus ja diplomaatia	17
§ 6. Rahvusvaheline ja siseriiklik õigus	18
§ 7. Rahvusvahelise õiguse erisused	22
§ 8. Rahvusvahelise õiguse allikad	29
§ 9. Rahvusvahelise õiguse kodifitseerimine ..	38
§ 10. Rahvusvahelise õiguse süsteem	42

II p e a t ü k k

ERINEVA SÜSTEEMIGA RIIKIDE RAHULIK KOOSEKSISTEE- RIMINE JA RAHVUSVAHELINE ÕIGUS

45

§ 1. Rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte rajamine V.I. Lenini poolt	45
§ 2. Rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte kujunemine rahvusvahelis-õiguslikuks põhi- mõtteks	49
§ 3. Rahuliku kooseksisteerimise põhimõttest riikidele tulenevad kohustused ja nende kehtesfäär	57
§ 4. Rahuliku kooseksisteerimise vaenlased ..	61

III p e a t ü k k

UUT TÜÜPI RAHVUSVAHELISED SUHTED JA RAHVUS- VAHELINE ÕIGUS

64

§ 1. Suhted sotsialistlike riikide vahel kui uut, kõrgemat tüüpi rahvusvahelised suhted	64
---	----

§ 2. Poliitiline koostöö NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide vahel	73
§ 3. Varssavi Lepingu Organisatsioon	77
§ 4. Sotsialismileeri maade vaheline majanduslik ja kultuuriline koostöö	90
MASJ § 5. Vastastikuse Majandusabi Nõukogu (VMN)	96
IV p e a t ü k k	
RAHVUSLIK VABADUSVÕITLUS JA RAHVUSVAHELINE	
ÕIGUS	110
§ 1. Nõukogude Liidu järjekindel võitlus koloniaalsüsteemi likvideerimise eest..	110
§ 2. ÜRO põhikiri ja koloniaalsüsteemi likvideerimine	115
§ 3. Koloniaalsüsteemi likvideerimisel tõusetuvad õiguslikud küsimused	119
§ 4. NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide koostöö arengumaadega	137
V p e a t ü k k	
RAHVUSVAHELISE ÕIGUSE SUBJEKT	
§ 1. Rahvusvahelise õiguse subjekti mõiste	141
§ 2. Küsimus riigist erinevaist rahvusvahelise õiguse subjektidest	142
§ 3. Riikide ühendused rahvusvahelise õiguse subjektina	146
§ 4. Alatiselt neutraalsed riigid	149
§ 5. Riigi kui rahvusvahelise õiguse subjekti tekkimine ja kadumine	151
§ 6. Suveräänsus	154
§ 7. Sõltuvad riigid	161
§ 8. Riigi tunnustamine	168
§ 9. Tunnustamine <u>de facto</u> ja <u>de jure</u>	173

§ 10. Tunnustamise vormid	176
§ 11. Rahvuste tunnustamine	179
§ 12. Tunnustamine <u>ad hoc</u>	182
§ 13. Nõukogude Liidu tunnustamine	183
§ 14. Õigusjärglus	189

А.Уустал. МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО. Часть I. На эстонском языке. Тартуский государственный университет. ЭССР, г. Тарту, ул.Оликооли, 18.

Vastutav toimetaja I.Orgo. Korrektorid L.Uba, J.Laaneekask. Paljundamisele antud 18.VI 75.a. Trükipaber 30x42.1/4. Trükipoognaid 12,5. Ting-trükipoognaid 11,63. Arvestuspoognaid 10,5. Trükiarv 550. MB 05399. Tell.nr. 845. TRÜ trükikoda, ENSV, Tartu, Pälsoni t.14. Hind 37 kop.

37 kop.